USAID
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

(МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК З ОРГАНІЗАЦІЇ ТА МАРКЕТИНГУ
КУЛЬТУРНОГО СОЛІДАРНОГО ТА ВОЛОНТЕРСЬКОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ
У ВОЄННИЙ ТА ПОСТ ВОЄННИЙ ПЕРІОД)

ДОРОЖНЯ КАРТА ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

ЗАСОБАМИ СОЛІДАРНОГО ТА ВОЛОНТЕРСЬКОГО ТУРИЗМУ

Солідарна країна

УДК 351.853:338.48 (075) (477)
О--92

Мотузенко О., Бондаренко В. ДОРОЖНЯ КАРТА ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ ЗАСОБАМИ СОЛІДАРНОГО ТА ВОЛОНТЕРСЬКОГО ТУРИЗМУ (Методичний посібник з організації та маркетингу культурного солідарного та волонтерського туризму в Україні у воєнний та повоєнний період) / Під редакцією Мотузенко О. / [Мотузенко О., Бондаренко В.]; Проєкт USAID «Економічна підтримка України» — USAID. — К. — 2023 — 138 С.

Методичний посібник міждисциплінарного характеру у загальних рисах охоплює широкий спектр основних теоретичних і практичних питань у галузі культурної спадщини, глобальної солідарності, мережевого співробітництва та туризму для забезпечення користувачів базовими принципами та підходами до розбудови інноваційних інструментів охорони Культурної спадщини України у воєнний та повоєнний період засобами солідарного та волонтерського туризму. Видання створено для здобувачів ОР «Магістр» спеціальності 242 «Туризм», а також може бути рекомендовано для широкого кола зацікавлених осіб та організацій з різним ступенем обізнаності щодо предметної області видання.

ISBN 978-617-7610-18-1

Мотузенко Олена Олександрівна

Мотузенко Олена Олександрівна — кандидатка географічних наук, доцентка кафедри географії України Київського національного університету імені Тараса Шевченка, запрошена професорка Венеційського університету архітектури та дизайну (Università di IUAV), консультантка з солідарної економіки Проєкту USAID «Економічна підтримка України», співкоординаторка Мережі сприяння захисту Культурної спадщини України засобами солідарного та волонтерського туризму у контексті солідарної економіки у воєнний та повоєнний час (у межах Київської області, як пілотного регіону).
Авторка розділів 1-4, 6, 7
Співавторка розділів 5, 8, 9

Бондаренко Валерія Валеріївна

Бондаренко Валерія Валеріївна — засновник творчого об'єднання «Slavuta», керівниця міжнародного культурно-гуманітарного волонтерського проєкту «Відлуння руйнації», консультантка з солідарної економіки Проєкту USAID «Економічна підтримка України», співкоординаторка Мережі сприяння захисту Культурної спадщини України засобами солідарного та волонтерського туризму у контексті солідарної економіки у воєнний та повоєнний час (у межах Київської області, як пілотного регіону).
Співавторка розділів 5,8,9

Рецензенти:
Любіцева Ольга Олександрівна — докторка географічних наук, професорка, завідувачка кафедри країнознавства та туризму географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Уліганець Сергій Іванович – кандидат географічних наук, доцент, завідувач кафедри географії України географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Затверджено до друку рішенням Вченої ради географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол No 10 від 19.03.24.)

Створення даного документу стало можливим завдяки підтримці американського народу через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID), в рамках Проєкту USAID «Економічна підтримка України». Зміст цього документу є відповідальністю консультантки Проєкту Олени Мотузенко та Валерії Бондаренко не обов'язково відображає погляди USAID чи Уряду Сполучених Штатів Америки.

Уміщені у виданні інформація та матеріали є вільними для копіювання, перевидання й розповсюдження по всій території України всіма способами, якщо вони здійснюються безоплатно для кінцевого споживача та якщо при такому копіюванні, перевиданні й поширенні є обов’язкове посилання на авторів і суб’єкта майнового права на цю інформацію та розробки.

© USAID, 2023
© Мотузенко О., Бондаренко В., 2023
© Корусь О., графічний дизайн та верстка, 2023
© Тука А., Підгірна-Бабін Н., ілюстраторки, 2023

ЗМІСТ

Перелік скорочень 5

ВСТУП 6

1. КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ 8

1.1. Змістовна суть основних понять 9
1.2. Історичні та сучасні тенденції у сфері охорони Культурної спадщини України (КСУ) 11
1.3. Вплив війни на сферу КСУ 12
1.4. Міжнародна співпраця у сфері охорони КСУ 15

2. УКРАЇНА У ВИМІРІ ГЛОБАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОСТІ 18

2.1. Змістовна суть поняття «Глобальна солідарність» 19
2.2. Інфраструктури солідарності 20

3. КУЛЬТУРНИЙ, СОЛІДАРНИЙ ТА ВОЛОНТЕРСЬКИЙ ТУРИЗМ (СВТ).....24

3.1. Відновлення туризму України і його роль у відбудові країни та охороні КСУ 25
3.2. Змістовна суть основних понять 27
3.3. Загальний стан розвитку сектору СВТ у світі 29

4. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ ПРОДУКТУ КУЛЬТУРНОГО СВТ 31

4.1. Структура продукту культурного СВТ 32
4.2. Засади формування туристичної пропозиції локальних спільнот та основні суб'єкти організації культурного СВТ 36
4.3. Ключові категорії національних та закордонних туристів культурного СВТ для України 40

5. МЕРЕЖЕВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В ОРГАНІЗАЦІЇ СВТ, ЯК ІНСТРУМЕНТ ОХОРОНИ КСУ 46

5.1. Змістовна суть та принципи мережевого співробітництва 47
5.2. Огляд кращої практики мережевого співробітництва із захисту КСУ 48

6. УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ТА ЕТИКА КУЛЬТУРНОГО СВТ УКРАЇНИ 53

6.1. Управління ризиками культурного СВТ 54
6.2. Етичні засади розвитку культурного СВТ в Україні .....

7. СОЛІДАРНА РОЛЬ НАУКИ ТА ОСВІТИ В ОХОРОНІ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ТА ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ 59

7.1. Роль закладів вищої освіти в охороні КСУ 60

8. СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНОГО СВТ В УКРАЇНІ 65
8.1. Засади стратегічного планування розвитку культурного СВТ 66
8.2. Маркетингові інструменти культурного СВТ 71
8.3. Цифровізація, як інструмент охорони КСУ та маркетингового просування СВТ 73
8.4. Роль культурного СВТ у досягненні цілей сталого розвитку..... 75

9. КРАЩІ ПРАКТИКИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ПОТЕНЦІАЛУ ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ СВТ ЯК ІНСТРУМЕНТУ РОЗВИТКУ ТА ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ 81
9.1. Дестинації культурного СВТ Київщини 82
9.2 Пілотні маршрути культурного СВТ Київщини..... 83

ВИСНОВОК..... 88

РЕКОМЕНДОВАНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА 89

ДОДАТКИ.....103
Додаток 1. Меморандум про мережеве співробітництво щодо захисту КСУ засобами солідарного та волонтерського туризму у контексті солідарної економіки у воєнний та повоєнний час (у межах Київської області, як пілотного регіону). 104
Додаток 2. Список підписантів Меморандуму, учасників мережевого співробітництва 109
Додаток 3. Схема пілотних маршрутів культурного СВТ Київщини в межах пілотних дестинацій 111
Додаток 4. Характеристика пілотних маршрутів культурного СВТ Киіївщини 112
Додаток 5. Інформаційні стенди з пропозиціями солідарного долучення туристів на маршрутах культурного СВТ пілотних дестинацій Київщини 118
5.1. Пропозиція солідарного долучення туристів на маршруті «Калиновий шлях» у м. Ірпінь, дестинація «Героїчні міста Київщини» 118
5.2. Пропозиція солідарного долучення туристів на маршруті «Шляхами трипільців, козаків та та українських воїнів» у с. Витачів, дестинація «Рушійна сила нашої землі»..... 120
5.3. Пропозиція солідарного долучення туристів на маршруті «Давня історія та сучасне волонтерство» у м. Бровари, дестинація «Рушійна сила нашої землі» 121
5.4. Пропозиція солідарного долучення туристів на маршруті «Яблунівські печериці та ясногородські страуси» у с. Яблунівка, дестинація «Незламний бізнес»..... 122
5.5. Пропозиція солідарного долучення туристів на маршруті «Краса та сила дендропарку «Добропарк» у с. Мотижин, дестинація «Незламний бізнес»..... 123
Додаток **6.** Архітектурні проєкти по створенню пам'ятника Волонтеру..... 124
Додаток **7.** Архітектурні проєкти по збереженню муралів Бенксі 127
ГЛОСАРІЙ 135

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ:

БФ	Благодійний фонд
ВВП	Внутрішній валовий продукт
ВТ	Волонтерський туризм
ГС	Громадська спілка
ДАРТ	Державне агентство розвитку туризму
ДМО	Організація з управління дестинацією
ЗВО	Заклад вищої освіти
ЗСУ	Збройні сили України
ЄКС	Європейський корпус солідарності
КСУ	Культурна спадщина України
Мінінфраструктури	Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України
ММСП	Мікро-, малі та середні підприємства
НГО	Неприбуткова громадська організація
НКС	Нематеріальна культурна спадщина
СТ	Солідарний туризм
СВТ	Солідарний та волонтерський туризм
ТО	Творче об’єднання
УКФ	Український культурний фонд
ФОП	Фізична особа підприємець
ЦСР	Цілі сталого розвитку
ЮНЕСКО	Організація Об’єднаних Націй з питаннях освіти, науки і культури (з англ. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)
ЮНВТО	Всесвітня туристична організація (з англ. UNWTO)
G20	«Група двадцяти» — група міністрів фінансів та керівників центральних банків 20 економік: 19 з найбільших економік світу та Європейського Союзу.
USAID	Агентство США з міжнародного розвитку (з англ. United States Agency for International Development)

Вступне слово

Посібник складено на засадах всебічного аналізу міжнародного досвіду з питань захисту культурної спадщини країн, які пройшли через руйнівні наслідки війни; визначенні, на основі експертних думок, потенціалу солідарного і волонтерського туризму для охорони Культурної спадщини України (КСУ), практичного досвіду мережевого співробітництва з реалізації пілотних ініціатив на засадах солідарної економіки широкого кола зацікавлених сторін.

В умовах викликів війни українське суспільство свідомо сприймає обмежену кількість ресурсів для відновлення як «нову реальність», в якій зростає розуміння цінності солідарного взаємозв'язку між бізнесом, інституціями громадянського суспільства та органами влади у політичному, культурному, соціальному та екологічному вимірах.

Прогресивне суспільство у всьому світі індивідуально, або через інноваційні багатосторонні партнерства висловлює солідарність та підтримку Україні і завданням сьогодення є запропонувати відповідну пропозицію для солідарних дій по охороні КСУ під час війни та повоєнний період. Позиціонування КСУ, як об'єкту туристичного тяжіння, який буде просуватися на принципах солідарної підтримки, дозволяє одночасно розпочати процес відновлення туристичної галузі України через створення інноваційного солідарного культурного туристичного продукту і залучити додаткові волонтерські ресурси на охорону культурної спадщини громад та їх реабілітації від колективної травми війни.

У викладенні матеріалу увагу сфокусовано на два етапи організації дій:

- воєнний, завданням якого є швидке реагування на порятунок КСУ, визнання нових цінностей та наративів, цифровий перехід, започаткування багатостороннього партнерства для ресурсного забезпечення, реалізація пілотних проєктів охорони КСУ, їх моніторинг та створення моделей для подальшого масштабування в різних регіонах України;
- повоєнний період, коли відбудеться масовий перехід до відбудови країни за участю багатьох зацікавлених сторін, отже будуть необхідні найкращі практики.

На обох етапах важлива співпраця між багатьма зацікавленими сторонами на засадах партнерської мережевої взаємодії, яка підсилить імпульс солідарної участі у культурному, соціально-економічномічному, екологічному відновленні громад, що постраждали від війни засобами культурного солідарного та волонтерського туризму.

Даний посібник має міждисциплінарний характер, тож у загальних рисах охоплює широкий спектр основних теоретичних питань у різних галузях для забезпечення користувачів базовими принципами та підходами до розбудови запропонованих інноваційних інструментів охорони КСУ у воєнний та повоєнний період. Наведений список рекомендованих джерел до кожного з розділів допоможе користувачам поглибити теоретичні знання за тематичними напрямками.

Водночас, автори намагалися зробити посібник придатним для застосування у практичній діяльності широкого кола користувачів, та до будь-якого конкретного контексту шляхом залучення експертних суджень, надання рекомендацій, стратегій, огляду пілотних солідарних ініціатив, проєктів, моделей окремих документів, маршрутів культурного солідарного та волонтерського туризму.

Даний посібник — це також перша спроба сформувати «Дорожню карту захисту Куль-

турної спадщини України» шляхом розвитку культурного солідарного та волонтерського туризму на засадах мережевого партнерства, з фокусом на декілька рівнів дій: локальний, регіональний, національний та міжнародний.

Практика ефективного партнерства та мережевої взаємодії добре налаштована на зазначений контекст у найширшому сенсі і представлена конкретними позитивними прикладами діяльності Мережі сприяння захисту Культурної спадщини України засобами солідарного та волонтерського туризму у контексті солідарної економіки у воєнний та повоєнний час (у межах Київської області, як пілотного регіону), яка була створена широким колом зацікавлених сторін у листопаді 2022 року за ініціативи Проєкту USAID «Економічна підтримка України». Отже, запропонована авторами практика мережевого міжсекторального партнерства для сприяння захисту Культурної спадщини України найкращим чином відповідає викликам часу.

У посібнику викладено основні засади мережевого партнерства необхідні для розробки та підтримки базових елементів успішного партнерства і для створення максимального впливу на розвиток комунікації і спільної роботи для промоції організаційних засад солідарного та волонтерського туризму та його потенціалу в сфері охорони КСУ. Огляд кращих практик охорони КСУ включає саме пілотні проєкти, створені учасниками Мережі.

Цей посібник створено для широкого кола зацікавлених осіб та організацій з різним ступенем обізнаності про КСУ, цінності солідарності, зміст солідарної та волонтерської діяльності, роль туризму у розвитку громад та мережеве співробітництво в широкому діапазоні зазначених контекстів.

Будуть з’являтися різні причини, чому користувачам необхідно буде адаптувати матеріал до певного рівня дій, завдань організації або ситуації, враховуючи виклики війни та культурний контекст. Під час війни та повоєнного відновлення України розвиток у цьому контексті буде доволі динамічний, а запит на інноваційні підходи, які дозволять мобілізувати ресурсний потенціал та імплементувати нові цінності для відбудови громад буде доволі високий.

Олена Мотузенко

1. КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

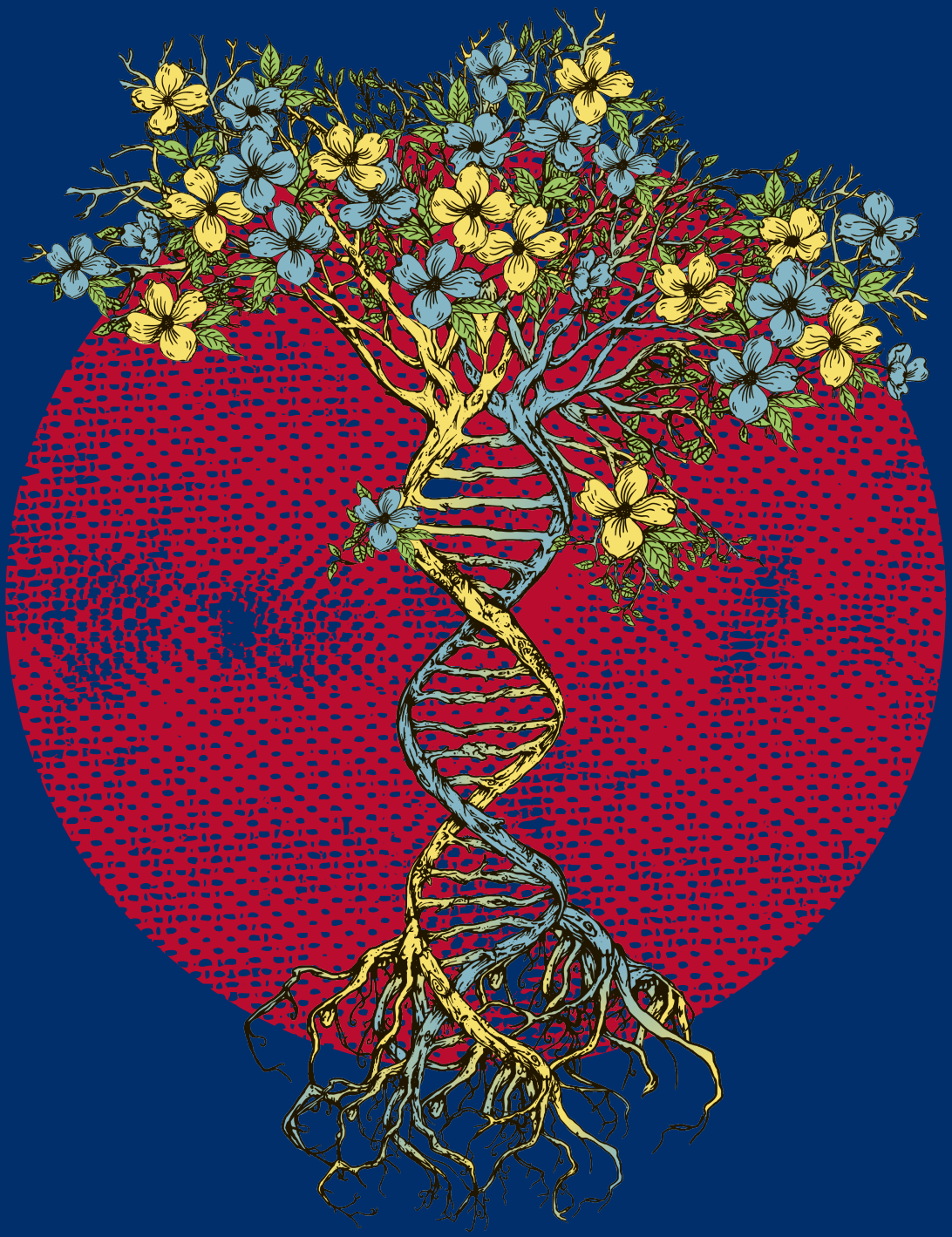

«Бій виграє армія, війну – економіка,
а безсмертя здобуває культура»

1.1. Змістовна суть поняття «Культурна спадщина»

Культурна спадщина України (КСУ), втілює культурні цінності та досвід багатьох поколінь корінних народів та етнічних груп, які історично проживають на території нашої країни. Вона відтворює багатовікову історію розвитку нашого суспільства та надає кожній особистості стале відчуття приналежності до національної спільноти, сприяє утвердженню української ідентичності, консолідації української нації.

Закон України Про охорону культурної спадщини визначає змістовну суть поняття «охорона культурної спадщини».

Це визначення виключає нематеріальну культурну спадщину (НКС) і пов'язане з іншими культурними сферами, такими як фестивалі, святкування тощо; охоплює промислову спадщину та наскельні малюнки.

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА — сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини: визначних місць, споруд, комплексів, їхніх частин, пов'язаних з ними рухомих предметів, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність (Закон України «Про охорону культурної спадщини», 2023).

До **НКС** належать ті звичаї, форми показу та вираження, знання та навички, а також пов'язані з ними інструменти, предмети, артефакти й культурні простори, які визнані спільнотами, групами й у деяких випадках окремим особами як частина їхньої культурної спадщини та що передається від покоління до покоління. Ці елементи постійно відтворюються спільнотами та групами під впливом їхнього оточення, їхньої взаємодії з природою та їхньої історії і формує у них почуття самобутності й наступності, сприяючи таким чином повазі до культурного різноманіття й творчості людини (Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, 1954).

Елементи НКС проявляються в наступних галузях:

a) усних традиціях та формах вираження, зокрема в мові як носії нематеріальної культурної спадщини;

b) виконавському мистецтві;

c) звичаях, обрядах, святкуваннях;

d) знаннях та практиці, що стосуються природи та всесвіту;

e) традиційних ремеслах.

З початком цифрового переходу в галузі культури цифрова спадщина вважається складовою культурної спадщини. До неї належать активи, що були створені в цифровій формі (наприклад, цифрова графіка та анімація) або які були оцифровані для забезпечення їх збереження (наприклад, тексти, зображення, відео та аудіозаписи, культурні та природні об'єкти та ін.).

ОХОРОНА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ — система правових, організаційних, фінансових, матеріально-технічних, містобудівних, інформаційних та інших заходів з обліку (виявлення, наукове вивчення, класифікація, державна реєстрація), запобігання руйнуванню або заподіянню шкоди, забезпечення захисту, збереження, утримання, відповідного використання, консервації, реставрації, ремонту, реабілітації, пристосування та музеєфікації об'єктів культурної спадщини (Закон України «Про охорону культурної спадщини», 2023).

Охорона НКС включає заходи, спрямовані на забезпечення життєздатності елементів НКС, включно з їх ідентифікацією, документуванням, дослідженням, збереженням, захистом, популяризацією, підвищенням ролі, передачею, зокрема шляхом формальної та неформальної освіти, а також відродженням різних аспектів такої спадщини.

Культурна спадщина займає важливе місце у класифікації прийнятій Виконавчою агенцією з питань освіти, аудіовізуальних індустрій та культури ЄС *(Рисунок 1 — Аудіовізуальні індустрії та культура).*

Рисунок 1 — Аудіовізуальні індустрії та культура

Отже, КСУ включає артефакти, пам'ятники, групу будівель і місць, музеї, що мають різноманітні цінності, включаючи символічне, історичне, художнє, естетичне, етнологічне або антропологічне, наукове та соціальне значення. Вона складається з матеріальної спадщини (рухомої, нерухомої та підводної), нематеріальної культурної спадщини (НКС), які включені в культурну спільнот, та артефактів, об'єктів чи пам'яток природної спадщини, а також цифрової спадщини.

Стан охорони КСУ тісно пов'язаний із загальним станом справ у сфері культури та креативних індустрій в Україні.

1.2. Історичні та сучасні тенденції у сфері охорони КСУ

З часу проголошення незалежності України державне управління культурою не зазнало радикальних трансформаційних змін, а фінансування здійснювалося за залишковим принципом. Такий стан речей призвів до накопичення низки проблем, серед яких:

- відсутність системного наукового супроводу процесів ідентифікації, дослідження, презентації до локальних, регіональних реєстрів елементів матеріальної та нематеріальної КСУ;
- відсутність системної роботи з просування елементів НКС до Національного переліку елементів НКС України з подальшим просуванням до Списку нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО;
- недостатня активність з просуванням об'єктів матеріальної КСУ до Світової спадщини ЮНЕСКО.

> *В Україні станом на 2023 рік налічує лише 8 найменувань, що приблизно становить 0,69% від загальної кількості об'єктів Світової спадщини у світі (1157 станом на 2023 рік). Внесений 2023 року Історичний центр Одеси перебуває у Переліку об'єктів Світової спадщини в небезпеці (англ. List of World Heritage Sites in danger) — перелік об'єктів Світової спадщини, що, на думку експертів ЮНЕСКО, перебувають під загрозою зникнення/знищення внаслідок природних причин або через втручання людини (збройні конфлікти та війни, землетруси й інші природні катастрофи, забруднення, браконьєрство, невпорядковане будівництво тощо) (ЮНЕСКО, 2023). Занесення у даний список свідчить про необхідність особливої уваги до цих об'єктів та вживання невідкладних заходів щодо їх порятування/збереження.*

- недостатня інформаційна підтримка громад щодо валоризації їх культурної спадщини;
- незначна кількість культурних подій та заходів для популяризації КСУ та відсутність їх системної фінансової підтримки;
- застарілість матеріально-технічної бази закладів культури та установ із збереження/реставрації об'єктів КСУ;
- дефіцит кваліфікованих кадрів;
- відсутність дорадчих/експертних структур;
- низький рівень діджиталізації КСУ.

Водночас, до повномасштабного вторгнення російської федерації сформувалася і низка позитивних тенденції у сфері охорони КСУ:

- українським суспільством усвідомлено ключову роль КСУ в процесі подолання радянського ідеологічного спадку;
- розпочато формування сталої моделі надання державної фінансової підтримки ініціатив у сфері культури та креативних індустрій на умовах відкритих конкурсів від державних організацій та міжнародних програм;
- КСУ визнана суспільством як дієвий інструмент для підвищення рівня національної ідентичності;

> *Наприклад, упродовж 2018-2022 років у межах конкурсних програм УКФ отримав понад 13 тисяч заявок на реалізацію культурно-мистецьких проєктів. За результатами конкурсів було підтримано 2,5 тисячі проєктів на загальну суму 2,2 млрд грн при запиті у 11,2 млрд грн.*

- територіальні громади все активніше почали включатися в процеси ідентифікації, дослідження локальної культурної спадщини та її валоризації через туризм;
- зросла кількість конкурентоздатних культурно-мистецьких проєктів та ініціатив, відомих як в Україні, так і за її межами, які інтегрували елементи КСУ;
- стрімкого розвитку набула діяльність із захисту гастрономічної КСУ;

Діяльність УКФ щодо створення нових сенсів, поширення нових ідей, знань, концепцій та навичок у сфері культури сприяла підвищенню ролі КСУ в створенні конкурентоздатного національного культурного продукту, розвитку інновацій, технологічному прогресу, й, відповідно, зростанню культурного рівня, національної самоідентичності та консолідації українського суспільства.

- розширено Національний перелік елементів НКС шляхом включення елементів НКС корінних народів, етнічних груп та національних меншин України;
- культурний ринок поповнився новими гравцями — експертними командами у сфері культурної спадщини та туризму, які надають підтримку громадам у створенні інноваційних конкурентоздатних проєктів, спрямованих на стратегічний розвиток сфери КСУ, її цифровізацію, валоризацію у складі культурного туристичного продукту як в Україні, так і за її межами;
- охорона КСУ почала розглядатися як одне із завдань розвитку міжнародного співробітництва та народної дипломатії.

У 2022 р. зазначені трансформаційні зміни у сфері захисту КСУ, були призупинені внаслідок повномасштабної російської агресії.

1.3. Вплив війни на сферу КСУ

Значення Культурної спадщини для українського суспільства набуло особливої актуальності в умовах героїчного протистояння України проти повномасштабної військової агресії російської федерації. Свідоме масове знищення загарбником культурних цінностей та установ культури України, русифікація населення на окупованих територіях свідчать, що країна знаходиться в умовах етнокультурного геноциду.

Військові дії призвели до серйозних втрат у сфері культури та креативних індустрій України.

За даними Міністерства культури України станом на липень 2023 року через російську агресію в Україні постраждали 1582 об'єкти культурної інфраструктури. Загалом було пошкоджено понад 600 пам'яток культурної спадщини, а серед них майже третина була знищена.

Російським агресором знищені та розграбовані архівні та музейні колекції. Тисячі діячів культури та мистецтва вимушено припинили роботу, переселилися в інші регіони, а деякі загинули внаслідок бойових дій. Трагічною є ситуація і з НКС, носіями якої виступають громади або окремі громадяни. Масові вимушені переселення, боротьба у лавах ЗСУ, перебування на окупованих територіях, вимушена міграція, глибока травма війни — все це унеможливлює традиційні практики та ставить під загрозу життєздатність елементів НКС.

Руйнування росією дамби Нової Каховки на річці Дніпро на півдні України, створило найбільшу екологічну та гуманітарну катастрофу в Україні з часів Чорнобиля і спричинило збитки та нові загрози для КСУ.

З початком війни кошти для реалізації культурних проєктів у повному обсязі були перенаправлені на потреби Збройних сил України відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 10.03.2022 №245, отже державне фінансування сфери культури, включно охорони КСУ, було призупинено. Однак, попри складну ситуацію, роботу у сфері культури та охорони КСУ під час війни було продовжено з використанням таких альтернативних ресурсів, як солідарна взаємодія, волонтерські ресурси, міжсекторальна взаємодія, грантова підтримка міжнародних фінансових та інших організацій.

Дослідження-опитування, проведене УКФ впродовж 2022 р. показало, що сфера культури та креативних індустрій України в цілому адаптувалася до умов війни. Опитування також показало високий відсоток тих професіоналів культурної сфери, хто готовий долучитися до процесу післявоєнної відбудови України, зокрема на волонтерських засадах. (Український культурний фонд, 2023)

В умовах військового протистояння культурна спадщина набула важливого значення для формування цілісної української ідентичності, сприяння процесу об'єднання суспільства, а також продовжує набувати особливого значення як інструменту психологічної реабілітації українців від травми війни.

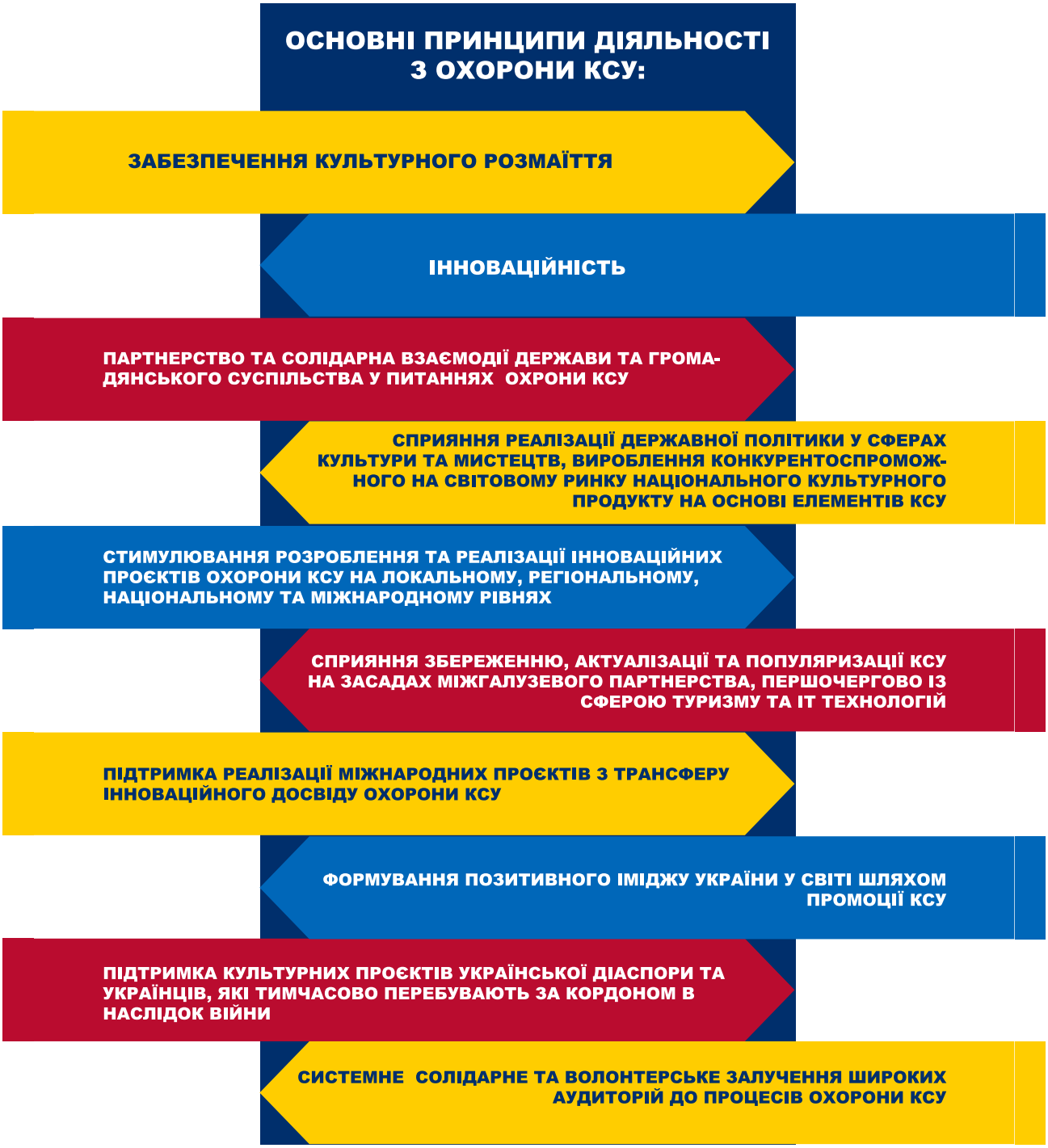

Рисунок 2 — Основні принципи діяльності з охорони КСУ

Діяльність з охорони КСУ це системний процес, успішність якого гарантує дотримання наступних принципів (*Рисунок 2 — Основні принципи діяльності з охорони КСУ*):

Станом на зараз в умовах війни основні зусилля у сфері охорони КСУ необхідно концентрувати на:

- убезпечення об'єктів КСУ відповідно до діючих національних та міжнародних законодавчо-регламентних норм:

✔ *Виконавчий регламент Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту. Верховна Рада України. (1954, Травень 14). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_721#Text*

✔ *Другий протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року. Верховна Рада України. (1999, березень 26). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-99#Text*

✔ *Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 26, ст.892. (2023, Червень 2). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text*

✔ *Закон України «Про охорону культурної спадщини». Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 39, ст.333. (2023, Червень 15). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text*

✔ *Закон України «Про правовий режим воєнного стану». Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст. 250 (2023, Липень 9). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#top*

✔ *Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України. Верховна Рада України. Міністерство оборони України. Наказ 23.03.2017 № 164. (2023, Травень 31). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#top*

✔ *Кодекс цивільного захисту України. Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 34-35, ст.458 (2023, Березень 31). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text*

✔ *Конвенція ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини. Верховна Рада України. (2003, Жовтень 17). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69/print*

✔ *Методика планування заходів з евакуації. Міністерство внутрішніх справ України. Верховна Рада України. Наказ. 10.07.2017 № 579. (2017, Липень 10). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0938-17#Text*

✔ *Порядок проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій. Кабінет Міністрів України. Верховна Рада України. Постанова від 30 жовтня 2013 р. № 841 м. Київ. (2023, Березень 10). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/841-2013-%D0%BF#Text*

✔ *Протокол про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту. Верховна Рада України. (1954, Травень 14). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_722#Text*

✔ *IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 року. Верховна Рада України. (1907, Жовтень 18). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text*

- використанні інноваційних технологій їх реставрації/відновлення та цифровізації, забезпечення безпеки для діячів культури та носіїв елементів НКС;
- пошуку альтернативних джерел фінансування для створення інноваційних культурних продуктів та їх промоції на національному і міжнародному рівні.

Успішно виконати зазначені завдання можливо лише за умови системної партнерської взаємодію широкого кола зацікавлених сторін, до складу яких мають увійти:

- державні органи влади та управління, місцеві органи самоврядування;
- інститути громадянського суспільства;
- наукові, дослідницькі, освітні інституції;
- український бізнес/підприємці;
- носії елементів культурної спадщини;
- творці (актуальні та потенціальні) культурного продукту;
- медіа (зокрема журналісти, критики, блогери тощо);
- споживачі (актуальні та потенціальні) культурного продукту;
- заклади культури різних форм власності;
- закордонне українство;
- уряди та громадянські інституції закордонних країн.

1.4. Міжнародна співпраця у сфері охорони КСУ

Важливість захисту, збереження та відновлення КСУ в умовах повномасштабної війни в Україні перебуває у фокусі уваги міжнародних організацій та Урядів європейських країн.

Важливою подією для України стало прийняття Декларації щодо посилення захисту та відновлення культурної спадщини України в контексті міжнародного співробітництва, яка була підписана 9 липня 2023 року в місті Рига, Міністром культури України, Міністром культури Латвійської Республіки, Віце-прем'єр-міністром, Міністром культури та національної спадщини Республіки Польща, Міністром культури Литовської Республіки, Міністеркою культури Естонської Республіки, а також заступником генерального директора ЮНЕСКО з питань культури *(Спільна декларація Міністрів культури, 2023).*

Декларація відображає:

спільну зацікавленість країн-підписантів у посиленні скоординованих міжнародних зусиль в охороні, промотуванні та передачі нематеріальної культурної спадщини України як невід'ємної частини культурної спадщини Європи та людства, яка перебуває під руйнівним впливом російської агресії;

наголошує на важливості продовження адвокаційної роботи в ім'я України з метою збереження та охорони її культурної спадщини для сучасного та майбутніх поколінь, включаючи національні, європейські та міжнародні програми та інструменти;

закликає Європейську комісію та країни-члени Європейського Союзу збільшити свої зобов'язання стосовно підтримки України шляхом доступних фінансових інструментів на рівні ЄС для реставрації об'єктів культурної спадщин, які постраждали від війни росії проти України.

Дієвими інструментами реалізації міжнародних зусиль із захисту та охорони КСУ визначено:

- підвищення рівня обізнаності щодо наразі організованої підтримки Європейським Союзом КСУ;
- список нематеріальної культурної спадщини, яка потребує термінової охорони;
- створення міжнародного Фонду захисту КСУ;
- досвід відновлення та реконструкції, який зумовив прийняття Варшавських рекомендацій щодо відновлення та реконструкції культурної спадщини у 2018 році;
- промотування української культури в Європі та поза її межами;
- гарантії безпечного та сприятливого середовища для українців, що отримали тимчасовий прихисток, з метою сприяння охороні, практикам та передачі елементів нематеріальної культурної спадщини, яка є невід'ємною частиною української ідентичності та відіграють важливу роль у житті, розвитку та стійкості суспільства та окремих осіб.

Зазначена рішуча позиція європейських країн щодо захисту КСУ сприяє започаткуванню на міжнародному рівні позитивних тенденцій у культурній сфері, які виникли як відповідь на виклики війни:

- підвищений запит на український культурний продукт від міжнародної спільноти;
- зросла присутність України на ключових світових мистецьких подіях (фестивалях, ярмарках, виставках, бієнале тощо);
- представники української діаспори та українці, що тимчасово перебувають за кордоном активно виконують місію культурної дипломатії, презентують культурні практики та окремі елементи НКС (особливо гастрономічної спадщини).
- Міністерство культури та інформаційної політики України спільно з громадським сектором активно працює над інвентаризацією НКС та її включенням до Списків нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО. Наприклад, дві заявки — «Українська писанка: традиція і мистецтво» та «Практика з охорони кобзарсько-лірницької традиції» будуть розглядатися у наступному році.
- ЮНЕСКО рішуче засудило дії росії, як країни агресора, по знищенню об'єктів КСУ.

Саме в умовах війни, КСУ перетворилася на джерело переформатування культурних наративів та сенсів українського суспільства, його подальшого зростання, духовного розвитку та консолідації, формування спільної історичної пам'яті (Український культурний фонд, 2023).

Охорона КСУ є складовою трансформаційних змін українського суспільства, посилення національної єдності. В умовах війни як ніколи актуальним є пошук нових форм, підходів, інструментів та інтеграційної кроссекторальної взаємодії широкого кола зацікавлених сторін для сприяння збереженню, відновленню, захисту та популяризації КСУ, культурних цінностей та національної пам'яті українського народу задля зміцнення сучасної української ідентичності, формування спільних цінностей громадянського суспільства та сприяння культурному, соціальному, економічному та екологічному відновленню територіальних громад та країни в цілому. Важливого значення набуває також забезпечення процесу інтеграції КСУ у загально європейський культурний простір, включно цифровий.

Для успішної діяльності, спрямованої на охорону КСУ вже на сучасному етапі потрібно подолати багато викликів і вирішити низку актуальних завдань. Нині існує гостра потреба у розробці єдиної державної стратегії відновлення та розвитку української культури і питання охорони КСУ мають бути у фокусі особливої уваги. Це

дозволить забезпечити системну державну фінансову підтримку процесу охорони КСУ.

Ключовими заходами процесу охорони КСУ має стати також системна грантова підтримка й потужна промоція українських культурних продуктів на основі елементів КСУ на національному рівні та за кордоном.

Таким чином, в умовах етнокультурного геноциду України, що чинить російська федерація під час повномасштабної військової агресії, охорону об'єктів КСУ, з особливим фокусом на їх захист та відновлення, необхідно розглядати не лише як одне із важливих завдань місцевих громад та держави у сфері культури, а також як системний процес, який здатний консолідувати все українське суспільство та виступити основою міжнаціонального культурного діалогу та солідарної підтримки щодо захисту та валоризації української культури, включно на європейському та світовому рівні.

2. УКРАЇНА У ВИМІРІ ГЛОБАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОСТІ

Емпатія прогресивного світу до України перетворюється на одну з основних цінностей солідарності, а захист миру та безпеки повсюдно у світі — на вимір Глобальної солідарності

2.1. Змістовна суть поняття Глобальна солідарність

Прогресивні суспільства багатьох країн сьогодні включаються в потужний трансформаційний процес, ознакою якого є усвідомлення необхідності діяти солідарно для досягнення змін. Солідарна дія ґрунтується на цінностях солідарності *(Рисунок 3 — Система цінностей, пов'язаних із солідарністю)*.

У листопаді 2018 року було створено Ресурсний центр Європейського корпусу солідарності, одним із перших завдань його діяльності була розробка концептуальних засад солідарності, як загальнолюдської цінності, окреслення змісту солідарної діяльності, огляд кращих практик, розробка політик залучення молоді. За підсумком досліджень, було визначено чотири цінності та чотири наріжні камені солідарності: права людини, активне громадянство, інклюзія та емпатія (Knoch & Nicodemi, 2020). Інші цінності, пов'язані з солідарністю це залучення і підтримка.

СОЛІДАРНІСТЬ — це усвідомлення спільних цінностей, інтересів, цілей, стандартів і симпатій, що створює психологічне відчуття єдності груп або спільнот, що проявляється у їх взаємодії та співпраці і формує зв'язки у суспільстві, які об'єднують людей в одне ціле та сприяють забезпеченню соціальної згуртованості в суспільстві.

Рисунок 3 — Система цінностей, пов'язаних із солідарністю

У умовах російської військової агресії **емпатія** всього прогресивного світу до України стала однією з основних цінностей солідарності, а захист миру та безпеки повсюдно у світі перетворився на вимір **Глобальної солідарності**, який включає етичну та політичну площини *(Schweiger, 2022).*

ГЛОБАЛЬНА СОЛІДАРНІСТЬ — цінність, яка просувається у загальносвітовому вимірі і базується на етичній вимозі рівності і однаковій цінності усіх людей, визнанні та повазі до тих, на кого спрямовані солідарні дії. Кожен, хто здатний діяти на знак солідарності з іншими, хто цього потребує, несе моральну відповідальність щодо здійснення таких дій. Всі люди покликані стати агентами Глобальної солідарності, якщо вони мають для цього можливість і ресурси. Діяти в солідарності з іншими, хто потребує допомоги, є виявом моральної необхідності.

Сьогодні люди у багатьох країнах світу справді й очевидно діють солідарно по відношенню до України, використовуючи багато способів, будь то в контексті урядових структур, власних бізнесів, НГО чи соціальних неформальних рухів або також через індивідуальну благодійність або волонтерське залучення. Така підтримка України сприяє нарощуванню потенціалу Глобальної солідарності. Це також форма розширення можливостей для окремих громадян, груп та суспільств в цілому, яка грунтується на колективній відповідальності акторів солідарності та прагненні стати агентами позитивних змін.

За формою прояву солідарність можна поділити на колективну та індивідуальну, спонтанну та організовану. Індивідуальна спонтанна солідарність має найбільші ризики як для особи, яка її здійснює, так і для тих, на кого вона спрямована *(див. розділ 6. «Управління ризиками та етика культурного СВТ України»).*

2.2. Інфраструктури солідарності

Успіх організованої солідарної діяльності вимагає відповідної інфраструктури, яка допомагає людям в об'єднанні та координації діяльності.

ІНФРАСТРУКТУРИ СОЛІДАРНОСТІ — це скоординовані програми, що забезпечені достатніми ресурсами на політичному рівні, підтримані або бізнесом, або адміністративним ресурсом різних організацій, включно «третього сектору», що мають за мету сприяти запобіганню багатьом ризикам некоординованої солідарності та цілеспрямовано та професійно супроводжувати розширення можливостей для широкого кола зацікавлених сторін та визнання їхніх солідарних дій суспільством і політикою.

Приклади інфраструктури солідарності.

1. На політичному рівні: програма ЄС «Європейський корпус солідарності» (ЄКС) *(анг. European Solidarity Corps)*, яка об'єднує молодих людей для побудови більш інклюзивного суспільства, реагування на соціальні та гуманітарні виклики. Програма пропонує надихаючий досвід для молодих людей, які хочуть допомагати «змінювати світ на краще» і забезпечує «єдину точку входу» для такої солідарної діяльності по всьому ЄС і за його межами. Програма охоплює широкий спектр сфер, таких як збереження культурної спадщини, кліматичні зміни та екологічні виклики, запобігання стихійним лихам, освіта та молодіжна діяльність, гуманітарна допомога. Особлива підтримка надається волонтерській діяльності, спрямованій на подолання різних суспільних викликів та криз на локальному та національному рівні. Діяльність Європейського корпусу солідарності підтримує цілі Молодіжної стратегії ЄС на 2019-2027 рр. (Youth Europa, 2018) та заохочує молодих людей стати активними громадянами, агентами солідарності та позитивних змін для спільнот, які поділяють цінності солідарності, по всій Європі та в інших країнах. Внесок у допомогу людям і громадам за межами Європейського Союзу, які потребують гуманітарної допомоги на основі основних принципів нейтралітету, гуманності, незалежності і неупередженість є важливим виявом солідарності.

В програмі ЄКС зазначено: «Особлива увага приділяється врахуванню можливості хостингових організацій у третіх країнах і необхідності інтегрувати діяльність волонтерів у місцевий контекст та сприяти взаємодії волонтерів із місцевими гуманітарними організаціями, приймаючою спільнотою та громадянським суспільством».

Хостінговими організаціями можуть вважатися і українські організації «третього сектору», органи місцевого самоврядування, туристичні оператори, діяльність яких спрямована на сприяння захисту КСУ.

Таким чином, в ЄС вже створені оптимальні умови для сприяння розвитку національного продукту солідарного та волонтерського туризму в Україні на базі елементів КСУ, його маркетингового просування на загальноєвропейському рівні та позиціонування країни на міжнародному туристичному ринку як дестинації культурного солідарного та волонтерського туризму.

2. На рівні підтримки бізнесу та влади — це програми солідарного та волонтерського туризму, які набувають особливої актуальності в контексті відновлення туризму в Україні на засадах солідарної економіки. Пілотні проєкти таких програм реалізовані у межах Мережі захисту Культурної спадщини України засобами солідарного та волонтерського туризму у контексті солідарної економіки у воєнний та повоєнний час (у межах Київської області, як пілотного регіону), яку було засновано у листопаді 2022 року широким колом зацікавлених сторін за підтримки Проєкту USAID «Економічна підтримка України».

Пілотні солідарні програми/проєкти Мережі, такі як «Шляхами Бенксі на солідарну підтримку України» дозволили створити інноваційний культурний солідарний туристичний продукт, який сприяє захисту та валоризації в громадах Київщини муралів всесвітньо відомого вуличного художника Бенксі, як нововиявлених об'єктів їх НКС *(Kyiv region tours, 2023)*. Докладно кращі практики описані у розділі 9.

3. На рівні організацій «третього сектору» до інфраструктури солідарності належать програми операторів ринку національного та міжнародного волонтерського туризму.

Наприклад, завдяки підтримці Асоціації в'їзних туристичних операторів України створені протягом 2022-2023 рр. інноваційні пілотні продукти солідарного волонтерського туризму було протестовано на національному ринку та анонсовано на міжнародних туристичних заходах та у професійних мережах *(AITO Ukraine, 2023).*

На міжнародному рівні основними агентами солідарного та волонтерського туризму виступають:

- Global Volunteers, некомерційна організація, яка реалізує волонтерські проекти по всьому світу, спрямовані на підтримку та розбудову потенціалу місцевих спільнот (Global Volunteers, 2023). З початком війни увага організації також спрямована на допомогу Україні.
- Cross-Cultural Solutions — некомерційна організація з добре продуманими проектами для волонтерів, заснованими на потребах громад, діяльність якої відбувається в 11 країнах світу.
- Earthwatch — громадська організація, яка встановлює золотий стандарт для волонтерського туризму з проектами, які часто зосереджуються на наукових дослідженнях та збереженні дикої природи та акцентують увагу на освіті для мандрівників (Earthwatch, 2023).
- Habitat for Humanity *(Habitat for Humanity, 2023)*, Global Vision International (GVI Charitable Programs, н. д.), організації, які здійснюють понад 100 програм волонтерського туризму, співпрацюючи з місцевими спільнотами в 25 країнах світу.
- The Fuller Center for Housing's Global Builders — волонтерські програми спрямовані на підтримку найбільш вразливих локальних спільнот через сприяння забезпеченню доступу до житла. Солідарні та волонтерські проєкти, спрямовані на будівництво будинків із залученням локальних спільнот в 11 країнах світу (The Fuller Center for Housing, 2022).
- Live Different — організація успішно пропонує інноваційні волонтерські програми для молоді та сприяє міжнародним волонтерським можливостям для будь-якого віку (Life Different, 2023).
- Volunteer Forever — комплексний онлайн-ресурс надання інформації та експертних ресурсів для волонтерів та спільнот, що надають прихисток *(Volunteer forever, 2023).*

Отже, з одного боку, зазначені волонтерські організації активно створюють різноманітні пропозиції волонтерського туризму у різних частинах світу та мають значний потенціал, щоб виступити ефективними каналами просування інноваційних туристичних продуктів України, як дестинації культурного солідарного та волонтерського туризму.

З іншого боку, громадянське суспільство України демонструє безпрецедентні приклади солідарної взаємодії та консолідації з організаціями «третього сектору» на підтримку Збройних сил України (ЗСУ).

> *Дослідження Opendatabot (2023) продемонструвало що українці перераховують рекордні суми на підтримку ЗСУ. Наприклад, основну частину донатів за перше півріччя 2023 року зібрала платформа United24 — 5,54 млрд гривень або 66% від загального обсягу. На рахунки фонду «Повернись живим» надійшло 1,81 млрд гривень (22%), а до фонду Сергія Притули —близько 1 млрд гривень (12%).*

Потужні волонтерські ініціативи спрямовані на підтримку ВПО, допомогу мешканцям та тваринам на деокупованих територіях, підтримці бізнесу та іншим ініціативам, спрямованим на економічне, соціальне, культурне, психологічне, екологічне відновлення громад. Україна невпинно нарощує солідарний та волонтерський потенціал, який має бути ефективно використаний для реалізації майбутніх трансформаційних змін, включно у сфері охорони культурної спадщини та розвитку культурного солідарного та волонтерського туризму на національному та міжнародному рівні.

Метою організованих волонтерських програм є забезпечення солідарних дій. Ці програми можна вважати інструментом втілення Глобальної солідарності, завданням яких є не тільки допомога людям, які цього потребують, але й створення позитивної доданої вартості для всіх учасників під час солідарної взаємодії в процесі надання допомоги. Вони створюють позитивний ефект як для тих, хто допомагає, так і для тих, кому допомагають.

Для забезпечення успішності солідарних та волонтерських програм інфраструктури солідарності повинні створюватися одночасно за двома моделями:

- «зверху до низу» — від органів державної влади, місцевого самоврядування;
- «знизу догори» — тобто виходити з громадянського суспільства та його самоорганізації та бізнесу.

Для України, яка має відповісти на виклики війни та повоєнної відбудови необхідно започаткувати інструменти для підсилення цінності солідарності, яка консолідує українське суспільство у боротьбі з російським агресором. Водночас солідарна взаємодія має системний характер: на кожну дію виникає зворотна дія. Отже, за умови позиціонування України як дестинації солідарної взаємодії та активної розбудови солідарної інфраструктури країни, буде можливим досягнення вагомих внесків як у післявоєнну відбудову громад, так і в розвиток Глобальної солідарності в цілому.

3. КУЛЬТУРНИЙ, СОЛІДАРНИЙ ТА ВОЛОНТЕРСЬКИЙ ТУРИЗМ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ.

Український туризм, як птаха Фенікс, відроджується на згарищах війни та починає новий цикл солідарного розвитку

3.1. Відновлення туризму в Україні

> ***«Завдяки інноваційному мисленню туризм може допомогти повернути світову економіку на правильний шлях — і допомогти нам відновитися разом, відновитися сильніше» —***
>
> ***Зураб Пололікашвілі, Генеральний секретар Всесвітньої туристичної організаці***

З початком повномасштабної військової агресії російської федерації туристична галузь України, яка почала відновлюватися від наслідків кризи Covid-19 (як і країна в цілому), прийняла виклики війни. Незважаючи на те, що фактор небезпеки зупинив міжнародний туристичний потік, а військові дії, критичні руйнування інфраструктури, колективна психологічна травма війни, енергетична криза, підвищення вартості життя безпосередньо вплинули негативно на внутрішній туристичний ринок, у туристичній галузі розпочався відновлювальний трансформаційний процес. В основу цього процесу покладено усвідомлення нової місії туризму: в умовах війни і повоєнного періоду не тільки як інструменту відновлення фізичних, психічних сил людини, а також інструменту комплексної реабілітації травми війни та відновлення громад через солідарну підтримку.

В Україні з вересня 2022 року дані процеси відбуваються за принципом «знизу догори», тобто ініційовані мікро-, малим туристичним бізнесом, організаціями «третього сектору», академічною та експертною спільнотою на засадах мережевого співробітництва.

Світовий досвід підтверджує, що туристична галузь має унікальний потенціал для забезпечення позитивних змін, і ми повинні прискорити і збільшити масштаби дій для його реалізації. Туризм в Україні може, і дійсно повинен, зіграти ключову роль у реалізації принципу «каталізатора» відновлення територіальних громад та нарощування їх потенціалу, включаючи аспекти культурного, соціального, психологічного та економічного відновлення.

Водночас, для всіх учасників туристичного ланцюжка необхідне усвідомлення, що неможливо просто повернутися до моделей туристичної діяльності, які існували до пандемії та до війни. Необхідно шукати нові змісти та форми з урахуванням світового досвіду та сучасних викликів для України.

> *З нагоди Всесвітнього дня туризму 2022 ЮНВТО випустила набір керівних принципів для робочої групи з туризму G20, покликаних допомогти найбільшим економікам світу підтримати та використовувати максимально відроджений туристичний сектор. Керівні принципи засновані на визнанні того, що люди — спільноти, підприємці та малі підприємства, є основою туризму і повинні мати можливість змінити ситуацію на краще: «Малий бізнес становить близько 80% сектору туризму. Він краще всього підходить для здійснення позитивних змін, наприклад, підвищення стійкості або надання можливостей молоді, жінкам або сільським спільнотам. Але для цього вони повинні мати можливість опиратися на адекватну політичну основу. Переосмислення фінансування малого туристичного бізнесу, підтримка малих підприємств у переході на цифрову трансформацію туризму, надання стимулів для прискорення зростання та конкурентоспроможності — все це допоможе зміцнити широку основу величезної туристичної піраміди та підвищити рівень конкурентоздатності сектору у майбутньому» (World travel and tourism council, 2022).*

Отже, для успішного відродження туристичної галузі державному органу управління туризмом — Державному агентству розвитку туризму (ДАРТ) необхідно розпочати активні дії

за принципом ЮНВТО «ніхто не буде залишений позаду» щодо розробки стратегії та відповідних програм підтримки ММСП туристичної галузі у воєнний період, як основних суб'єктів туристичної діяльності, які впроваджують інноваційні форми взаємодії з територіальними громадами.

Для відновлення туристичного сектору необхідно просувати загальний підхід, заснований на:

- координації дій та міжсекторальній солідарній взаємодії на локальному, регіональному, національному та міжнародному рівнях;
- державно-, та приватному партнерстві і розширенні прав і можливості територіальних громад і локальних спільнот;
- пошуку нових наративів та розвитку форм, які відповідають як викликам сьогодення, так і стратегічним пріоритетам галузі.

Наприклад, у світовій практиці громадські організації, які ведуть волонтерську діяльність, активно співпрацюють з туроператорами, що сприяє розбудові їх потенціалу в сфері організації туристичної діяльності. Для туроператорів об'єднання зусиль з волонтерськими організаціями є не лише способом диверсифікації доходу, а й шляхом до сприйняття та втілення нових цінностей солідарності в організацію туристичної діяльності. Таким чином, суб'єкти туристичної діяльності набувають ознак солідарної економічної діяльності і формують критичну массу організацій для переходу на модель соціальної-солідарної економіки (ССЕ) *(Мотузенко & Бондаренко, 2023).*

3.2. Змістовна суть основних понять

Концептуальним інноваційним підходом до охорони КСУ в умовах війни та повоєнної відбудови країни є забезпечення інтеграційної взаємодії сфери культурної спадщини та туризму на засадах впровадження цінностей Глобальної солідарності.

Одним з ефективних інструментів взаємодії виступає культурний туризм в поєднання з таким інноваційними видами як солідарний і волонтерський туризм.

КУЛЬТУРНИЙ ТУРИЗМ — це «переміщення людей із суто культурними мотивами, такими як навчальні поїздки, вистави та культурні тури, подорожі на фестивалі та інші культурні заходи, відвідування місць і пам'яток, подорожі з метою вивчення природи, фольклору, мистецтва та паломництва». Іноді культурними туристами вважають відвідувачів культурних заходів, незалежно від того, чи були ці заходи основною метою їх подорожі чи ні.

Згідно визначення ЮНВТО, солідарний туризм вважається провісником загальнолюдських цінностей і надій, а також нових ідей для просування сталих моделей місцевого та регіонального розвитку, культури та освіти.

СОЛІДАРНИЙ ТУРИЗМ (СТ) включає в себе форми туризму, де фокусом подорожі є обізнаність туристів з викликами локальних спільнот та їх солідарна підтримка, а організаційною особливістю — розширення участі локальних спільнот в організації надання туристичних послуг (логістичних, розміщення, харчування, культурних послуг), що сприяє більш сталому розподілу ресурсів та справедливому розподілу прибутку від туризму.

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ ТУРИЗМ (ВТ) дотримується тих самих етичних принципів СТ, але має більш конкретну спрямованість через персональне залучення туристів до надання волонтерських послуг. На відміну від волонтерства, яке має сталі традиції, ВТ відносно нова форма туризму, яка стає все більш популярною та пов'язана з тими туристами, які здійснюють організовану подорож, метою якої є безпосередня допомога подорожуючих у вирішенні актуальних економічних, екологічних, соціально-культурних проблем локальних спільнот у межах обраних туристичних дестинацій.

У солідарних подорожах туристи стимулюють місцеву економіку: сплачуючи за культурні заходи, купуючи товари на місцевих ринках, харчуючись у місцевих ресторанах з локальними продуктами, користуючись транспортом, сплачуючи за послуги місцевих туристичних гідів тощо. Це підтримує локальні підприємства, культурні заклади громади та країну, в цілому.

СТ тісно пов'язаний з волонтерським туризмом *(див. Таблицю 1 — Порівняльна характеристика солідарного та волонтерського туризму).*

Загалом, туристом-волонтером можна визначити особу, яка подорожує за межами свого постійного місця проживання та чия основна мета візиту відрізняється від здійснення діяльності за винагороду в відвідуваному місці. Ключовим елементом визначення туристів-волонтерів є відсутність оплати за працю, яку вони здійснюють під час подорожі, що відрізняє їх від «працюючих» туристів. Туристи-волонтери відвідують віддалені малорозвинені території, для участі в природоохоронних та культурних проектах, наукових дослідженнях, наданні медичної допомоги тощо, і майже завжди вони, в тій чи іншій формі, сплачують за участь у цих заходах.

Отже, волонтерські подорожі включають два елементи: туризм і волонтерські послуги.

СТ та ВТ разом формують сферу солідарного волонтерського туризму (СВТ).

Позитивні впливи СВТ

Якщо організація СВТ добре продумана та стійка, дії волонтера можуть мати наступні довгострокові впливи:

- нарощування потенціалу локальних спільнот за рахунок валоризації їх культурної спадщини;
- сприяння диверсифікації господарської діяльності громад через туристичну діяльність;
- підвищення культурного рівня мандрівників–волонтерів та мешканців громад;
- сприяння відкритості до інтеркультурного діалогу між волонтерами та локальними спільнотами;
- сприяння реабілітації локальних спільнот після травми війни та залучення до миротворчого процесу.

Наприклад, знання та контакт з місцевою культурою це одна з великих переваг подорожі, що формує унікальний досвід мандрівника. А волонтерська подорож надає додаткову можливість тісного контакту з локальною спільнотою, як носіями культурної спадщини, дозволяє знайти нових друзів, на власні очі побачити проблеми та відчути виклики, з якими стикається спільнота, персонально долучитися до важливої діяльності, побачити її трансформаційний ефект, а також, розширює бачення світу та розуміння проблем війни та миру, цінності солідарності, інклюзивного сталого розвитку у загальному контексті та по відношенню до окремих людей та громади.

Переваги солідарного та волонтерського туризму так само численні, як і можливості для всіх учасників туристичного ланцюга. *(Hernandez-Maskivker та ін., 2018).*

Солідарні туристи роблять прямий або опосередкований фінансовий (економічний) внесок в неурядову організацію або конкретний солідарний проєкт в країні, що відвідують. Туристи волонтери персонально залучаються до безоплатної діяльності з надання послуг та виконання робіт на користь локальних спільнот чи інших набувачів допомоги під час подорожі. Обидва типи туристів беруть участь у короткострокових акціях солідарності, цікавляться проєктами локального розвитку. Туризм солідарності виходить за межі традиційного туризму,

Таблиця 1 — Порівняльна характеристика солідарного та волонтерського туризму

Індивідуальні та групові туристи	Солідарний туризм	Волонтерський туризм
Фокус на викликах та потребах локальних спільнот дестинацій	Так	Так
Прямий фінансовий внесок у проєкти локальних спільнот	Так	Іноді
Економічний вплив на локальні спільноти	Так	Так
Культурний вплив на локальні спільноти	Так	Так
Ознайомлення з проєктами солідарної підтримки	Так	Так
Участь у короткострокових солідарних акціях	Так	Так
Персональне включення у безоплатну діяльність надання послуг та виконання робіт на користь локальних спільнот чи інших набувачів допомоги під час подорожі.	Ні	Так
Попередня підготовка або досвід	Не потрібна	Потрібна
Набуття досвіду національного та міжнародного волонтерства	Ні	Так
Термін подорожі	Короткострокові подорожі	Довгострокові (до 1 року) *(Simpson, 2004)*

але не є частиною проектів місцевого розвитку, лише волонтерів можна вважати залученими до проєктів місцевого економічного розвитку.

Солідарні поїздки зазвичай тривають від одного до чотирьох тижнів у періоди свят, таких як Великдень, чи літньої відпустки. Зазвичай це невеликі групи, які постійно супроводжуються організаторами, тому попередня підготовка або спеціальний досвід не потрібні.

Мотиваційними факторами для обох типів туристів виступає зацікавленість культурою дестинації, емпатія, соціальна відповідальність та солідарність. Вони чутливі до порушення прав локальних спільнот, до соціальної несправедливості, бажають «змінювати світ на краще».

Поїздки солідарності — чудова нагода для тих, хто ще не увійшов у світ волонтерства. Мандрівники набувають досвіду солідарних дій, а також позбавляються невпевненості, сумнівів, страху перед невідомістю. Поїздки солідарності у багатьох випадках є початковим етапом для подальшого залучення подорожуючих до національного та міжнародного волонтерства шляхом волонтерського туризму.

Отже, головною відмінністю волонтерського туризму є те, що людина, яка подорожує замість того, щоб тільки вносити гроші на солідарну підтримку, робить внесок своїм часом і зусиллями, безпосередньо перебуваючи на місці в тісному контакті з локальною спільнотою. Крім того, волонтери у багатьох випадках повинні мати спеціальну підготовку, наприклад мовну чи певні спеціальні навички, тощо.

3.3. Загальний стан розвитку сектору СВТ у світі

Сектор волонтерського туризму демонструє високу динаміку розвитку. Понад 800 організацій волонтерського туризму працюють у 151 країні світу. У 2019 році зафіксовано понад 10 млн подорожей на рік, з прибутком 1.7 — 2.6 млн дол. США на рік, що дозволяє охарактеризувати його як «сучасний феномен» у секторі туризму. Це відображає зростання кількості тих людей, які бажають подорожувати та «змінювати світ на краще» *(World Tourism Organization, 2019).*

Мотиви добровольців включають бажання персонального залучення до вирішення значущих для громади викликів та сприяння досягненню трансформаційного ефекту у локальних спільнотах у дестинаціях призначення. Тобто альтруїзм і бажання відвідати дестинацію та допомогти локальній спільноті виступають мотивуючими факторами для туристів.

Цільові групи туристів: більшість складають жінки, найчисельнішу групу складає молодь 20-25 років, однак активно формується і ніша для людей пенсійного віку. Значна кількість солідарних та волонтерських проєктів спрямовані на охорону навколишнього середовища. Але основний фокус волонтерських проєктів — це соціальні проєкти (включно робота з дітьми), які складають 66%. Експерти вважають, що при правильному управлінні волонтерський туризм можна класифікувати як значну ринкову нішу, в якій солідарний, відповідальний та етичний туризм, здатний консолідувати додаткові ресурси на підтримку локальних спільнот.

Культура, спадщина та туризм це:

- сфери в яких відбувається культурне відродження української нації;
- каталізатори економічного, екологічного відродження та зміцнення соціальної згуртованості суспільства.

Сприяння охороні КСУ має стати фокусом культурного солідарного та волонтерського туризму, який необхідно буде розвивати на засадах солідарної економіки та впровадження цінності Глобальної солідарності.

Інтеграційна взаємодія сфери культури, туризму та глобальної солідарності створює базис культурного СВТ *(Рисунок 4 — Засади організації КСВТ).*

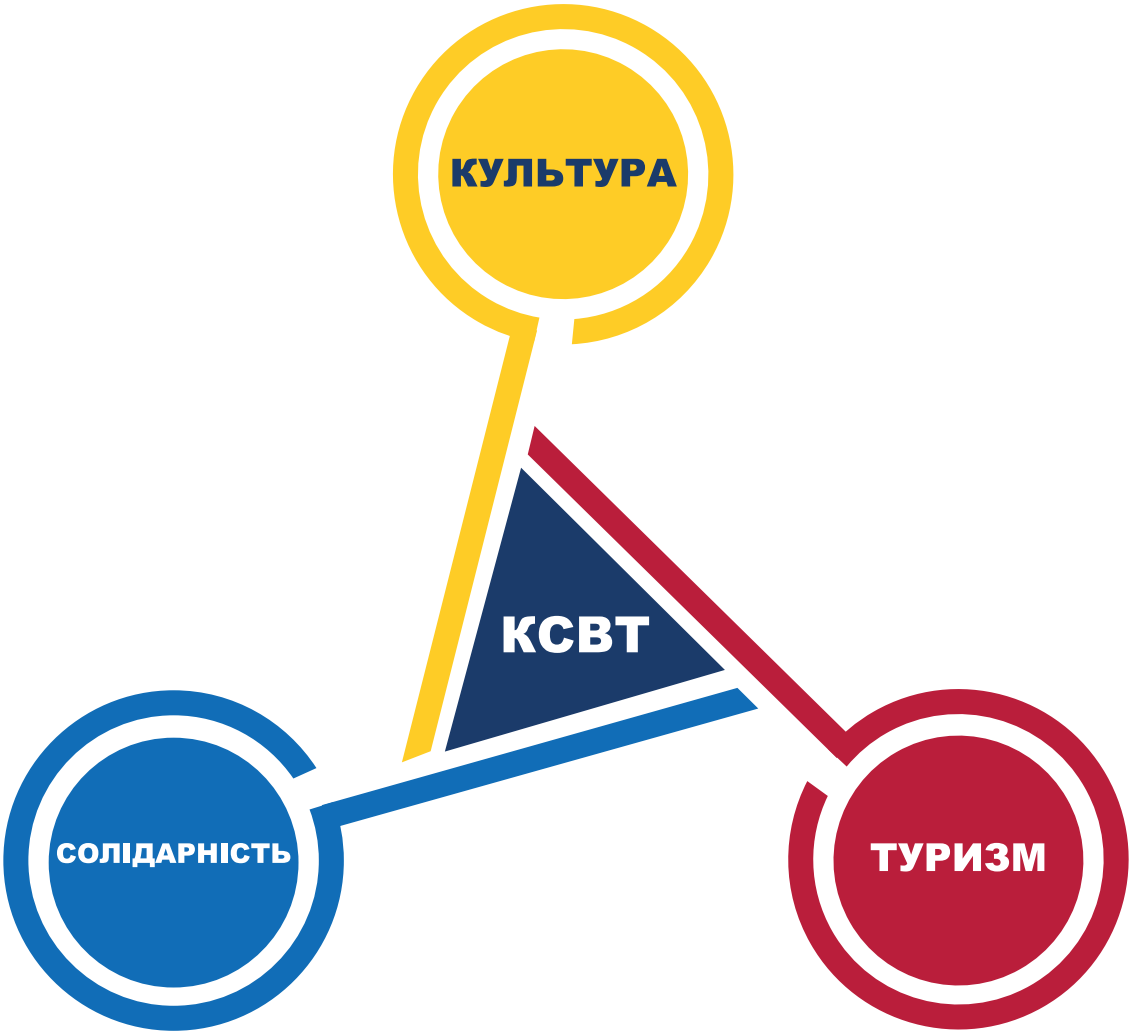

КСВТ — КУЛЬТУРНИЙ СОЛІДАРНИЙ ВОЛОНТЕРСЬКИЙ ТУРИЗМ

Рисунок 4 — Засади організації КСВТ

4. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ ПРОДУКТУ КУЛЬТУРНОГО СВТ

Український туризм, як птаха Фенікс, відроджується на згарищах війни та починає новий цикл солідарного розвитку

4.1. Структура продукту культурного СВТ

Туристичним продуктом вважається сукупність речових (предметів споживання) та неречових (у формі послуг) споживчих вартостей, необхідних для повного задоволення потреб туриста, які виникають у період його туристичної подорожі *(Кифяк, 2003).*

Традиційна структура туристичного продукту включає декілька із зазначених елементів/ послуг:

Елемент 1: послуги логістики (забезпечення трансферу до дестинації та організація трансферу для туристів відповідно заявленої програми, із супутніми послугами).

Елемент 2: послуги розміщення (включає всі типи закладів розміщення).

Елемент 3: послуги з харчування (забезпечення харчування туристів, включно знайомство з локальною кухнею на базі всіх типів закладів громадського харчування та альтернативних, наприклад, садиби сільського зеленого туризму).

Елемент 4: послуги з організації культурної програми (формується залежно від мети подорожі, може включати відвідування культурних установ, заходів, оглядові та тематичні екскурсії тощо).

В структуру туристичного продукту СВТ вводиться інноваційний **«п'ятий елемент»** який є ключовим — **солідарна /волонтерська діяльність туристів.**

Через прийняття «п'ятого елементу» туризм в Україні не лише отримає потенціал для створення інноваційного продукту, який відповідає вже сформованому попиту завдяки солідарній підтримці України, а й зробить «квантовий стрибок» до сфери солідарної/ соціальної/ інклюзивної економіки *(Мотузенко & Бондаренко, 2023).*

Туристичний продукт СВТ формується з багатьох взаємопов'язаних складових *(Рисунок 5 — Структура туристичного продукту).*

ТУР — туристична подорож (поїздка) за визначеним маршрутом у конкретні терміни, забезпечена комплексом туристичних послуг (бронювання, розміщення, харчування, транспорт, рекреація, екскурсії тощо). *(Закон України про туризм, 2023).*

ТУРИСТИЧНИЙ ПРОДУКТ — це попередньо розроблений комплекс туристичних послуг, який поєднує не менше ніж дві такі послуги, що реалізується або пропонується для реалізації за визначеною ціною, до складу якого входять послуги перевезення, послуги розміщення та інші туристичні послуги, не пов'язані з перевезенням і розміщенням *(Закон України про туризм, 2023).*

Тур виступає основною складовою туристичного продукту СВТ.

Складовими туру є туристичний пакет та комплекс послуг на маршруті, які клієнт просить включити в

обов'язкову програму і сплачує за них заздалегідь.

Туристичний пакет, який об'єднує обов'язкові туристичні послуги, відрізняється від туристичного продукту тим, що це мінімальний набір послуг, які можуть бути розширені за рахунок програм солідарного та волонтерського залучення туристів, додаткових туристично-екскурсійних та інших послуг, товарів, що разом складатимуть туристичний продукт *(Рисунок 5 — Структура туристичного продукту)*. Туристичний пакет — це тільки частина туристичного продукту, точніше обов'язкова частина туру, який може бути більшим або рівним турпакету*(Богатирьова та ін., 2020).*

Забезпечення солідарної або волонтерської залученості туристів до взаємодії з локальними спільнотами в контексті сприяння вирішенню проблем охорони культурної спадщини, налагодження міжкультурного діалогу, промоції спільних цінностей глобальної солідарності є центральною обов'язковою послугою, яка визначає мету подорожі у культурному СВТ.

Отже, в структурі культурного СВТ програми солідарного та волонтерського залучення туристів мають формуватися як складова туристичного пакету, тобто обов'язкова туристична послуга, включена в програму туру, за яку клієнт/турист сплачує заздалегідь.

Слід відмітити, що програми солідарного та волонтерського залучення туристів можуть виступати як складовою турпакету у турі СВТ, так і додатковою послугою у будь якому іншому тематичному туристичному продукті, саме в цьому проявляється потужний інтеграційний потенціал СВТ.

Додаткові послуги — це послуги, не передбачені ваучером чи путівкою, які доводяться до споживача в режимі його вільного вибору.

Додаткові послуги не входять в основну вартість ваучера та визначаються персональними запитами туристів. До них належать прокат, побутове обслуговування, додаткове харчування, стоянка для автомобіля, збері-

Рисунок 5 — Структура туристичного продукту

гання речей, придбання квитків, інформаційно-консультативні та додаткові туристично-екскурсійні послуги, організація шопінгу, участь в організованих культурних заходах, майстер класах та інших заходах тощо.

Зважаючи на потужну солідарну підтримку України прогресивним суспільством, можна констатувати, що в світі вже сформовано потужний попит на відвідування України у повоєнний період для залучення в процеси культурного, соціального, екологічного, психологічного та економічного відновлення, тобто сформовано попит на інноваційний продукт СВТ, як інструмент для матеріалізації потужного запиту на прояв солідарності від значної кількості споживачів/потенційних туристів.

Товари — це специфічна матеріальна частина туристичного продукту (сувеніри, туристичне спорядження, інформаційно-рекламні матеріали, плани і карти міст і т.п.) та неспецифічна частина туристичного продукту, куди входить велика кількість товарів, які є дефіцитними або більш дорогими в місцях постійного проживання туристів.

До товарів в структурі продукту культурного СВТ висуваються специфічні вимоги:

1. інформаційно-рекламні матеріали мають сприяти наданню інформації про культурний та історичний бекграунд туристичної дестинації, включно національного наративу меморизації війни; висвітлювати культурний потенціал дестинації; надавати обґрунтування потреб громад або окремих суб'єктів, які є бенефіціарами програми солідарного або волонтерського залучення туристів; презентувати результатів вже реалізованих проєктів.
2. Сувеніри, це товар, реалізація якого може надати швидку економічну та культурну підтримку громаді.

Гастрономічні сувеніри — це підтримка гастрономічної нематеріальної культурної спадщини громади, підтримка локальних ММСП, які зберігають та практикують традиційні виробничі традиції; підтримка локальної харчової безпеки, сприяння збереженню біорізноманіття території.

Продукт народних промислів — це підтримка носіїв елементів НКС через валоризацію та промоцію традицій народних майстрів.

Сувеніри можуть виступати інструментом матеріалізації бренду громади, як туристичної дестинації, візуалізації об'єктів культурної спадщини і ефективним маркетинговим інструментом.

Отже, громадам, які залучені до партнерської взаємодії з туристичними операторами, необхідно розробити план системних дій по організації локального сувенірного виробництва відповідно до загальної концепції туристичної пропозиції громади в контексті культурного СВТ.

За аналогією з товарами, які мають матеріально-речову форму у туристичному продукті СВТ також виділяють три рівні:

1. продукт за задумом;
2. продукт в реальному виконанні;
3. продукт з підкріпленням.

Ядро туристичного продукту, його змістовну суть представляє так званий задум, тобто його направленість на розв'язання певної проблеми, задоволення конкретної потреби споживача.

Основною потребою туристів, які обирають СВТ є прагнення отримати можливість реалізувати під час подорожі дії, спрямовані на прояв персональної системи цінностей, яка включає солідарність, захист прав людини, активне громадянство, участь у демократичному житті, інклюзія, емпатія, залучення, підтримка, етика та мораль, рівність, захист миру та безпеки.

Часто продукти СВТ презентуються під слоганами:

«Подорожуй та змінюй світ на краще!», **«Пізнавай та відновлюй!»**, **«Мандруй та дій!»** тощо.

Отже, визначальною характеристикою продукту СВТ є те, що на сучасному етапі набуває значення ідейна/ціннісна складова туристичного продукту, яка відповідає системі цінностей глобальної солідарності. Саме це слід вважати інноваційною трансформаційною зміною в індустрії туризму, яка доповнює систему якості туристичного продукту, паралельно із якістю сервісу.

За формою туристичний продукт у реальному виконанні представляє собою саме визначений набір властивостей, які дозволяють реалізувати його задум, тобто задовольнити певні потреби клієнта.

Тому на другому рівні туристичного продукту розглядаються його властивості і характеристики: рівень якості, комфорт, престиж, економічність, безпечність, враження і т. ін.

Підкріплення туристичного продукту значною мірою сприяє пошуку і закріпленню клієнтів. На третьому рівні важливу роль відіграє не тільки якість самого турпродукту, а й якість обслуговування, яка визначається:

- партнерською взаємодією для забезпечення супроводу туриста СВТ на всіх етапах;
- відповідністю туру, що пропонується, реальному змісту;
- наявністю погодження всіх складових комплексного обслуговування;
- оперативністю роботи по підбору і організації туру по запиту клієнта;
- ввічливістю обслуговування, увагою до запитів кожного клієнта,
- терпінням при обговоренні з клієнтом маршруту та інших організаційних моментів подорожі;
- часом підбору маршруту;
- часом оформлення необхідних документів;
- часом отримання довідкової інформації;
- наявністю програми підготовки туристів волонтерів до подорожі тощо.

На сучасному туристичному ринку виникає нова конкуренція не тільки між туристичними продуктами і послугами, які пропонують різні фірми, підприємства та організації, а й між тим, чим вони додатково забезпечать свої продукти у вигляді специфічних послуг, консультацій, інформації, особливостей обслуговування та ін.

Отже, для просування на ринку інноваційних продуктів СВТ необхідно постійно втілювати ефективні заходи по їх підкріпленню на засадах партнерської взаємодії між туристичними операторами, локальними спільнотами та організаціями «третього сектору».

Кожний продукт, в тому числі туристичний, проходить у своєму розвитку чотири послідовні стадії: впровадження, зростання, зрілість і спад.

На сучасному етапі в Україні розпочато першу стадію «Впровадження» продукту культурного СВТ. Це початкова стадія життєвого циклу, на якій створюється ринок для нового продукту.

Вона має наступні ознаки:

- поширення інноваційних знань про СВТ у професійній сфері;
- створення пілотних продуктів СВТ та їх просування на національному ринку з тестуванням;
- започаткуванням мережевої взаємодії основних зацікавлених сторін для зниження витрат на виробництво та маркетингове просування інноваційних продуктів СВТ;
- повільні темпи зростання обсягу продажу.

В Україні стадія «Впровадження» розпочалася в умовах війни, як відповідь на потребу фізичної та психологічної реабілітація населення від травми війни та підтримки процесів відбудови громад. Тривалість стадії «Впровадження» залежить від якості продукту, його відповідності потребам споживачів, правильно обраної стратегії маркетингу і послідовної її реалізації а також державної підтримки суб'єктів туристичної діяльності, які впроваджують СВТ.

Стадія «Зростання» розпочнеться у повоєнний період і її ознакою буде:

- визнання споживачами інноваційного продукту з швидким збільшенням попиту на нього як на національному, так і на міжнародному рівні;
- стрімке розширення збуту та зростання прибутковості;
- зростання кількість суб'єктів туристичної діяльності, які будуть пропонувати продукти СВТ, включно спеціалізованих туристичних операторів;
- формування конкурентного середовища у секторі СВТ.

Отже, отримати конкурентну перевагу зможуть ті туристичні оператори, які зможуть швидко інтегрувати інноваційну модель продукту культурного СВТ.

4.2. Засади формування туристичної пропозиції локальних спільнот та основні суб'єкти організації культурного СВТ

Туристичні оператори є основними суб'єктами організації туристичної діяльності. Одночасно сталий розвиток СВТ можливий лише в умовах ефективної партнерської взаємодії туристичних операторів з територіальними громадами та організаціям «третього сектору» *(Рисунок 6 — Рівноважний трикутник агентів СВТ).*

Рисунок 6 — Рівноважний трикутник агентів СВТ

Алгоритм дій в умовах партнерської взаємодії агентів солідарного/волонтерського туризму *(Рисунок 7 — Графічна модель процесу створення та просування туристичного продукту культурного СВТ):*

1. **Туристична пропозиція** створюється на основі ресурсів громади, а програма волонтерського/солідарного залучення має відображати дії, які будуть сприяти вирішенню актуальних економічних, культурних, соціальних, екологічних проблем, які постають перед локальними спільнотами.
2. Організації «третього сектору» залучаються для **створення, реалізації солідарних/волонтерських проєктів**, які входять в склад туристичного продукту. Вони також мають здійснювати координаційну роль у партнерській взаємодії з туристичними операторами та органами місцевого самоврядування для забезпечення актуального набору програм солідарного або волонтерського залучення туристів, їх супроводу, забезпечення прозорості процесу та результатів, як для партнерів так і

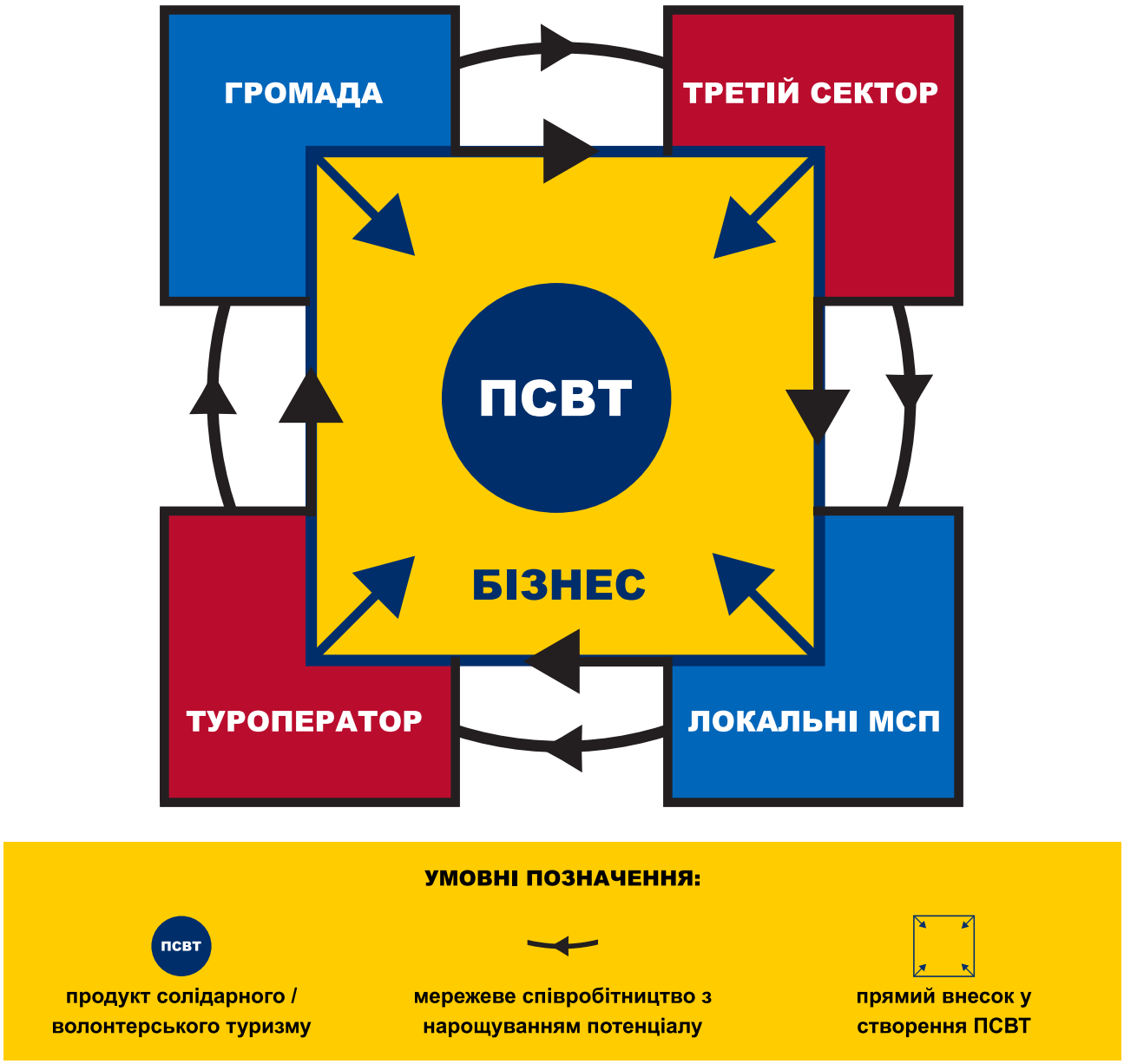

Рисунок 7 — Графічна модель процесу створення та просування туристичного продукту культурного СВТ

для задіяних туристів. Серед організацій «третього сектору» найбільший партнерський потенціал мають ті, які займаються волонтерською діяльність та питаннями відновлення громад, особливо у кризові воєнний та пост воєнний періоди та набули відповідного досвіду та кредиту довіри. Приклади організацій «третього сектору» *(див. додаток 2. Список учасників Мережі захисту Культурної спадщини України засобами солідарного та волонтерського туризму у контексті солідарної економіки у воєнний та повоєнний час (у межах Київської області, як пілотного регіону) на 31 липня 2023 р.).*

3. **Створення та просування туристичного продукту** культурного СВТ включає комплекс заходів, спрямованих на створення та підготовку до реалізації туристичного продукту чи туристичних послуг (організація рекламно-ознайомлювальних подорожей, участь у спеціалізованих виставках, ярмарках, видання каталогів, буклетів тощо). Основну роль на даному етапі мають виконувати туристичні оператори.

Сьогодні **громади намагаються самостійно розвивати інноваційні форми солідарного / волонтерського туризму** і це створює відповідні ризики: відсутні знання з сучасних наратив розвитку туризму, відсутність навичок роботи на туристичному ринку, особливо в умовах війни, відсутність знань з управління ризиками; відсутність партнерської дистриб'юторської мережі, недостатнє ресурсне забезпечення для системної організації просування громади як туристичної дестинації, на засадах сталого розвитку, етичних норм та принципів меморіалізації подій війни.

Отже, вже на початковому етапі відновлення громадам необхідно формувати сталі партнерства з лідерами туристичного ринку, провідними українськими туристичними операторами, які мають значний досвід для спільного створення туристичних пропозицій громад, які будуть відповідати завданням збереження культурної спадщини, соціального, екологічного та економічного відновлення громад.

Партнерська взаємодія має відбуватися на загальновизнаних етичних засадах *(див. підрозділ 6.2 Етичні засади розвитку культурного СВТ в Україні).*

Отже, органи місцевого самоврядування мають активізуватися для ініціювання або підтримки такої партнерської взаємодії. Така взаємодія дозволить реагувати на потреби громад, забезпечити моніторинг ризиків *(див. підрозділ 6.1 Управління ризиками культурного СВТ)* та надавати оперативну відповідь по управлінню ними, що буде сприяти сталості солідарних та волонтерських проєктів не лише для захисту культурної спадщини, а й для загального культурного, соціального, економічного, екологічного відновлення та розвитку громад.

В процесі ідентифікації потреб громади необхідно звернути увагу не лише на потреби установ культури, майстрів народних промислів та інших представників культури, а й на потреби локальних ММСП. До сфери туризму дотичні понад 30 інших сфер діяльності, значна кількість яких представлені ММСП.

Особливого фокусу заслуговують малі фермери, виробники крафтових харчових продуктів, носії виробничих традицій громади, ресторатори, які пропагують традиційну кухню, та інші. **Гастрономічна спадщина громади є важливою складовою її нематеріальної культурної спадщини**, яку треба охороняти та популяризувати *(Dzocchi ma ін., 2022)*. Саме завдяки підтримці ММСП та взаємодії з ними можливо розвивати гастрономічну туристичну пропозиції громади та включати її до продукту культурного СВТ. Занурення у гастрономічну культуру громади, знайомство з народними промислами, фольклорними традиціями значно підсилює пропозицію культурного СВТ. Це дозволить сформувати унікальний досвід для учасників солідарних та волонтерських турів.

Слід пам'ятати, що туристи, які роблять вибір на користь продуктів СВТ, мають потребу

придбати не продукт як такий, що має певний набір властивостей, а його здатність задовольняти свої конкретні потреби солідарної взаємодії.

Отже, для всіх учасників процесу створення продукту СВТ велике значення має надання і поширення не властивостей цього продукту, а реальної користі і вигідності від нього для потенційних споживачів, а за умови організації туристичної діяльності на принципах соціальної солідарної економіки (ССЕ) і для більш широкого кола — локальних спільнот, організацій, окремих соціально незахищених категорій громадян.

Планування СВТ на всіх рівнях необхідно здійснювати у партнерській взаємодії туристичних операторів, громад та організацій «третього сектору» із залученням широкого кола зацікавлених сторін, відповідно до потреб громад із врахуванням ризиків та особливою увагою на забезпечення стійкості у відновленні та розвитку локальних спільнот.

Саме через СВТ туристична галузь, як на етапі війни так і в післявоєнний період, зможе зробити вирішальний практичний внесок у відновлення країни, запропонувати форми трансформаційного поєднання солідарності, гуманітарного реагування, культурної цінності з сталим відновленням спільнот. СВТ — це також потужний канал залучення додаткових трудових та фінансових ресурсів для відновлення локальних спільнот, включно охорони їх культурної спадщини.

Зважаючи на значний трансформаційний вплив на світову спільноту героїчної боротьби України проти військової агресії російської федерації, у світі набувають цінності наративи солідарності з українським народом, емпатії, захисту прав та свобод, миротворчості та формується потужний потенційний запит відвідати Україну, коли це буде безпечно, з метою допомоги локальним спільнотам у їх відновленні після руйнівного впливу війни.

СВТ за своєю змістовною суттю має найбільший потенціал щоб стати провідною формою туризму на етапі відновлення країни, як туристичної дестинації, яка зазнала руйнівного впливу війни.

Отже, саме через СВТ туристична галузь України зможе сформувати відповідь на потенційний запит на відвідування нашої країни, який буде відповідати очікуванням солідарних туристів.

4.3. Ключові категорії національних та закордонних туристів культурного СВТ для України

ЕКСПЕРТНА ДУМКА:

ОЛЕНА КАЗЬМІНА

Кандидатка економічних наук, директорка Туристичної компанії «Орнамент України», Віце-президентка ГО «Асоціація в'їзних туроператорів України». Досвід роботи у внутрішньому та виїзному туризмі — 14 років. Досвід наукової роботи — 15 років, основні теми дослідження — інновації в туризмі, формування спільнот. Досвід особистої волонтерської діяльності — 7 років.

Виходячи з нових воєнних реалій, що виникли на всій території України з моменту повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, всі економічні суб'єкти кардинально змінили свою діяльність. Особливо болісно ці зміни відбилися на туристичній галузі, підприємства якої тільки почали відновлюватись після значних обмежень, накладених на туризм пандемією коронавірусу. Ми, як туристичний оператор, розташований у м. Києві, відновили свою роботу у травні 2022 року і шукали ті напрямки діяльності, які будуть прийнятними та ефективними у воєнний час. Таким напрямком для нас став солідарний і волонтерський туризм, як засіб емоційної та фізичної реабілітації для учасників поїздки, і, водночас, як можливість підтримати місцеві туристичні заклади і громади.

На практичному досвіді ми впевнилися, що під час військових дій в Україні рекреація та туризм не втрачають актуальності і вже зараз можливо визначити основні аудиторії українських туристів і рекреантів.

У воєнний час:

- Спільноти, громадські організації.

Люди, об'єднані однією ідею, спільними інтересами та діяльністю, компанії друзів. Часто це можуть бути волонтери, яким близькі ідеї підтримки місцевих спільнот у регіонах, що найбільше постраждали від війни, та малих бізнесів.

- Індивідуальні туристи.

Окремі туристи, які мають бажання допомогти тим, хто цього найбільше потребує в даний час, і готові віддавати для цього кошти

(оплата участі у поїздці та солідарної складової), час та професійні навички (волонтерська діяльність).

Регіональний розподіл:

- Учасники поїздок, що постійно мешкають у даному регіоні — мотив поїздки відвідати знайомі місця і підтримати їх відновлення, відчуття причетності і спільної Малої Батьківщини.
- Українці з інших регіонів (тих, де безпосередній вплив воєнних дій був менший) — зацікавлені побачити на власні очі, що відбувалося на територіях, які героїчно оборонялися та виявити солідарну підтримку місцевим спільнотам.

У повоєнний час

На додачу до вищезазначених аудиторій після закінчення воєнних дій очікуємо зростання туристичних потоків за рахунок наступних цільових груп:

- Шкільні групи

Патріотичне виховання дітей на живих приклад діяльності об'єктів солідарного та волонтерського туризму під час війни, безпосереднє їх знайомство з історичними подіями найближчого минулого, вшанування героїзму українських людей.

- Корпоративні групи

Соціальна включеність компаній та їх співробітників до діяльності, що сприятиме відновленню України, знаходження об'єктів для цільової підтримки, фінансової, матеріальної або шляхом виконання певних робіт. Підтримка гуманітарної складової одночасно з більшим пізнавальним і патріотичним спрямуванням корпоративних поїздок у майбутньому.

- Індивідуальні туристи

Окрім тих, хто вже готовий здійснювати подорожі навіть під час війни, додадуться такі групи індивідуальних туристів, які зараз не подорожують через наступні причини:

- знаходяться за межами України/свого основного місця проживання — для них буде особливо важливо ознайомитися з перебігом подій у місцевості, яка для них є рідною;
- не мають достатньо фінансових ресурсів;
- свідомо обмежують подорожі, спрямовуючі всі ресурси (моральні та матеріальні) на наближення Перемоги.

Спільною рисою всіх категорій індивідуальних туристів солідарного та волонтерського туризму є емпатія та альтруїзм; бажання допомогти тим, хто потребує; відчуття причетності і суспільної значимості власного внеску. Від інших видів волонтерської активності учасників солідарних і волонтерських поїздок відрізняє прагнення поєднати задоволення особистих потреб доброчинності з можливістю подорожувати і пізнавати нове.

Серед індивідуальних туристів окремо варто виділити категорію молоді (люди віком від 15 до 30, у деяких випадках до 35 років). Згідно світової статистики ця категорія є найбільш схильна долучатися до традиційних форм волонтерської активності і, зокрема, до волонтерського туризму, завдяки своїй більшій мобільності та бажанню набути новий життєвий досвід, розширити свої соціальні зв'язки та розвинути комунікативні навички. Тож варто також очікувати зростання долученості до солідарного й волонтерського туризму української молоді.

ЕКСПЕРТНА ДУМКА:

МАРИНА АНТОНЮК

Президентка ГО «Асоціація в'їзних туроператорів України», директорка туристичної компанії «Ukrainian Incentives DMC», Віце-президентка в Європі об'єднання туристичних агенцій «Beyond Limits DMC collective».

Визначення ключових категорії закордонних туристів в СВТ необхідне для правильної підготовки туристичного продукту для різних цільових аудиторій та успішного виходу його на міжнародний туристичний ринок.

Категорії закордонних туристів для солідарного та волонтерського туризму ми поділяємо відповідно до часу подорожі (воєнний та повоєнний період) та наступних груп:

1. індивідуальні туристи;
2. молодіжні / університетські групи;
3. корпоративні групи;
4. учасники наукових конгресів та конференцій.

Кожна з цих категорій має свої особливості та співпрацює з українськими та іноземними туристичними компаніями різної спеціалізації.

Індивідуальні туристи

А. Подорожують зараз, у воєнний період:

1. Переважають представники закордонних громадських організацій, які активно включилися у підтримку України, політичні лідери. Вже зараз шукають контактів та розбудовують зв'язки з українськими волонтерськими та іншими організаціями «третього сектору», локальними спільнотами, що потребують допомоги. Мають стратегічне бачення щодо необхідності організації в майбутньому умов для солідарного та волонтерського туризму.

Це можна назвати представницьким солідарним туризмом.

2. Індивідуальні туристи-волонтери, як поодинокі випадки.

Їдуть саме зараз з чітким виявом емпатії, що і є солідарним туризмом. Особливої допомоги туристичних агенцій не потребують.

Особливості:

- середній вік зі сталими поглядами або хоробра активна молодь;
- мають вдосталь вільного часу або працюють віддалено частину дня і мають гнучкий графік роботи;
- загалом багато подорожують бекпекерами (бюджетно);
- досить невибагливі в проживанні та умовах подорожі;
- проживання в хостелах, готелях 3*, приватних апартаментах ;

- культурна програма: самостійне дослідження локацій, іноді доєднуються до збірних турів;
- для цієї категорії можлива довготривала подорож для залучення до волонтерської роботи.

Солідарно-волонтерська складова: часто привозять гуманітарну допомогу зі своєї громади та/або доєднуються до щоденної роботи в волонтерських центрах.

Зацікавлені у прямих контактах з локальними спільнотами та набувачами гуманітарної допомоги.

Тобто навіть зараз, на етапі воєнних дій в Україні, вже стихійно формується неорганізований індивідуальний солідарний та волонтерський туризм.

Б. Поїдуть, коли стане безпечно, в повоєнний період:

На мою думку, це буде найбільш поширений сегмент.

Такі туристи більшістю будуть їхати збірними групами. Формування групи в більшості випадків — іноземними туроператорами, що спеціалізуються на збірних групах. Зазвичай потребують місцевого туроператора для забезпечення наземних послуг та волонтерської складової.

Можливе також формування збірних груп місцевими туроператорами, що спеціалізуються на збірних групах, та даною спільнотою розвитку солідарного і волонтерського туризму.

Особливості:

- вік не важливий, від молоді до літнього віку;
- подорожують більше автобусами, поїздами або використовують авіасполучення при далеких подорожах;
- бюджет середній туристичний;
- подорож тривалістю 5-7 днів із щоденною насиченою програмою.

Солідарно-волонтерська складова: 1-2 дні під час відвідання місць новітньої історії.

Цій категорії потрібна буде заздалегідь організована волонтерська складова + окреме її визначення в вартості туру.

В більшості випадків це відвідування закладів та локацій в постраждалих громадах, придбання у них послуг і таких чином підтримка + донати громаді в якості солідарної допомоги.

Для наступних категорій розглядаємо подорожі тільки в повоєнний час.

II. Молодіжні / університетські групи

Групи студентів певних наукових закладів.

Можуть бути організовані за рахунок:

а. державного бюджету в рамках існуючих в деяких країнах програм підтримки та закордонного навчання студентів;

б. самих подорожуючих, в цьому випадку працює принцип збірної групи;

в. частково бюджет навчального закладу + кошти подорожуючих.

Особливості:

- молодь, студенти та викладачі в меншій кількості;
- більш бюджетне проживання, наприклад, хостели, які підходять не тільки за бюджетом, а і за концепцією гуртожиткового сумісного проживання та атмосфери;
- термін перебування: 1 — 2 тижня, в залежності від наявності або відсутності освітньої програми (лекції, зустрічі зі студентами, учбове відвідання промисловості тощо), але може бути більш тривалий ;

Солідарно-волонтерська складова: декілька днів групова робота в волонтерському центрі або фізична робота на фермі по відновленню або на розборі завалів тощо. Також придатні солідарні проєкти культурного спрямування: спільні культурні заходи з локальними спільнотами, робота з дітьми

(ігрові табори), в музеях, бібліотеках, підготовка та проведення культурних акцій — виставок, фестивалів та ін.

Важливо: цій категорій потрібні додаткові гарантії безпеки. Наприклад, при роботі на фермі, потрібен офіційний сертифікат відповідних служб, що це поле перевірено на відсутність мін тощо. Наявність місцевих туторів. Цю роль можуть виконувати туристичні фірми та/або організації «третього сектору».

III. Корпоративні групи

Корпоративні мотиваційні подорожі, в яких суто **розважальна складова замінена волонтерською**, але при цьому залишаються актуальними екскурсії та культурні програми.

Категорія з найбільшим бюджетом серед означених у даному розділі.

Потребує участі агенцій, що спеціалізуються на MICE: наприклад, Incentive Houses, Business Travel agencies, MICE-oriented DMC's, Event agency.

Особливості:

- середній вік;
- працівники поважних національних та міжнародних компаній;
- проживання в готелях 4-5*;
- харчування в ресторанах, екскурсійна складова, можлива конференція;
- тривалість 4-5 днів;
- оплачується компанією;
- солідарна складова домінуюча, внаслідок обмеження часу на подорож.

Солідарно-волонтерська складова: 1-2 дні групова робота в волонтерському центрі або фізична робота на фермі/локації по відновленню або на розборі завалів, благоустрою територій. тощо. В плануванні переважає нескладна фізична робота для волонтерської складова, оскільки всі учасники зазвичай зайняті розумовою працею, тому фізична проста робота також допомагає вирішити питання переключення учасників від розумової роботи на декілька днів і, таким чином, перезавантаження.

Всі необхідні для волонтерської складової матеріали оплачуються компанією після визначення фронту робіт по чіткому кошторису.

Можливе в ході підготовки до туру додаткове заохочення до донатів від компанії та/або самих учасників на конкретний солідарний проєкт з локальною спільнотою. Портфель таких проєктів має бути сформований заздалегідь у співпраці з локальними спільнотами, органами самоврядування ОТГ або організаціями «третього сектору».

Важливо: цій категорій важливі додаткові гарантії безпеки, додаткове страхування. Наприклад, при роботі на фермі, потрібен офіційних сертифікат відповідних служб, що це поле перевірено на відсутність мін тощо.

IV. Учасники наукових конгресів, конференцій, семінарів

До солідарного туризму можуть долучатись на пре- або пост-турах, що є додатковою, не обов'язковою частиною програми. Також можлива організація благодійних вечерь та заходів в рамках Конгресу або конференції.

Особливості:

- науковці, лікарі, фармацевти;
- вік середній (що буде вважатися молоддю в цій категорії) або близький до поважного;
- проживання в готелях, переважно 4*;

Солідарно-волонтерська складова: ½ дня або 1 день.

Переважно, це відвідування закладів та локацій у постраждалих громадах, близьких до міста проведення конгресу, придбання у них послуг або товарів (наприклад, крафтових гастрономічних виробів та інших сувенірів) і таким чином їх підтримка, донати громаді в якості солідарної допомоги, оформлені в волонтерську складову вартості пре- або

пост-туру в рамках додаткової програми наукового заходу.

Дана категоризація не є вичерпною, але охоплює основні групи туристів. Даний поділ на групи створений для формування різних туристичних продуктів та маркетингових комунікацій, відповідно до потреб туристів.

Солідарно-туристична складова подорожі суттєво відрізняється для цих категорій, як по наповненню, так і по тривалості, від одноденного відвідання локацій для підтримки громад, що потребують допомоги, до тривалої волонтерської роботи.

Деякі проєкти потребують налагодження співпраці не тільки між туристичними туроператорами та локаціями і традиційними постачальниками туристичних послуг (закладами розміщення, харчування, культурної програми тощо), а й представниками громад.

5. МЕРЕЖЕВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЩОДО ЗАХИСТУ КСУ

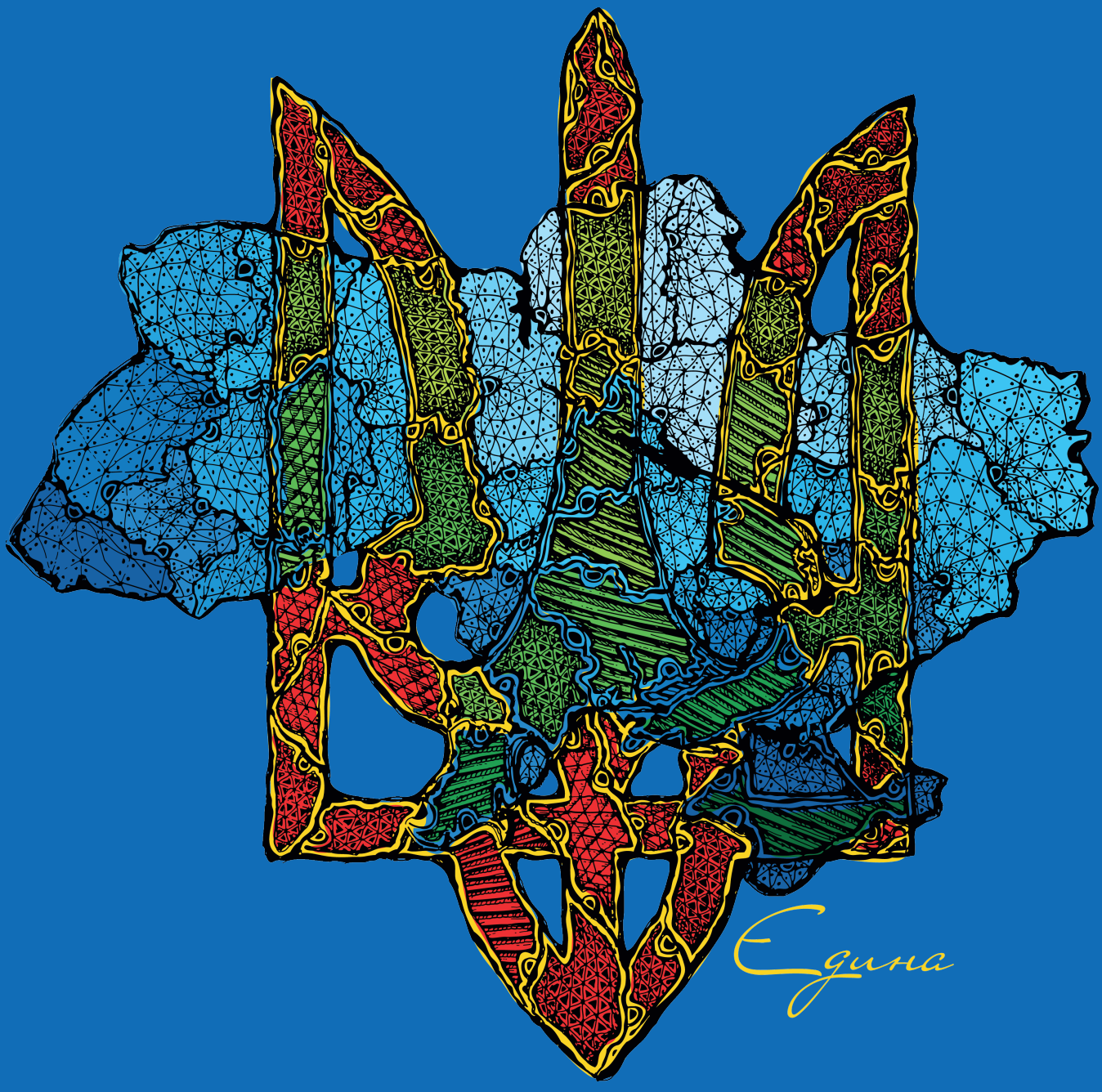

"Alone we can do so little; together we can do so much!"
ТУТ треба якийсь інший текст
але в мене його немає *– Helen Keller*

5.1. Змістовна суть та принципи мережевого співробітництва

Мережеве співробітництво широкого кола зацікавлених сторін на засадах соціальної солідарної економіки (ССЕ) — потужний інструмент обміну інформацією та знаннями, актуалізації ресурсного потенціалу для створення відповідних продуктів та послуг, досягнення сталого розвитку *(Рисунок 8 — Мережеве співробітництво).*

Принципи розбудови мережевої взаємодії:

- розбудова довірливих та довгострокових відносин;
- взаємодопомога;
- з'єднання ідей та ресурсів учасників;
- рівність усіх учасників;
- експертність у прийнятті рішень.

Отже, завдання мережевого співробітництва полягає в тому, щоб забезпечити баланс між трьома категоріями партнерства:

1. партнерство у сфері знань та трансфер інновацій;
2. партнерство із створення продуктів та послуг;
3. розбудови потенціалу учасників та адвокація їх інтересів.

Мережі є динамічними та відкритими об'єднаннями. Кращі практики впровадження мережевого співробітництва свідчать, що додана вартість, яку генерують мережі, є більшою ніж сума потенціалу окремих учасників *(Stibbe ma ін., 2020).*

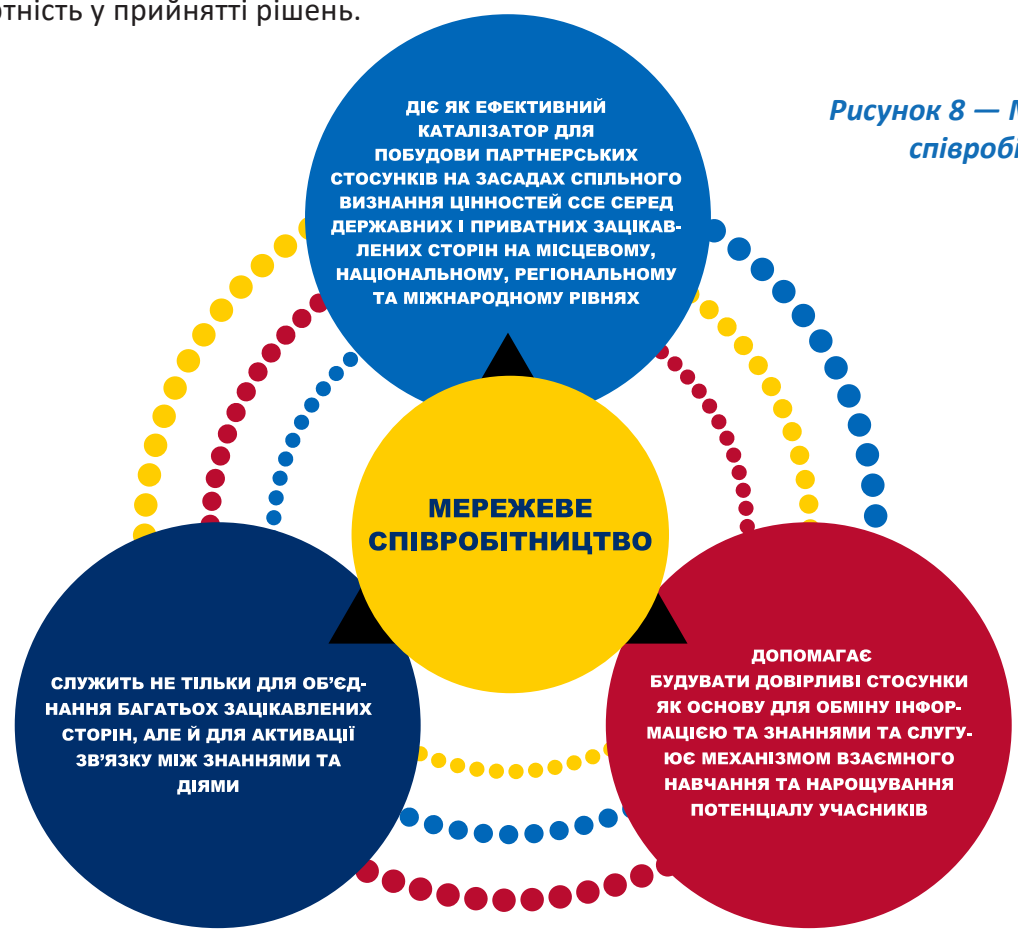

Рисунок 8 — Мережеве співробітництво

Таким чином, об'єднання ресурсного потенціалу учасників мережевого співробітництва дозволяє швидко реалізувати значну кількість ініціатив та проєктів на вирішення актуальних питань, забезпечує експертність у прийнятті рішень та стратегічному плануванні

5.2. Огляд кращої практики мережевого співробітництва із захисту КСУ

Мережеве співробітництво щодо захисту КСУ засобами солідарного та волонтерського туризму у контексті солідарної економіки у воєнний та повоєнний час (у межах Київської області, як пілотного регіону — надалі Мережа) було започатковано за ініціативи Проєкту USAID «Економічна підтримка України» у липні 2022 року на основі відповідного меморандуму, який було підписано широким колом зацікавлених сторін — представників: громадянського суспільства, туристичного та інших бізнесів, органів влади та місцевого самоврядування, національних та іноземних освітніх установ *(див. додатки 1, 2)*. Підставою створення Мережі стало усвідомлення необхідності пошуку ефективних форм захисту КСУ (матеріальної та нематеріальної), їх ресурсної підтримки та інструментів термінового втручання на широкомасштабне руйнування КСУ внаслідок повномасштабної військової агресії російської федерації та геноциду проти української нації.

Об'єднуючими принципами для учасників Мережі стали наступні:

- принципи соціальної солідарної економіки *(Poirier, 2014);*
- рекомендації ООН щодо розбудови високого впливу багатостороннього партнерства для досягнення Цілей сталого розвитку *(Stibbe та ін., 2020);*
- рекомендації Програми «Всесвітня спадщина ЮНЕСКО та Сталий туризм» *(World Heritage and Sustainable Tourism Programme, 2023);*
- положення Конвенції про захист нематеріальної культурної спадщини *(2008)*.

Організаційно учасники Мережі об'єдналися на засадах Меморандуму (див. Додаток 1), що дозволило структурувати співпрацю між підписантами, визначити ресурсний потенціал кожного підписанта та формалізувати його обов'язки щодо захисту КСУ шляхом участі у створенні пілотних проєктів на базі територіальних громад Київської області, які постраждали внаслідок війни.

Учасники Мережі задекларували основні завдання партнерської взаємодії:

- розбудова стійкого діалогу й партнерської співпраці на локальному, регіональному, національному та міжнародному рівнях щодо ролі сталого туризму у відновленні територіальних громад, які постраждали внаслідок війни, з фокусом на локальні спільноти, як носіїв культурної спадщини;
- сприяння підтримці відновлення туризму в Україні як інструменту захисту КСУ, інструменту психологічного, культурного та економічного відновлення громад;
- розробка та імплементація інноваційних стратегій та інструментів збереження КСУ засобами солідарного та волонтерського туризму;
- створення комунікаційної платформи між бізнес-середовищем, громадами, освітніми установами, організаціями «третього сектору» та державними інституціями та співпраці з міжнародними програмами

розвитку регіонів, грантодавчими організаціями, представниками міжнародної спільноти, щодо розвитку солідарного та волонтерського туризму, як інноваційної концепції відродження туризму у воєнний та повоєнний час в Україні.

Заплановані результати виконання завдань Меморандуму учасники задекларували у:

- формуванні ефективного партнерства;
- нарощування потенціалу учасників Мережі;
- започаткуванні спільних пілотних проєктів, спрямованих на створення та просування інноваційного продукту солідарного та волонтерського туризму з фокусом на сприяння охороні культурної спадщини територіальних громад Київщини.

Основні досягнення Мережі за період діяльності грудень 2022 р. — серпень 2023 р.

Учасники: 51 підписант, який представляє широке коло зацікавлених сторін на міжнародному, національному та місцевому рівнях *(див. додаток 2).*

1.Партнерство у сфері знань та трансфер інновацій:

Завдання 1: швидке втручання у проблему масового руйнування КСУ та пошук ефективних інструментів її захисту, трансфер інноваційних знань учасникам Мережі.

Досягнуті результати: шляхом кабінетних досліджень ідентифіковані найкращі міжнародні, національні та місцеві практики культурної солідарності та волонтерського туризму; опрацьовано досвід відродження культурного туризму в інших країнах, постраждалих від війн. На засадах SWOT аналізу визначені виклики та перспективи для захисту культурної спадщини пілотних громад Київщини.

Завдання 2: Шляхом проведення низки заходів (консультацій, тренінгів, семінарів) забезпечити учасникам Мережі **трансфер інноваційного досвіду** (міжнародного, національного та локального) щодо імплементації цінностей солідарності у сферу охорони КСУ та СВТ.

Досягнуті результати:

А. Навчання фокусних категорій учасників

Експертною командою Проєкту USAID «Економічна підтримка України» проведено навчання з питань розвитку СВТ в Київській області для ключових учасників солідарних маршрутів-членів Мережі:

- представників туристичної галузі;
- представників структурних підрозділів органів місцевого самоврядування, які відповідають за розвиток культури та туризму в громадах;
- постачальників культурних послуг;
- громадських організацій, волонтерської спільноти;
- представників іноземних волонтерських та наукових спільнот.

За результатом, члени Мережі отримали стратегічне бачення ролі культурного СВТ в процесі сприяння захисту культурної спадщини; сформували навички аналізу викликів та можливостей для розробки та маркетингу інноваційних продуктів культурного СВТ маючи на меті захист культурної спадщини в контексті солідарної економіки. Одночасно, набули знання та розуміння переваги мережевої співпраці; навички визначення об'єднуючих цінностей, аналізу власного та партнерського ресурсного потенціалу для роботи в Мережі з розбудови СВТ у воєнний час.

Широкому колу стейкхолдерів з різних областей України було надано знання про теоретичні засади СВТ як важливої сфери солідарної економіки та інструмент охорони культурної спадщини, а також, про кращі практики створення маршрутів культурного СВТ Київщини та солідарних проєктів відновлення територій, що постраждали внаслідок війни, реалізованих учасниками Мережі *(див. розділ 9).*

Б. Розбудова ефективної партнерської взаємодії із створення продуктів та послуг для розвитку СВТ

Всі реалізовані заходи сприяли **розбудові партнерської взаємодії учасників Мережі** на локальному, регіональному, національному та міжнародному рівнях у сфері охорони культурної спадщини та відновлення громад.

На власних ресурсах учасників Мережі проведено культурно-гуманітарні акції солідарності: «Тепло. Смачно. Переможно» с. Витачів; «Життя крізь полум'я війни!» с. Іванків;

За підтримки проєкту USAID «Економічна підтримка України» проведено солідарні акції «Ірпінь та калина вес буде Україна» м. Ірпінь; «Пізнавай та відновлюй: себе, свій дім, країну» с. Мотижин;, першу волонтерську толоку «ВиГРІбай» с. Яблунівка.

В рамках солідарної акції «Ірпінь та калина все буде Україна» посаджено понад 200 дерев, створено пакет концептів пам'ятника Волонтеру *(Додаток 6. Архітектурні проєкти по створенню пам'ятника Волонтеру)*, надано поштовх розвитку солідарного проєкту з озеленення зруйнованих територій, тощо.

Важливість внеску кожного учасника відмічено подякою на одній інформаційному стенді, який встановлено на набережній м. Ірпінь (див.розділ 9).

За результатами акцій, було привернуто увагу регіональної, всеукраїнської та міжнародної аудиторії до культурної та гастрономічної спадщини, протестований потенціал пілотних та надано поштовх формуванню нових маршрутів культурного СВТ, надана підтримка ЗСУ. Місцеві громади отримали допомогу у відновленні і самі згуртувались для допомоги іншим постраждалим громадам

> *За результатами кожної акцій було проведено «Тиждень солідарних справ», в рамках якого учасники мали змогу виконати обіцянки, надані під час проведення акції.*

Ефективний нетворкінг, в поєднанні з експертною підтримкою, в рамках заходів сприяв створенню понад 20 солідарних проєктів на регіональному, всеукраїнському та міжнародному рівні, направлених на допомогу громадам, які постраждали від війни.

Такий підхід стимулював спільне залучення, продемонстрував переваги та вигоди для всіх учасників Мережі, забезпечив впровадження принципу рівнозначності партнерів. Сьогодні, партнери, працюють на локальному, обласному та міжнародному рівні з чітким.

На власних ресурсах учасників Мережі відбувається реалізація пілотного проєкту «Шляхами Бенксі на солідарну підтримку України», метою якого стало сприяння захисту муралів англійського вуличного митця Бенксі, створених у громадах Київщини, які постраждали від війни.

За результатом:

- член Мережі, Київська обласна державна адміністрація сприяла визнанню муралів як нововиявлених об’єктів культурної спадщини Київської області та консолідувала учасників Мережі на реалізацію заходів із захисту муралів (оцінки їх стану, консервації, демонтажу) та їх просуванню як об'єктів туристичного тяжіння на пілотному маршруті СВТ;
- здійснено оцифровування муралів, оцінка їх стану, розроблено рекомендації по збереженню;
- розбудовано пілотний маршрут СВТ та проведено його тестування;
- розроблена низка архітектурних проєктів спрямованих на захист муралів та створення на їх основі меморіальних об’єктів туристичного тяжіння в ОТГ, як майбутньої інфраструктури маршрутів СВТ *(див. додаток 6).*

Таким чином, було започатковано приклад проєкту культурної солідарності на регіональному та міжнародному рівні, метою якого стало об'єднання партнерів навколо охорони культурної спадщини, та сприяння розбудові потенціалу громад шляхом залучення солідарної підтримки світу до України через культурний СВТ.

У тісній координації з експертною командою Проєкту USAID «Економічна підтримка України» розроблено та впроваджено:

1. маркетингову та комунікаційну стратегію просування солідарного та волонтерського туризму в Україні на захист культурної спадщини під час війни та повоєнний період, які увійшли до Плану діяльності Мережі на 2023 рік;
2. набір маркетингових інструментів: логотип та брендбук Мережі *(Бондаренко та ін., 2023)*; інформаційні канали у соцмедіа: Facebook, Instagram, Youtube;
3. в медіапросторі з'явилось понад 200 матеріалів та відео про маршрути культурної солідарності, солідарні акції та учасників Мережі, включно на провідних українських каналах та в медіа;
4. десять інформаційних відео про історії спротиву російській агресії та відновлення десяти гастро туристичних локацій, які стали точками туристичного тяжіння пілотних маршрутів культурного СВТ Київщини. Всі локації мають волонтерську історію, частину з них було пошкоджено в результаті ворожих бомбардувань чи окупації. Їх власники є активними учасниками Мережі і наразі, відновили свою діяльність;
5. інформаційне відео про культурну солідарність в умовах війни на Київщині та пілотні маршрути СВТ *(Солідарна Україна, 2023k);*
6. відеокнига «Солідарна країна» про культурну солідарність *(Солідарна Україна, 2023l);*
7. банери, бейдж-наліпки та мапи пілотних туристичних маршрутів СВТ Київщини;
8. інфомаційні стенди з пропозиціями солідарного долучення встановлені на п'яти пілотних локаціях маршрутів культурного СВТ *(див. додаток 4);*
9. пілотні тури культурного СВТ Київщини (на основі пам'ятних місць, культурних об'єктів, туристичних та гастротуристичних локацій де можливо реалізувати солідарні та волонтерські ініціативи), які просуваються на національному туристичному ринку.

В. Створення навчально методичних матеріалів

З максимально широким залученням учасників Мережі створено даний електронний методичний посібник «Дорожня карта охорони Культурної спадщини України засобами солідарного та волонтерського туризму (Методичний посібник з організації та маркетингу культурного солідарного та волонтерського туризму в Україні у воєнний та післявоєнний період)» та методичний посібник «Солідарна економіка» *(Мотузенко & Бондаренко, 2023)* для широкого кола користувачів.

Г. Трансфер напрацювань проєкту та масштабування проходило шляхом всеукраїнських та міжнародних семінарів. Наприклад, підсумковий міжнародний онлайн — семінар на тему: «Захист культурної спадщини України у воєнний та повоєнний період: виклики, інновації, дії» (20 лютого 2023 року) зібрав понад 100 учасників з багатьох областей України та із за кордону.

Завдяки діяльності Мережі привернуто увагу до важливості підтримки на рівні держави розвитку культурного СВТ в Україні.

6. УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ТА ЕТИКА КУЛЬТУРНОГО СВТ УКРАЇНИ

Етичне ставлення до людей, культурних цінностей, природи та солідарна праця з дотриманням правил безпеки — ключові принципи подорожей маршрутами культурного солідарного та волонтерського туризму в Україні.

6.1. Управління ризиками СВТ

Значний досвід розвитку волонтерського туризму в світі дозволив визначити пов'язані з ним ризики *(Voluntourism: the good and the bad, 2021),* аналіз яких є невід'ємною частиною процесу планування розвитку СВТ в Україні, з урахуванням викликів на етапі війни та у повоєнний період. До кожного ризику необхідно визначити підходи та заходи із запобігання виникненню, або зменшенню його негативного впливу. В комплексі це складає основу системи управління ризиками на всіх рівнях (від локального до міжнародного).

Розглянемо приклади управління ризиками на локальному рівні.

1. Ресурсне навантаження на громади: громади, які приймають волонтерів, прагнуть забезпечити високі стандарти гостинності. Але усвідомлення, що у волонтерські проєкти треба вкладати власні обмежені ресурси на забезпечення харчування, розміщення та культурну програму волонтерів та пошук цих ресурсів, створює додатковий стрес для громад. Без достатнього досвіду, громади не бачать у волонтерстві корисного ресурсу та не вміють ним управляти.

Управління ризиком:

Необхідно уважно проаналізувати ресурсний потенціал громади та створити внутрішні партнерства всіх зацікавлених сторін для обслуговування солідарних відвідувачів або туристів-волонтерів.

Важливо залучити до співпраці:

- місцевих виробників для організації якісного харчування за принципом «від ферми до виделки»;
- рестораторів та заклади громадського харчування в громаді, які позиціонують традиційну кухню;
- культурні інституції (включно музеї, театри) для надання недорогих та якісних культурних послуг волонтерам, їх залучення до культурного життя громади (відвідування театральних вистав, концертів, майстер-класів народних промислів тощо);
- гідів-початківців, соціально активних гідів, краєзнавців, молодь громади для забезпечення екскурсійного обслуговування на волонтерських засадах та розбудови культурного діалогу з туристами-волонтерами та їх соціального включення у громаду.

У громадах має бути визначений орган або уповноважений партнер, відповідальний за реалізацію волонтерських ініціатив на планових засадах. Наприклад, волонтерські центри, які добре проявили себе під час війни. Волонтерські проєкти слід створювати на засадах проектного менеджменту. Має бути чітко визначена мета, завдання, заплановані результати, необхідний бюджет та джерела фінансування, інструменти моніторингу, спроможна команда, чіткий термін реалізації, довгостроковий вплив. Для цього необхідно створювати партнерства між громадами, туристичними операторами та організаціями «третього сектору». За таких умов, волонтерські проєктів, включені у туристичну пропозицію громади, можуть розраховувати, як на грантову підтримку, так і на надходження від туристів.

2. Відсутність навичок та компетенцій у туристів-волонтерів (включно професійних): одним із аргументів щодо негативних впливів волонтерського туризму є відсутність відповідного досвіду волонтерів для роботи, яку вони повинні виконувати на місцях. Часто трапляється, що виконуючи роботу на будівництві, благоустрою території, в освітній та культурній сферах волонтери займають робочі місця, на яких могли б працювати мешканці громади. Слід пам'ятати, що волонтер без належних навичок не може

забезпечити якість роботи, створює професійні ризики та вимагає постійного супроводу. За підсумком, це буде коштувати громаді більше часу, грошей та енергії, ніж внесок волонтера.

Управління ризиком:

У межах партнерської взаємодії всіх учасників ланцюга культурного солідарного та волонтерського туризму слід приділяти увагу підготовці волонтерів на етапі організації їх подорожі: виявлення мотивацій, загальних та професійних компетенцій, навичок та очікувань від солідарної або волонтерської подорожі. Етап підбору відповідних волонтерських програм для мандрівників має вирішальне значення для забезпечення унікального досвіду. Туристичні оператори мають звертати на це особливу увагу.

Для створення актуальних волонтерських ініціатив необхідно моніторити потреби громади у різних сферах та створювати широкий портфель пропозицій волонтерського та солідарного залучення туристів, враховуючи також груповий формат подорожей, значну кількість некваліфікованих волонтерів. Такий портфель створюється на засадах партнерської взаємодії громади, туристичних операторів та організацій «третього сектору».

3. Обмеженість часу: волонтерські подорожі зазвичай тривають від кількох днів до кількох тижнів. Оскільки більшість цього часу припадає на роботу, волонтери втрачають можливість глибше зрозуміти культуру країни, яку вони відвідують або навпаки, знайомство з етнокультурними та природними особливостями не залишає часу на ефективну волонтерську працю.

Управління ризиком:

Сприяти залученню фокусних аудиторій, які можуть більше часу залишатися в Україні та приділяти час волонтерським та солідарним ініціативам.

У фокус уваги можна поставити молодь, яка може використати академічну мобільність або річну академічну відпустку, стажування; людей похилого віку; представників НГО. Термін волонтерського залучення для цих груп можливо продовжити від декількох місяців до року.

Важливим ресурсом для просування пропозицій солідарного та волонтерського туризму можуть бути волонтери — блогери, представники ЗМІ, які разом із висвітленням власного досвіду солідарного та волонтерського туризму, будуть презентувати етнокультурні та природні особливості українських регіонів.

4. Негативний вплив на місцеву економіку: коли значний потік волонтерів спрямовується в громади, вони часто залишають місцевих робітників без роботи. Наприклад, при залученні волонтерів для відбудови культурних об'єктів, житлової інфраструктури місцеві кваліфіковані будівельники втрачають роботу. З іншого боку, у волонтерів часто спостерігається брак досвіду, що впливає на якість виконання робіт.

Управління ризиком:

Солідарні та волонтерські проєкти в громаді мають плануватися відповідно викликів сьогодення та стратегії розвитку громади. Потреба у трудових ресурсах в процесі відновлення громад має визначатися з урахуванням залучення волонтерів. Замість того, щоб надавати роботу нижчої якості, та займати потенційні робочі місця у громаді, волонтерський туризм може мати великий вплив, якщо робота, буде відповідати професійним навичкам волонтера. Отже, необхідно чітко планувати роботу для «професійних» волонтерів.

5. Поганий супровід: місцеві громади більш схильні до експлуатації, коли туристи- волонтери мають недостатній супровід операторів туристичного ринку, це створює ризики зниження трансформаційних впливів волонтерського туризму, як на волонтерів так і на локальні спільноти. Поведінка волонтерів може завдати моральної шкоди локальним спільнотам або сам волонтер може зазнати ризиків для здоров'я, відсутність морального задоволення.

Управління ризиком:

Туристи-волонтери можуть не мати на меті жодної шкоди, але робота з вразливими людьми (особливо в громадах, які постраждали від війни) вимагає суворішого набору етичних стандартів. Всі учасники ланцюжка продукту солідарного та волонтерського туризму мають дотримуватися чітких етичних норм. А суб'єкти туристичної діяльності мають забезпечити відповідну підготовку волонтерів та представників локальних спільнот. Також, необхідно забезпечити інформаційно-організаційний супровід волонтера на всіх етапах його подорожі, забезпечити доступ до медичних, культурних, соціальних послуг. Ці завдання мають виконувати туроператор, громада, партнерські організації.

6. Експлуатація та порушення прав дітей та молоді: актуальність даного ризику буде високою у пост воєнний період, коли безпекова ситуація дозволить залучення зазначених категорій учасників.

Управління ризиком:

Цей ризик завжди має знаходитися у фокусі солідарних та волонтерських проєктів, в які залучені діти та молодь у якості учасників або бенефіціарів. Статистика свідчить, що підлітки та молодь проявляють найбільшу активність у залученні до волонтерських ініціатив. Однак, саме для підліткових та молодіжних солідарних та волонтерських проєктів необхідний високопрофесійний супровід. Рекомендовано здійснювати такі проєкти у співпраці з відповідними державними локальними органами захисту прав дітей (наприклад, соціальні служби для сім'ї, дітей та молоді) та профільними НГО.

7. Небезпека, пов'язана з наслідками війни: мінна небезпека в Україні набула критичного розміру! Майже половина території нашої країни насичена вибухонебезпечними предметами. Йдеться про заміновані території, площа яких складає близько 250 тис. кв.км, це більше за площу Великобританії (244 тис. кв. км). Отже, заміновані території, різноманіття та власне кількість пасток для цивільного населення, які залишили російські окупанти, залишки вибухонебезпечних предметів в місцях ймовірного перебування солідарних туристів та волонтерів, створюють серйозну небезпеку для їх здоров'я та життя.

Управління ризиками:

«Відповідні спеціалісти Нацполіції розміновують приміщення та будинки в населених пунктах, які деокуповано. І ми оцінюємо зараз перший етап розмінування тривалістю від 1 до 3 років з моменту деокупації населеного пункту. А повне розмінування, особливо розмінування річок та лісосмуг, займе тривалий час», — Денис Монастирський, Міністр внутрішніх справ України, 2022.

Отже, планування проєктів солідарного та волонтерського залучення необхідно з урахуванням наступних рекомендацій:

Всі учасника туристично ланцюжка мають пройти суворий інструктаж з техніки безпеки життєдіяльності на деокупованих територіях:

- на етапі створення туристичної пропозиції: туристичні оператори, відповідальні представники громад, організації третього сектору;
- на етапі реалізації туру: туристичні агенти, працівники туристично-інформаційних центрів, гіди, надавачі логістичних послуг та інші, залучені до обслуговування солідарних туристів та волонтерів;
- на етапі просування туристичного продукту: партнерські організації, туроператори, які підбирають та продають тури безпосередньо туристам;
- всі туристи мають пройти відповідний інструктаж або навчання техніці безпеки до відправлення до України, та «на місці» в дестинації солідарного або волонтерського втручання.

Також, планування залучення солідарних відвідувачів та туристів-волонтерів рекомендовано на територіях, які не були окупованими російськими загарбниками, для забезпечення безпеки їх перебування.

Проєкти солідарного та волонтерського залучення слід розробляти на принципах солідарної економіки *(Мотузенко & Бондаренко 2023*), за можливості включати дії, які принесуть також опосередкований вплив на конкретні громади щойно деокупованих або окупованих територій. Наприклад, організація мистецьких заходів, присвячених підтримці окремих установ культури, відновленню постраждалих об'єктів матеріальної культурної спадщини або підтримка громад, як носіїв елементів НКС, з місцем проведення у безпечних регіонах.

На етапі війни проєкти культурного солідарного туризму будуть більш поширені ніж волонтерські, тому що дають змогу при перебування туриста у безпечному регіоні фінансово підтримувати значну кількість солідарних проєктів, які реалізуються у різних регіонах України.

Західні регіони України, місто Київ мають найбільший потенціал для першочергового включення в організацію культурного солідарного та волонтерського туризму на засадах солідарної економіки, напрацювання відповідного досвіду та його поширення на різні регіони України.

6.2. Етичні засади розвитку культурного СВТ в Україні

ЕКСПЕРТНА ДУМКА:

ДАР'Я ЧУДІНОВА

Гідеса і перекладачка. З 2015 року, проводить екскурсії по темах, пов'язаних з національною пам'яттю, а також методичні лекції з цієї теми для колег. Має тривалий досвід роботи в Музеї Голодомору, а також в зоні відчуження ЧАЕС.

Солідарний туризм — це етика подорожей, яка включає принципи Глобального етичного кодексу туризму та екологічної освіти *(Машкова, 2012; World Tourism Organization, 1999).*

Розвиваючи солідарний та волонтерський туризм, ми мусимо дотримуватись міжнародних етичних стандартів, а також впроваджувати власні, засновані на унікальному українському історичному досвіді. Перш за все,

Етика дій в солідарному туризмі це:

- поважати культурні традиції місцевих громад та ділитися власним культурним досвідом;
- залучати всі зацікавлені сторони на місцях як рівноправних партнерів, реагувати на місцеві потреби;
- враховувати умови, в яких знаходяться громади та їхні мешканці (травми війни та посттравматичний синдром, необхідність збереження та відновлення природних ресурсів, етнокультурної спадщини й економіки у воєнний та післявоєнний періоди);
- приділяти особливу увагу елементам культурної та сільськогосподарської спадщини місцевих громад, зразкам фауни і флори, які перебувають під загрозою зникнення, та сприяти їх охороні.

Український солідарний туризм має розвиватися, виходячи з трьох основних цінностей: це Повага, Емпатія і Єдність, які разом складають Солідарність. Вони формують і підтримують структуру ланцюжка туристичного продукту через етичну взаємодію всіх учасників процесу в трьох площинах — ментальній, емоційній та практичній.

Розберемо, що являє собою кожна з цих цінностей і які складові має.

Повага. Ми усвідомлюємо важливість кожного, хто задіяний в процесі солідарного туризму, його роль і значення. Тому ми надаємо кожному можливість діяти в своїй ролі максимально комфортно, творчо й ефективно.

Повага це:

Рівність. Кожен важливий, і кожен заслуговує на шану й рівне ставлення. Голос кожного почутий, кожен може поділитися своїми ідеями й реалізувати їх, а також висловити в коректній формі свої зауваження. Місцеві громади виступають рівноправними партнерами як у співпраці з туристичною індустрією й туристами і їхніми організаціями, так і в отриманні солідарної допомоги (включно фінансової) своїх ініціатив;

Унікальність. Кожен може зробити в процес захисту культурної спадщини та відновлення локальних спільнот свій унікальний внесок. А отже ми створюємо максимально відкриті й ресурсні умови для проявлення унікальних ідей, умінь, знань, навичок і талантів кожного — як на індивідуальному рівні, так і на рівні спільнот і громад;

Розуміння. Ми працюємо над тим, щоб дізнатися про ідеї, потреби, обмеження й побажання кожного, і при тому доносимо власні до інших. Ми шануємо культурні особливості як приймаючої сторони, так і відвідувачів і туристів;

Підтримка. Ми чуємо, усвідомлюємо й, по можливості, допомагаємо задовольнити потреби кожного, ділимося ресурсами з тими, хто їх потребує;

Відповідальність. Ми маємо сприяти охороні елементів матеріальної і нематеріальної Культурної спадщини України, зберігати їх автентичність і не трансформувати їх відповідно до запитів туристичного ринку. Ми також маємо шанувати людські і природні ресурси. Увагу туристів ми повинні фокусувати перш за все не на травматичному досвіді геноцидної війни, а на Україні з її унікальними культурою і природою, новаторським підприємництвом, незламним духом і національною свідомістю українців. Це наша відповідальність і за позитивний імідж країни, і за цінність того досвіду, який отримають туристи від перебування в Україні.

Емпатія. Співпереживання й людське ставлення роблять будь-який бізнес чимось більшим. А для солідарного туризму вони просто необхідні.

Емпатія це:

Щирість. Ми щиро цікавимося психоемоційними потребами інших учасників процесу й стараємося їх задовольнити не для власної вигоди, а виходячи з власної людяності;

Чуйність. Ми чутливі до потреб людей з травматичним емоційним досвідом (війна, окупація, поранення, інвалідність та ін.) і діємо з урахуванням їхніх інтересів, ментального й фізичного здоров'я, сприяємо їх соціальній інклюзії;

Кордони. Ми не чинимо дій, які могли б травмувати інших або повернути їх до травматичного досвіду;

Співпереживання. Ми готові бути поряд з іншими в будь-якому їхньому переживанні, постаратися зрозуміти й розділити його, пройти через нього разом;

Любов. Ми любимо свою країну з її природою і людьми, нашу культуру, відвідувачів та туристів, одне одного. І ділимося цією любов'ю, а також культурними надбаннями, через емоційне проживання яких туристи глибше пізнають Україну та її регіони і роблять якнайкращий внесок у їхнє відновлення і розвиток.

Єдність. Щоб забезпечити максимально ефективний перебіг усіх процесів у солідарному туризмі, ми маємо взаємодіяти як частинки одного великого організму.

Єдність це:

Взаємодія. Ми діємо злагоджено одне з одним, усвідомлюючи кожен свої обов'язки й зони відповідальності;

Комунікація. Ми всі озвучуємо наші дії, потреби й роль для інших учасників процесу. Також ми дізнаємося про роль, дії, та потреби інших для більш якісної взаємодії. Ми показуємо туристам-волонтерам результати їхньої праці, підтримуємо комунікацію з ними й по завершенню їхнього перебування в Україні й після отримання їхньої допомоги чи іншого внеску;

Ясність. Ми максимально чітко формуємо технічні завдання для інших учасників процесу. Обговорюємо всі робочі питання й досягаємо в них максимального розуміння процесів і ролі кожного, а також обізнаності всіх учасників. Всі учасники туристичного ланцюжка чітко усвідомлюють свої очікування, права, обов'язки та запобігають виникненню конфліктів інтересів. Для якісної взаємодії всі учасники ланцюжка діляться своїм як позитивним, так і негативним досвідом одне з одним і усвідомлюють, як разом спростити, покращити й розвинути всі робочі процеси. Ми визнаємо свої помилки, розбираємо вдалий та невдалий досвід й за рахунок цього покращуємо робочі процеси та продукти. Ми розуміємо, де можемо замінити й підстраховувати одне одного, і надаємо партнерську допомогу;

Прозорість. Діяльність учасників туристичного ланцюжка має бути максимально прозорою. Зокрема це стосується звітності громад (включно фінансової) за отриману від солідарних туристів допомогу й інвестиції;

Синергія. Ми налаштовуємо робочі процеси так, щоб кожен природно й максимально ефективно виконував свою місію у взаємодії з іншими. Разом ми створюємо єдиний організм солідарного туризму, де все і всі діють злагоджено. Ми максимально ефективно залучаємо волонтерську працю;

Отже, для ефективного розвитку солідарного туризму ми маємо підтримувати одне одного, бути чуйними до будь-якого досвіду й діяти на умовах рівності та взаємоповаги. А головне — ми маємо взаємодіяти на всіх рівнях, створюючи єдиний живий організм солідарного туризму. І саме ця жива й людяна етика є магнітом для туристів з усього світу, які можуть запропонувати допомогу і співпрацю нашим громадам. Україна через свій унікальний досвід стає світовим хабом солідарного туризму, спрямовуючи крізь себе потік ресурсів, людського досвіду, новітніх ідей і рішень, а також культурного обміну і взаємного збагачення.

7. СОЛІДАРНА РОЛЬ НАУКИ ТА ОСВІТИ В ОХОРОНІ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ТА ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ

Освіта, як стратегічна сфера управління культурною спадщиною, разом із наукою, сприяють передачі інноваційного досвіду щодо охорони культурних цінностей людства.

7.1. Роль закладів вищої освіти в охороні КСУ

Останніми десятиліттями освіта у сфері культурної спадщини стала науковою дисципліною та стратегічною сферою управління спадщиною.

Питання культурної спадщини, включно освітні, постають у фокусі як міжнародної інституційної сфери (наприклад, ЮНЕСКО, ЄС, Рада Європи), так і в нормативних актах різних країн.

Освіта у сфері спадщини увійшла обов'язковим елементом в освітні закони багатьох країн, а також інтегрована в процеси викладання соціальних, природничих, експериментальних наук та мистецької освіти *(UNESCO World Heritage Convention, н.д.).* На сучасному етапі актуальності набувають питання міждисциплінарних підходів як до освіти у сфері спадщини, так і до організації наукової та практичної діяльності закладів вищої освіти щодо охорони культурної спадщини.

Партнерська взаємодія національних та закордонних закладів вищої освіти (ЗВО) у сфері туризму, культури та глобальної солідарності у фокусі якої стоять питання захисту культурної спадщини є інноваційним підходом до розвитку освіти у сфері спадщини.

ЕКСПЕРТНА ДУМКА:

ПЕТРО КУЛІКОВ

Доктор економічних наук, професор, ректор Київського національного університету будівництва та архітектури, Голова Спілки ректорів закладі Вищої освіти України, Віце-президент Конфедерації будівельників України, Віце-президент Будівельної палати та Академії будівництва України.

Основні напрямки діяльності та дослідження: розвиток вищої освіти та створення конкурентоспроможної адаптивної динамічної фінансової моделі закладів вищої освіти для забезпечення самостійності розвитку в світовому глобальному просторі.

Як та чим можна визначити цінності життя кожного з нас? Ситуація в якій сьогодні опинилися наша держава — Україна чітко показує, що це солідарність, національна ідея, незламний дух та віра в світлі ідеали!

Війна — це процес переосмислення життєвих принципів та пріоритетів, це відчуття єдності минулого з майбутнім, це боротьба за права людини, активна громадянська позиція, це солідарність та єднання в єдине ціле

всього чого ти жадаєш, можеш та робиш, особливо коли твоя професія — зодчий!

Київський національний університет будівництва і архітектури з перших днів свого існування (1931) намагається навчати та розкривати саме такі цінності. З перших днів повномасштабного вторгнення в нашу країну ми не розгубилися та розвернули солідарну єдність: ми допомагали студентам, воїнам, захисникам, ми захищали та захищаємо своє!

Після деокупації Київської області ми перші прийшли на допомогу як професіонали-практики та стали допомагати — проводити технічне обстеження всіх будівель та споруд для того щоб зрозуміти чи можуть в них знаходяться люди та як пришвидшити будівельні роботи де це можливо, тощо.

Саме тому КНУБА став першим галузевим університетом України, який долучився до Мережі сприяння захисту культурної спадщини Київської області засобами солідарного та волонтерського туризму на засадах солідарної економіки. Це дозволило нам не тільки фахово розширити міжнародну співпрацю, а й отримати шанс разом з міжнародною спільнотою активізувати темпи формування та реалізації проектів з розвитку та відновлення постраждалих внаслідок російської агресії територій, збереження культурної спадщини *(див. Додатки 6, 7)*, формування новітнього архітектурного простору для подальшого розвитку населених пунктів за міжнародними принципами та стандартами; підготовки для заінтересованих органів державної влади та органів місцевого самоврядування, міжнародних урядових та неурядових інституцій аналітичних матеріалів, пропозицій з урахуванням актуальних теоретичних і прикладних проблем розвитку постраждалих територій, розроблення містобудівної та проектної документації, будівництва об'єктів, реконструкції існуючої забудови та територій, створення та відновлення рекреаційних, природоохоронних, оздоровчих територій та об'єктів, розвитку інженерно-транспортної інфраструктури тощо; розробки спільних пропозиції щодо вдосконалення законодавства з питань містобудування, будівництва та архітектури, вивчення практики застосування законодавства із зазначених питань; проведення спільних комунікативних заходів, зокрема, круглих столів конференцій, науково-практичних семінарів з питань планування територій на регіональному та місцевому рівнях, моніторингу стану розроблення та реалізації містобудівної документації на цих рівнях, розвитку постраждалих від війни територій України, збереження об'єктів культурної спадщини тощо.

Досвід мережевої співпраці яскраво доводить що в єдності та солідарності наша сила, наша цінність як особистостей, громад, народностей та суспільств, що має на меті продукувати та втілювати інноваційні рішення та ідеї для формування якісної моделі співпраці.

Таким чином, роль освіти та науки в процесах світової глобальної солідарності — це продукування методології та практичного інструментарію інтеграції життєвих цінностей в якісне солідарно-орієнтоване молоде суспільство, що буде реалізовувати національну стратегію відновлення України та збереження її культурної спадщини.

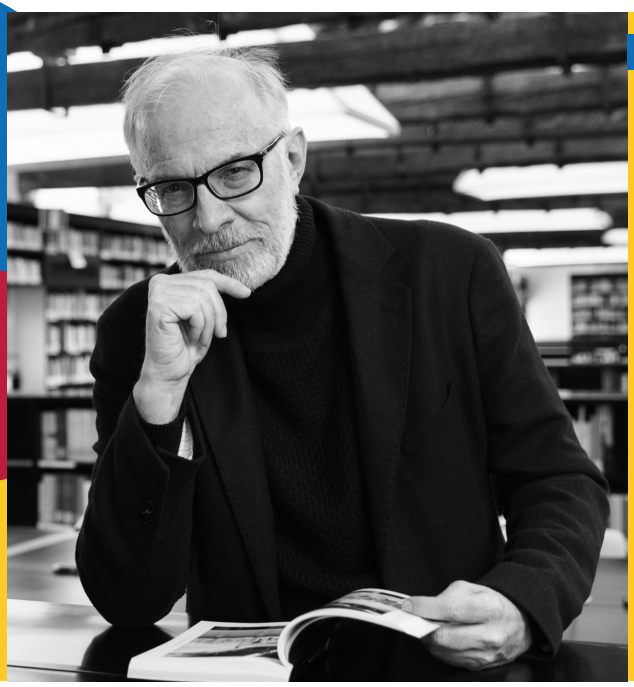

ЕКСПЕРТНА ДУМКА:

БЕННО АЛЬБРЕХТ

професор архітектурного та міського дизайну, ректор Венеціанського університету IUAV, головний дослідник проєкту «Будівництво заради миру» Світового банку (World Bank), консультант ЮНЕСКО та Економічної та соціальної комісії для Західної Азії (UN ESCWA), керівник міждисциплінарного дослідження з міського та соціального відновлення Сирії. Основні напрямки діяльності та досліджень: стійкість та міська спадщина, інновації у галузі сталого розвитку історичних міст.

Такі цінності, як захист **прав людини, активне громадянство, інклюзія, емпатія, залученням і підтримка** виступають наріжними каменями прояву солідарності у теоретичному та практичному вимірі.

Венеціанський університет архітектури та дизайну (Università IUAV di Venezia) став першим закордонним закладом освіти, який долучився до Мережі сприяння захисту Культурної спадщини Київської області засобами солідарного та волонтерського туризму на засадах солідарної економіки. Започатковані солідарні партнерські проєкти дозволяють університету адресно передавати інноваційний досвід щодо охорони об'єктів культурної спадщини та стратегій відновлення територій, які постраждали внаслідок війни *(Galli, 2022)*. Одночасно, розбудовуючи співпрацю з Україною, ми отримуємо новий культурний та солідарний досвід для розвитку інфраструктури університету, яка буде допомагати нашим студентам діяти солідарно, полегшуючи, об'єднуючи та координуючи їх ініціативи та діяльність. Наприклад, у формі спільних наукових заходів, запрошення українських науковців та викладачів, підтримки академічної мобільності студентів, проведення спільних досліджень у сфері охорони культурної спадщини та розвитку солідарного та волонтерського туризму в Україні, популяризації Культурної спадщини України в Італії.

Солідарність прогресивного світу з Україною виходить за межі інституцій, національних кордонів та кордонів ЄС і потребує конкретних та сталих форм та інструментів для її вираження.

У рамках «третьої місії» університет формує традицію солідарного втручання в ліквідацію наслідків катастрофічних явищ: наприклад, руйнування дамби у Вайонті з катастрофічним мега цунамі (1963 рік), катастрофічної повені у місті Венеція (2019 рік); руйнівних землетрусів у різних регіонах Італії тощо.

Університет IUAV допомагає студентам виявляти солідарність за межами свого університету, будь то в Італії, чи в країнах, які постраждали від військових конфліктів, присвячуючи дослідження та наукові заходи Сирії, Іраку та Афганістану та розробляючи стратегію відновлення цих територій після конфліктів.

Сьогодні наша увага та солідарна підтримка спрямовані до України. Перший досвід мережевої співпраці показав унікальність України, який полягає в тому, що територі-

альні громади, бізнес, громадські організації, навчальні заклади країни не є пасивними отримувачами солідарної допомоги, а виступають активним учасниками покращення ситуації та відновлення від руйнівного впливу війни. Це допомагає українцям інтегруватися до наративи Глобальної солідарності та створювати і втілювати в життя нові моделі солідарної підтримки культурного, соціального, економічного та екологічного відновлення громад, такі як культурний солідарний та волонтерський туризм.

Отже, роль освіти і науки в ланцюгу глобальної солідарності — допомогти розробити інструменти інтеграції європейського та світового досвіду у сфері охорони культурної спадщини та розвитку туризму в контексті національної стратегії відновлення України в умовах війни та повоєнний період. Багато університетів у різних країнах мають партнерські відносини із Україною, які можна активізувати задля підтримки освітніх програм у сфері охорони КСУ, відновлення зруйнованих об'єктів КСУ та закладів культури вже на етапі війни та підтримки культурного, освітнього солідарного/волонтерського туризму у повоєнний період.

З одного боку, українські та закордонні ЗВО мають значний потенціал для проведення науково — дослідної та науково — практичної діяльності з виявлення, дослідження, консервації, музеєфікації, пристосування, реабілітації та валоризації об'єктів культурної спадщини *(таблиця 2 — Потенціал ЗВО за напрямами діяльності щодо охорони об'єктів культурної спадщини.* З іншого боку боку, розбудова мережевої партнерської взаємодії між національними та закордонними ЗВО дозволить підсилити та спрямувати цей потенціал на реалізацію як проєктів термінового втручання на порятунок об'єктів КСУ, так і проєктів стратегічного спрямування у напрямку освіти у сфері культурної спадщини.

Таблиця 2 — Потенціал ЗВО за напрямами діяльності щодо охорони об'єктів культурної спадщини.

№	Напрямок діяльності ЗВО щодо об'єкту культурної спадщини	Змістовна суть діяльності ЗВО (згідно до Закону України Про охорону культурної спадщини)
1	Виявлення	Сукупність науково-дослідних, пошукових заходів з метою визначення наявності та культурної цінності об'єкта культурної спадщини
2	Дослідження	Науково-пошукова, науково-практична діяльність, спрямована на одержання нової інформації про об'єкти культурної спадщини, історичні населені місця, традиційний характер середовища, який є типовим для певних культур або періодів розвитку
3	Консервація	Сукупність науково обґрунтованих заходів, які дозволяють захистити об'єкти культурної спадщини від подальших руйнувань і забезпечують збереження їхньої автентичності з мінімальним втручанням у їхній існуючий вигляд
4	Музеєфікація	Сукупність науково обґрунтованих заходів щодо приведення об'єктів культурної спадщини у стан, придатний для екскурсійного відвідування.

5	Пристосування	Сукупність науково-дослідних, проектних, вишукувальних і виробничих робіт щодо створення умов для сучасного використання об'єкта культурної спадщини без зміни притаманних йому властивостей, які є предметом охорони об'єкта культурної спадщини, в тому числі реставрація елементів, які становлять історико-культурну цінність.
6	Реабілітація	Сукупність науково обґрунтованих заходів щодо відновлення культурних та функціональних властивостей об'єктів культурної спадщини.
7	Реставрація	Сукупність науково обґрунтованих заходів щодо укріплення (консервації) фізичного стану, розкриття найбільш характерних ознак, відновлення втрачених або пошкоджених елементів об'єктів культурної спадщини із забезпеченням збереження їхньої автентичності.
8	Валоризація	Інтеграція навчальних курсів з питань захисту КСУ в освітні програми ЗВО.

Складовою стратегічного планування розвитку освіти у сфері культурної спадщини має стати імплементація інноваційних підходів у діяльність ЗВО щодо розбудови партнерств у межах міжнародних програм, таких як Європейський корпус солідарності та Волонтери Всесвітньої спадщини *(Tourism for SDGS, н.д.).*

> *World Heritage Volunteers (WHC) — ініціатива ЮНЕСКО, спрямована на підвищення обізнаності молодих людей щодо важливості збереження Всесвітньої спадщини та надання їм конкретних навичок, працюючи над проектом через табір дій на об'єкті Всесвітньої спадщини. Щороку в усьому світі проводяться близько 50 волонтерських таборів, які просувають конкретні теми, такі як біорізноманіття, сталий розвиток тощо.*
>
> *Щороку ЮНЕСКО обирає проекти табору всесвітньої спадщини для участі в WHV, і кожен проект організовується місцевими молодіжними організаціями, неурядовими організаціями або установами, що займаються культурною спадщиною та освітою.*
>
> *Зазвичай учасниками є студенти віком від 18 до 30 років, але вимоги можуть відрізнятися залежно від країни та проекту. (UNESCO World Heritage Convention, н.д.).*

Українські ЗВО можуть долучитися до створення таборів дій на об'єктах КСУ, які постраждали внаслідок війни, використовуючи потенціал партнерської мережевої взаємодії з широким колом стейкхолдерів.

Визнання ролі культурної спадщини для сучасного суспільства (див. розділ 1) робить освіту у сфері спадщини важливою умовою для досягнення ЦСР 4: Якісна освіта, яка сприяє сталому розвитку в Порядку денному до 2030 року, і одним з пріоритетів політики ЄС для вирішення викликів 21-го століття.

У цих викликах необхідність охорони КСУ є фундаментальним аспектом на національному та міжнародному рівні, а освіта є ключовим фактором, що гарантує досягнення цієї мети.

8. СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНОГО СВТ В УКРАЇНІ

Україна має використати історичний шанс для відбудови туризму у новому форматі, та просування іміджу дестинації культурного солідарного та волонтерського туризму та епіцентру системи Глобальної солідарності

8.1. Засади стратегічного планування розвитку культурного СВТ

Для ефективного започаткування розвитку в Україні культурного СВТ, фокус якого спрямовано на сприяння охороні та валоризації КСУ, необхідно забезпечити дотримання інтересів як споживачів/туристів так і представників туристичної галузі, дотичних локальних бізнесів, громад, громадських інституцій та інших зацікавлених сторін туристичних дестинацій. Одночасно, культурний СВТ необхідно розглядати як економічне, культурне, соціальне, екологічне і політичне явище. Виходячи з цього, стратегії розвитку культурного СВТ необхідно розробляти та втілювати з максимальним урахуванням зазначеної специфіки *(Миронов та ін., 2020).*

Розвиток інноваційного для України культурного СВТ та відновлення туристичної галузі в цілому вимагає системного застосування стратегічного підходу до планування, що забезпечить суттєві переваги для всіх учасників туристичного ланцюга, а саме дозволить:

- значно розширити коло учасників планувального процесу, які зможуть взаємодіяти за мережевим принципом та повніше враховувати їх інтереси й потреби а також об'єднати їх ресурсний потенціал;
- підвищити наукову і практичну обґрунтованість та ефективність прийнятих рішень;
- сприяти прозорості планувального процесу, забезпеченню можливостей для досягнення спільних цілей, об'єднанню матеріальних і фінансових ресурсів суб'єктів різних форм власності, і як результат – скороченню термінів досягнення кінцевих цілей, що є важливим на етапі відновлення туристичної галузі, відновлення громад та територій у воєнний та повоєнний період;
- забезпечити можливість для місцевих органів влади та місцевого самоврядування актуалізувати на етапі створення туристичних продуктів культурні, економічні, соціальні, екологічні проблеми громад та залучатися до формування послуг солідарного та волонтерського залучення туристів та культурних послуг, які будуть у фокусі пропозиції культурного СВТ;
- сприяти залученню широкого кола стейкхолдерів до відновлення та розбудови потенціалу громад, як дестинацій культурного СВТ, та отриманню прямих та непрямих дивідендів від його трансформаційного впливу.

Стратегічне планування на засадах мережевого співробітництва це також шлях до згуртування різних суб'єктів туристичної діяльності та культури, громадських інституцій та суб'єктів територіального розвитку навколо нових цінностей і довгострокових пріоритетів захисту культурної спадщини громад засобами туризму.

Стратегічне планування організації культурного СВТ в Україні — це системна технологія обґрунтування та ухвалення найважливіших рішень щодо:

- розвитку даного виду туризму та його інтеграційної взаємодії з іншими видами туризму, сферою спадщини та системою цінностей Глобальної солідарності;
- визначення бажаного майбутнього образу туристичного продукту та способу його досягнення;
- формування дестинацій культурного СВТ на основі внутрішнього потенціалу громад, залучення широкого кола стейкхолдерів та врахування зовнішніх умов (першочергово викликів війни);

- формування узгоджених із громадою, бізнесом та «третім сектором» дій, на реалізації яких концентруються зусилля та ресурси основних суб'єктів туристичної діяльності.

Більшість із наведених завдань тісно пов'язані між собою, що посилює необхідність застосування інтегрованого стратегічного підходу.

Стратегію маркетингового просування культурного СВТ доцільно розглядати як важливу складову технології стратегічного планування.

МАРКЕТИНГОВА СТРАТЕГІЯ КУЛЬТУРНОГО СВТ — це загальний план дій широкого кола стейкхолдерів з просування концепції СВТ як інструменту охорони Культурної спадщини України, сприяння економічному та соціально-культурному відновленню громад, реабілітації від колективної травми війни та посттравматичного синдрому їх мешканців; закладання засад формування нового бренду України як унікальної туристичної дестинації СВТ, формування та задоволення на засадах сталого розвитку туристичного попиту на національному ринку та потенційного туристичного попиту на залучення до відвідування України у повоєнний період.

Мета маркетингової стратегії культурного СВТ — запропонувати інноваційний для України шлях відновлення туризму на засадах солідарної інклюзивної економіки шляхом виводу на туристичний ринок інноваційного продукту культурного СВТ у воєнний та повоєнний час, основним фокусом уваги якого має стати сприяння охороні КСУ.

В процесі розробки маркетингової стратегії культурного СВТ рекомендовано застосовувати наступні методологічні підходи:

- аналіз вихідної ситуації в Україні, у світі, а також у секторі туризму та охорони культурної спадщини на національному та світовому рівні;
- оцінка та вибір орієнтованої на сучасний світовий ринок потенційної конкурентної позиції, яка сприяє досягненню цілей;
- адаптація обраної конкурентної позиції до стратегічних завдань відновлення України у воєнний та повоєнний час.

Процес розробки стратегії складається з 3 етапів: аналітика, розробка плану дій та контроль.

У зв'язку з воєнними умовами, в яких перебуває Україна, в процесі розробки маркетингової стратегії культурного СВТ неможливо застосувати віддалений горизонт планування. Тому, на даному етапі доцільно виділити два основних, але не визначених у часі етапи: воєнний та повоєнний.

На першому етапі у воєнний період основним завданням є створення мережевої співпраці широкого кола стейкхолдерів щодо розвитку СВТ в Україні, як інноваційної концепції відродження туризму у воєнний та повоєнний час в Україні з метою дослідження світових практик відновлення туризму у країнах, які постраждали від військових конфліктів, міжнародного досвіду організації солідарного та волонтерського туризму та національного досвіду волонтерського руху на Україні під час війни для розробки на їх основі концепції СВТ України.

Основні цінності та ключові повідомлення Маркетингової стратегії культурного СВТ також мають бути визначені на першому етапі *(Рисунок 9 — Основні цінності та ключові повідомлення маркетингової стратегії культурного СВТ.)*.

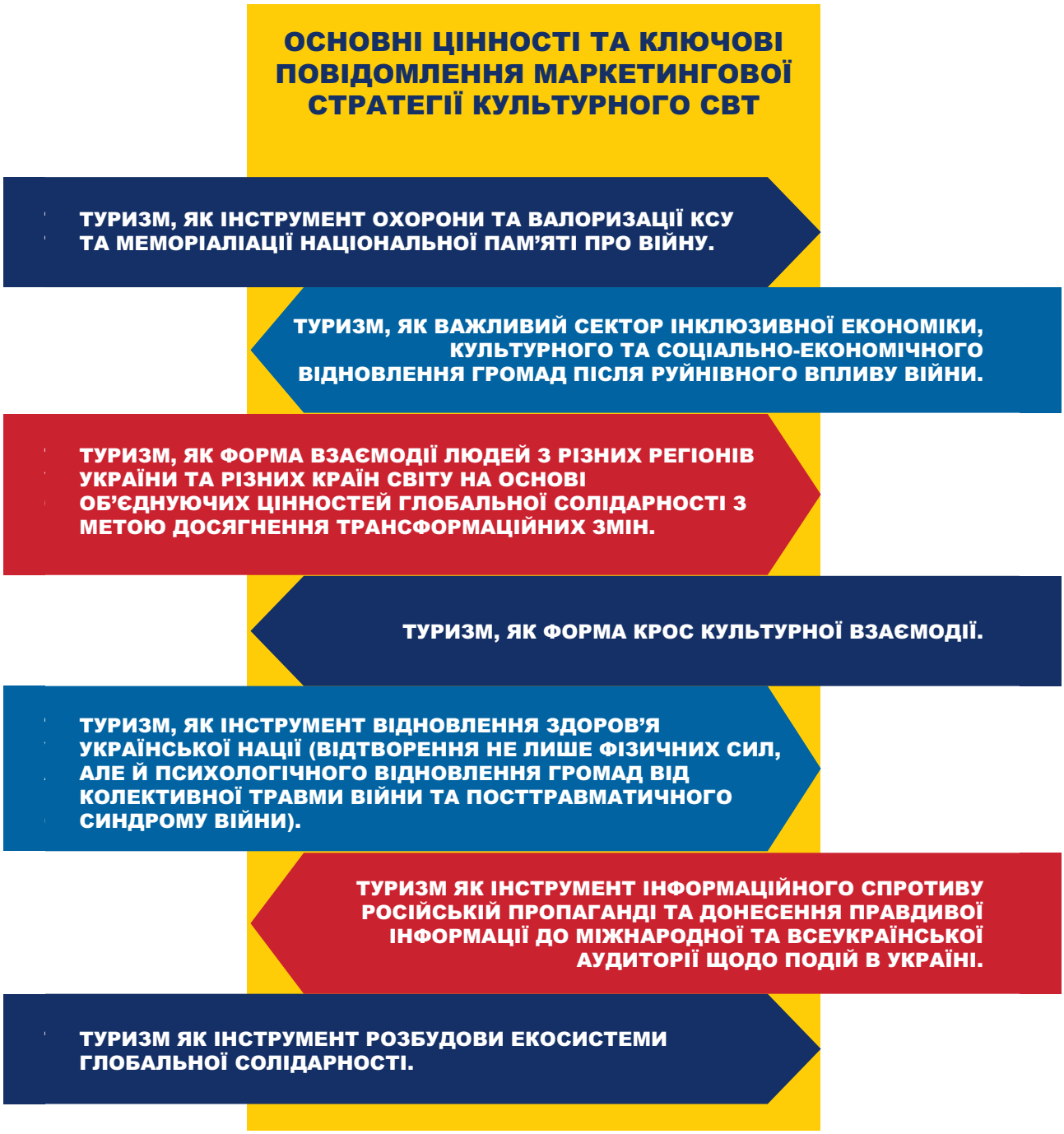

Рисунок 9 — Основні цінності та ключові повідомлення маркетингової стратегії культурного СВТ.

Мережеве співробітництво здатне забезпечити відповідь на сучасні виклики, які постали перед Україною в умовах війни:

1. необхідність об'єднання зусиль громадянського суспільства, туристичного та інших бізнесів, органів влади та місцевого самоврядування для запобігання широкомасштабному руйнуванню КСУ (матеріальної та нематеріальної) внаслідок повномасштабної військової агресії росії та геноциду проти української нації;
2. необхідність розробки та імплементації інноваційних стратегій та інструментів охорони КСУ засобами СВТ;
3. необхідності підтримки туризму в Україні як інструменту захисту культурної спадщи-

ни, інструменту психологічного, культурного та економічного відновлення громад;

4. необхідність створення комунікаційної платформи між бізнес-середовищем, громадами, освітніми установами, організаціями «третього сектору» та державними інституціями та співпраці з міжнародними програмами розвитку регіонів, грантодавчими організаціями, представниками міжнародної спільноти, щодо розвитку СВТ, як інноваційної концепції відродження туризму у воєнний та повоєнний час в Україні;
5. необхідність підтримки малого та середнього бізнесу дотичного до туристичної сфери;
6. необхідність налагодження стійкого діалогу й партнерської співпраці на локальному, регіональному, національному та міжнародному рівнях щодо ролі сталого культурного СВТ у відновленні територіальних громад, які постраждали внаслідок війни, з фокусом на локальні спільноти, як носіїв культурної спадщини;
7. необхідність налагодження контактів та сприяння співпраці між національними та закордонними зацікавленими сторонами, та консолідації їх зусиль для підтримки територіальних громад.

За підсумком, на першому етапі мають бути досягнуті наступні результати:

- започатковане ефективне мережеве співробітництва щодо захисту КСУ засобами культурного СВТ в контексті солідарної економіки у воєнний та повоєнний час;
- проведено стратегічний аналіз ресурсів (включно втрат та руйнування елементів культурної та природної спадщини внаслідок війни) і політики територіальних громад з метою визначення можливостей та ролі СВТ у відновленні та подальшому формуванні загального сталого розвитку громад та регіону в цілому;
- проведено аналіз туристичних ресурсів території, стану та очікувань основних акторів маркетингу дестинації — влади, бізнесу, організацій «третього сектору» (перш за все ДМО), локальних спільнот;
- забезпечено створення нових, відновлення зруйнованих та покращення існуючих туристичних атракцій дестинації на основі актуалізації елементів культурної спадщини, культурного надбання (включно елементів меморизації національної пам'яті про війну) та природної спадщини;
- сформовано стратегічні партнерства влади, бізнесу і мешканців громад, організацій «третього сектору» заради успішного розвитку дестинацій солідарного та волонтерського туризму на різних рівнях (локальному, регіональному, національному, міжнародному);
- створено портфель пілотних продуктів солідарного та волонтерського туризму (включно культурного СВТ);
- розроблена стратегія відновлення туризму в Україні на засадах солідарної економіки та інклюзивного розвитку, яка представлена на публічне обговорення широкого кола стейкхолдерів;
- створена маркетингова стратегія просування культурного СВТ України на національному та міжнародному туристичних ринках;

В межах сформованих мереж партнерської взаємодії з розвитку культурного СВТ України на першому воєнному етапі також необхідно забезпечити трансфер інновацій у сфері відродження туризму та охорони і валоризації культурної спадщини, а також відпрацювати принципи сталого відновлення туристичних дестинацій та інтегрувати їх у конкретні туристичні маршрути культурного СВТ на засадах солідарної економіки.

Дані маршрути мають відображати унікальну туристичну пропозицію територій, які постраждали внаслідок війни, спрямовувати фокус уваги на збереження культурної та природної спадщини громад, бути мак-

симально інклюзивними та забезпечувати унікальний досвід солідарного або волонтерського залучення для туристів та економічні вигоди всім учасникам туристичного ланцюга.

Пілотні туристичні продукти повинні відповідати критеріям ЮНВТО щодо сталого туризму: повазі до соціокультурної спадщини та традиційних цінностей приймаючих громад; оптимальному використанню ресурсів навколишнього середовища шляхом збереження природної спадщини та біорізноманіття; робити внесок у довгостроковий економічний розвиток локальних виробників, які підтримують гастрономічну спадщину, та громад в цілому, забезпечуючи соціально-економічні вигоди для всіх зацікавлених сторін. Таким чином буде забезпечено інклюзивне економічне зростання громад.

На другому повоєнному етапі основним завданням має бути: інтеграція маркетингової стратегії дестинацій культурного СВТ в локальні, регіональні та національну стратегії «управління територією — територіального маркетингу», наприклад у плани відновлення та розвитку регіонів і плани відновлення та розвитку територіальних громад.

Основою маркетингового підходу на другому етапі до формування дестинацій СВТ є створення та просування (на регіональному, національному та міжнародному рівнях) інноваційних продуктів культурного СВТ, створених на засадах солідарної економіки та інклюзивного розвитку. Основними маркетинговими агентами на даному етапі мають виступити ДАРТ, Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України, ДМО національного, регіонального та локального рівнів, туристичні оператори.

За підсумком на другому повоєнному етапі мають бути досягнені наступні результати:

- розбудоване на системній основі мережеве співробітництво щодо охорони КСУ засобами СВТ в контексті солідарної економіки;
- затверджена національна стратегія відновлення туризму в Україні на засадах
- солідарної економіки та інклюзивного розвитку;
- сформовані локальні та регіональні дестинації СВТ;
- визначено найбільш привабливі для території/громад сегменти національного та міжнародного ринку СВТ, проведено аналіз їх потреб, очікувань, мотивації;
- розроблено комплексний продукт СВТ дестинації, що відповідає очікуванням цільових сегментів туристів;
- сформовано бренд та започатковано системне ефективне управління іміджем дестинації СВТ (від локального до міжнародного рівнів);
- розроблено та реалізується, на засадах сталого державного фінансування, комплекс маркетингового просування України, як дестинації СВТ;
- підвищено інвестиційну привабливість дестинацій для реалізації проектів у сфері СВТ, охорони культурної та природної спадщини та ін;
- діяльність відбувається у відповідності до Цілей сталого розвитку (ЦСР).

Для досягнення зазначених результатів на першому та другому етапах необхідно:

1. Задіяти потенціал мережевого співробітництва всіх зацікавлених сторін для розробки інноваційної концепції відновлення туризму України, включно культурного СВТ.
2. Започаткувати ефективну співпрацю між туристичними операторами, соціально відповідальним бізнесом з дотичних сфер, локальними спільнотами, організаціями «третього сектору» та академічною сферою для створення туристичних продуктів культурного СВТ на засадах солідарної економіки.
3. Створити широкий портфель інноваційних продуктів солідарного та волонтерського туризму на засадах солідарної інклюзив-

ної економіки та сформувати нішу на внутрішньому та зовнішньому туристичному ринку.

4. Відновлення конкурентноздатності приймаючих/в'їзних українських туристичних операторів шляхом позиціонування інноваційного продукту СВТ.
5. Запропонувати світовому ринку туризму новий концепт відвідування України, як туристичної дестинації СВТ.
6. Визначити фокусні категорії туристів та інструменти позиціонування інноваційних продуктів СВТ для забезпечення більшої присутності українських туроператорів на національному та міжнародному туристичних ринках.
7. Українським туроператорам відновити та посилити присутність в актуальних сегментах туристичного ринку та зайняти нові сегменти ринку, шляхом інтеграції додаткових послуг з організації солідарного і волонтерського залучення туристів в туристичні продукти, які були найбільш популярними до війни; підготувати промокомпанії та розпочати анонсування на всіх маркетингових майданчика.
8. При розробці та розширенні клієнтської бази не забувати про утримання клієнтів та залучення клієнтів у довгострокову співпрацю на основі партнерських солідарних ініціатив (провідна роль у цьому процесі має належати організаціям «третього сектора» та локальним спільнотам).

Особливості роботи з окремими типами стейкхолдерів.

1. **Робота з профільними міністерствами:** Міністерство культури та інформаційної політики, Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України, Міністерство іноземних справ, **з метою сприяння інституційної фінансової підтримки:**
   - туристичних операторів та інших гравців туристичного ринку шляхом грантових програм на розвиток інноваційного культурного СВТ в Україні у післявоєнний період;
   - локального МСП шляхом грантових програм на забезпечення навчання та трансферу кращих практик трансформації або диференціації бізнесу в умовах війни та післявоєнного періоду; залучення до створення продукту культурного СВТ;
   - територіальних громад, шляхом грантових програм на забезпечення навчання та трансферу кращих практик відновлення територій та спільнот, які постраждали внаслідок військових конфліктів; сучасних інструментів солідарного міжнародного співробітництва в умовах війни та післявоєнного періоду; актуалізації елементів культурної спадщини громад та залучення до створення продукту культурного СВТ;
   - включення інноваційного продукту культурного СВТ в маркетингову стратегію профільних міністерств.
2. **Робота з профільними НГО, волонтерськими організаціями та соціально відповідальним бізнесом** на засадах самоорганізації за підтримки органів влади для формування альтернативних маркетингових каналів просування продукту культурного СВТ.
3. **Робота з широким колом стейкхолдерів** для забезпечення відповідності інноваційного продукту культурного СВТ державним наративам національної пам'яті про війну.
4. **Робота з закладами вищої освіти (ЗВО),** які мають ресурс організовувати та проводити дистанційні тренінги та майданчики з обміну досвідом, щодо опанування всіма стейкхолдерами нових знань та практик з організації СВТ на засадах солідарної інклюзивної економіки, як альтернативних форм організації бізнесу в умовах війни та післявоєнний період. Актуалізувати міждисциплінарний підхід до інтеграції освітніх програм у сфері культурної спадщини

5. **Робота з національними та міжнародними грантодавчими організаціями** з метою забезпечення альтернативних ресурсів для підтримки розвитку культурного СВТ.
6. **Робота з основними операторами ринку міжнародного волонтерського туризму** (див. підрозділ 2.2. Інфраструктури солідарності). **Міжнародні профільні волонтерські організації активно створюють різноманітні пропозиції волонтерського туризму та мають значний потенціал щоб виступити ефективними каналами просування туристичних продуктів України, як дестинації солідарного та волонтерського туризму.**
7. **Робота з національними волонтерськими організаціями, спільнотами та іншим організаціями «третього сектору»** з метою створення і просування продуктів культурного СВТ у партнерській взаємодії з туристичними операторами.

Таким чином, необхідно проявляти ініціативу, звертатися до всіх зацікавлених сторін, об'єднувати їх для пошуку найкращих рішень на засадах мережевого співробітництва. А коли такі рішення окреслені — звертатися офіційно до профільних міністерств з конкретними вимогами або пропозиціями. Паралельно висвітлювати такі звернення в соціальних мережах і формувати відповідне громадське та професійне «лобі» на їх підтримку.

В умовах війни реалізація маркетингової стратегії на першому етапі здійснюватиметься на основі альтернативних ресурсів: в межах проєктів солідарної та волонтерської підтримки; добровільних внесків фізичних і юридичних осіб, також нерезидентів України; добровільних внесків урядів, агентств та установ закордонних країн, міжнародних фінансових та інших організацій, зокрема у формі цільових грантів, а також інших джерел, не заборонених законодавством України. Стратегічно важливим є залучення коштів державного бюджету на другому етапі реалізації маркетингової стратегії.

Контроль результатів та їх коригування: положення маркетингової стратегії має перевірятися на прикладі пілотних проектів, з метою переведення робочих гіпотез у моделі та побудові на їх основі стратегічного планування у секторі культурного СВТ, охорони культурної спадщини та просування наративу солідарної економіки.

8.2. Маркетингові інструменти культурного СВТ

Для розвитку культурного СВТ, створення та просування його продуктів на ринку туристичних та благодійних послуг, велике значення має вибір ефективних маркетингових інструментів і технологій.

Важливою частиною маркетингу культурного СВТ є **маркетингові комунікації та креативні маркетингові технології.** Вони транслюють максимум інформації потенціальним відвідувачам щодо продуктів та конкретних послуг культурного СВТ, сприяють згуртуванню стейкхолдерів, надають поштовх для спільних солідарних дій та залученню додаткових ресурсів.

МАРКЕТИНГОВІ КОМУНІКАЦІЇ — це інтегрований набір засобів комунікації, які спрямовані на передачу інформації що застосовується для передачі повідомлень від виробника або продавця продукції до його цільової аудиторії.

Процес комунікáції полягає у передачі, обміні інформацією, результатом якого є усвідомлення інформації для прийняття відповідних рішень, наприклад, мотивації певної поведінки споживача. Термін «комунікація» походить від лат. *communis*, що означає «спільне». Отже, важливим елементом комунікації є не просто передача інформації, а намагання поширити зміст повідомлення, встановити єдність (спільність) його сприйняття (Маркетингова комунікація, 2023).

Ефективним видом маркетингових комунікацій СВТ є **брендинг**, в основі якого лежить ідея солідарної взаємодії відвідувачів дестинації у вирішенні конкретних актуальних проблем громади, в поєднанні з культурним пізнанням території. А також необхідний набір **презентаційної продукції, яка візуалізує бренд** під час подій з надання послуг солідарного й волонтерського долучення, екскурсійного супроводу: буклети, забрендований одяг, бейдж-наліпки як елементи ідентифікації учасників; банери, бренд воли, інформаційно-презентаційні мапи дестинацій культурного СВТ.

На маршрутах культурного СВТ важлива наявність **туристичної інформаційної інфраструктури**, зокрема, туристичних інформаційних стендів, бордів, що містять пропозиції солідарного/волонтерського долучення учасників турів та інших зацікавлених сторін до адресної реалізації солідарних проєктів та програм, які містять туристичні пропозиції.

Необхідною частиною маркетингових комунікацій культурного СВТ є **зв'язки з громадськістю**, також піар (англ. *public relations*, PR) — діяльність, спрямована на досягнення взаєморозуміння та згоди між людьми, соціальними групами, класами, націями, державами на основі цілеспрямованого формування громадської думки та управління нею. В цьому контексті актуально просування цінностей солідарності, ідеї солідарної праці в поєднанні з культурними подорожами та конкретних продуктів культурного СВТ на тематичних прес-конференції, брифінгах, виставках, круглих столах; створення тематичних рубрик в ЗМІ; активне використання соціальних мереж, тощо.

При розробці маркетингових програм інноваційного для України культурного СВТ організаторам варто зосередити увагу на застосуванні **креативного маркетингу,** як маркетингової технології, зміст якої полягає у нестандартному способі вирішення маркетингових завдань у вигляді розробки новаторських ідей та ефективних концепцій.

Для забезпечення ефективної взаємодії між стейкхолдерами з розвитку маршрутів культурного СВТ доцільно використовувати маркетингову технологією **крос-маркетингу** *(Гомольська, 2018)*. Основний зміст якої полягає у спільному маркетинговому просування всіх учасників туристичного ланцюга, першочергово локацій, які пропонують послуги солідарного/волонтерського залучення туристів.

Важливо, також, використання **ефективного нетворкінгу** — комунікаційної діяльності, спрямованої на обмін інформацією та можливостями між людьми, об'єднаними спільними особистими інтересами.

Слід пам’ятати, що **по своїй суті маркетинг культурного СВТ є соціально відповідальним**, бо має в своїй структурі процес виявлення актуальних проблем та сприяння їх вирішенню з урахуванням потреб усього суспільства в цілому. Тому при розробці інформаційних кампаній організаторам варто сконцентрувати увагу на створенні та використанні подієвих інформаційних приводів з культурною та актуальною соціальною складовою. Активно використовувати інтерактивні форми взаємодії учасників подій. Зокрема, під час проведення акцій культурної солідарності на маршрутах культурного СВТ, важливо долучати учасників до спільної творчості та солідарної праці, результати яких туристи матимуть змогу побачити безпосередньо на місці проведення події, а про довгострокові результати зможуть дізнатися з інформаційних джерел. Зокрема, з постійних рубрик в

соцмережах і тематичних ЗМІ, які просувають солідарні проекти.

Так, актуальним є проведення **промоційних компаній просування продуктів культурного СВТ** з акцентом на культурну спадщину в колаборації з брендами товарів українських виробників. Наприклад, з одночасною промоцією українських брендів одягу, декору, ювелірної продукції, які цю спадщину візуалізують в своїх товарах.

Презентацію продуктів СВТ варто проводити з урахуванням потенціальної широкої аудиторії зацікавлених сторін: на туристичних виставках, культурних заходах, благодійних подіях, волонтерських форумах.

Рекомендовано використання таких інструментів **цифрового маркетингу** як:

- контент-маркетинг;
- маркетинг в соціальних мережах (SMM);
- оптимізація сайту під соціальні медіа (SMO);
- анонсування створення подій в соцмережах;
- електронні та відео книги;
- колективні чати;
- **QR-код**, що забезпечує оперативний доступ до необхідної інформації, а також надає можливість солідарного дистанційного долучення (наприклад, за **QR-кодом** можливо надати донат на реставрацію культурної споруди на маршруті) див. Додаток 4 — Інформаційні стенди з пропозиціями солідарного долучення туристів на маршрутах культурного СВТ пілотних дестинацій Київщини.

Поєднання туризму та цінностей солідарності сприяє народженню інноваційних туристичних продуктів культурного СВТ, які поєднують культурне пізнання певної території з особистим залученням учасників до її культурного відновлення. Формування попиту на послуги культурного СВТ, візуалізація та просування туристичних продуктів на ринку туристичних послуг вимагає задіяння цілого комплексу маркетингових інструментів і технологій які враховують всі особливості та переваги данного продукту.

8.3. Цифровізація, як інструмент захисту КСУ та маркетингового просування СВТ

ЕКСПЕРТНА ДУМКА:

ОЛЕНА ЧЕРНЕГА

Кураторка проєкту по цифровізації напрямків туризм та культура в КП ГІОЦ ВО КМР (КМДА), консультантка з цифровізації туристично-культурного надбання в Україні.

Культурна сфера та туристична галузь одні з вразливих та страждають найбільш стрімко. Зараз коли країна у стані війни, галузі трансформуються. Це впливає не тільки осмислення українським народом важливості ресурсів та надбання країни, а й застосування технологічних рішення з метою їх збереження. Та саме зараз відбувається «золота доба» цифровізації культурної та туристичної галузей в країні, так званий вектор «Туризм та культура 4.0». Це передбачає використанням різних технологій: доповненої реальності, віртуальної реальності, NFT та блокчейн тощо у поєднанні з обладнанням та технологічними рішеннями і наявністю мережі. Це позитивно впливає на розвиток галузей, не замінюючи, а підсилюючи і трансформуючи їх.

«Туризм та культура 4.0» означає, що туристично-культурна галузь та послуга рухається у напрямку трансформації не тільки на рівні туриста, а й надавачів послуг (тобто всіх учасників туристичного ланцюжка). Це призводить до віртуалізації зі змінами в майбутньому — до кадрових складах та, відповідно, у освітньому процесі та і до інтегрування методів оцифровування та формування самої послуги. Актуальними будуть навички з розуміння базових принципів, технологій цифровізації, поєднання їх з оффлайн площиною. Про що свідчать, вже ті акценти на технології, що набувають активного значення під час війни в країні.

Деталізуємо процес цифровізації туризму в Україні в період пандемії Covid-19 та російсько-української війни. Країна закрита

для світу, не має сполучення, проте розширюється доступ до інформаційного поля для кожного користувача. Зокрема під час війни, спостерігається емоційний сплеск в країні, кожен патріотично налаштований громадянин починає з базових підходів цифровізації — виготовляти континент про оточуючий світ та поширюючи цей контент серед свої аудиторії. Цей процес набирає обертів, користувач знімаючи матеріал, фіксуючи кожну туристичну локацію або культурну, їх геопозиції — на підсвідомому рівні, психологічно провокує свою аудиторію спостерігати за подіями і локаціями, так відбувається злиття аудиторій у цілісну віртуально систему і це відбулося досить швидко. Тому, цифровізацію, впершу чергу розгляєдаємо зараз, як інструмент солідарно-волонтерського туризму у збереженні і покращенні візуалізації культурного та природного розмаїття країни, викликів війни, незламності українців, а в подальшому як маркетинговий інструмент у просування різних видів туризму та покращення репутації туристичної дестинації.

Процес цифровізації буде успішним, якщо у повному обсязі використовувати її основний потенціал інформативності, оптимізації даних, доступності та систематичності, а також збереження, ревізії, підсилення значимості об'єкту чи локації та, обов'язково, його доступності у віртуальному світі. Це особливо актуально для України, щоб показати світу правдиву картину руйнівного впливу війни на культуру, природу, економіку, людей в цілому. Але одночасно, це створення цифрових депозитаріїв спадщини та ресурсного потенціалу громад, включно для розвитку солідно-волонтерського туризму. Створення інноваційного культурного солідарного туристичного продукту та його просування має початися вже на етапі війни для користувачі віртуального світу та розвиватися у повоєнний період, коли «віртуальні туристи» перейдуть у класичний формат відвідувачів дестинацій, ознайомлення з їх культурним надбанням (включно контекстом національної пам'яті війни), контактом з локальними спільнотами та залученням до волонтерських ініціатив, які спрямовані на захист культурної спадщини та відновлення громад, загалом.

Для цілісної синергії розвитку солідарно-волонтерського туризму, потрібно цировізацію використовувати одночасно всім гравцям ринку: представникам ОТГ, туристичному бізнесу та активному сектору (волонтери, громадські діячі, активісти). Конспект з рекомендаціями може виглядати наступним чином:

1. Для представників ОТГ у контексті культурно-туристичних закладів, інфраструктурних локацій, природних об'єктів, місць пам'яті та місць з новими сенсами – інструмент цифровізації необхідно залучати саме з метою збереження, використовуючи різні технології, в тому числі NFT та блокчейн для оцифрування об'єктів;
2. Для представників туристичного бізнесу (туроператорів, турагентів, HoReCa, екскурсійні бюро тощо) — інструмент цифровізації слугує способом створення креативної послуги, наразі для віртуального туриста і вже сьогодні пропонувати віртуальні тури, зйомки у форматі 360, доповнену реальність у форматі історичної реконструкції;
3. Активний сектор — цифровізація є дієвим інструментом саме з точки зору маркетингу та промоції, привертаючи все більше уваги до локацій та надбання. Та вже сьогодні доречним є повноцінне використання вже оцифрованих напрацювань від початку війни як на рівні професійному від комерційних структур (розробників) чи влади, так і на рівні користувачів, які є активістами в конкретній дестинації і використовують базові підходи цифровізації для створення контенту.

Процес цифровізації, що відбувається зараз в світі та, зокрема, в Україні, позитивно впливає на розвиток галузей в цілому. Безумовно за цифровізацією майбутнє в культурі та туризмі, це тільки питання часу та ресурсного забезпечення. Війна в країні пришвидшила цей процес для вітчизняного простору.

Цифровізація культурної сфери та туристичної галузі є одним з дієвих та ефективних інструментів забезпечення функції доступності, інформативності та збереження і позиціонування культурного надбання та туристичної інфраструктури України у межах СВТ під час війни та у післявоєнний період.

8.4. Роль культурного СВТ у досягненні Цілей сталого розвитку

«Досягнення Порядку денного у сфері сталого розвитку на період до 2030 року та Цілей у сфері сталого розвитку (ЦСР) потребує зусиль усіх сторін. Це потребує спільної комплексної роботи різних секторів та суб'єктів шляхом об'єднання фінансових ресурсів, знань та досвіду. На сучасному етапі розвитку, 17 взаємопов'язаних ЦСР та 169 пов'язаних з ними завдань це план досягнення стійкого майбутнього, якого ми прагнемо. Міжсекторальні та інноваційні партнерства за участі багатьох зацікавлених сторін відіграватимуть вирішальну роль щоб привести нас до того, чого ми потребуємо у 2030 році» (Департамент з економічних та соціальних питань ООН).

Партнерства в інтересах сталого розвитку являють собою багатосторонні ініціативи, що добровільно здійснюються урядами, міжурядовими організаціями, групами організацій громадянського суспільства та іншими зацікавленими сторонами, зусилля яких сприяють реалізації узгоджених на міжурядовому рівні ЦСР, включених до Порядку денного в галузі сталого розвитку на період до 2030 року.

Мікро-, малі та середні підприємства (ММСП) учасники ланцюжка культурного СВТ роблять значний внесок у досягнення ЦСР: безпосередньо сприяють сприяють поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх, а також скороченню нерівності, у тому числі ґендерної (наприклад, більше половини ММСП у туризмі належать жінкам-підприємцям). До туризму дотичні до 30 сфер діяльності, в яких ММСП відіграють важливу роль. Більшість ММСП зосереджені у сфері послуг логістики, харчування, культури та креативних індустрій, переробній промисловості. Саме ці сфери разом з туризмом зазнали найбільшого негативного впливу пандемії Covid-19 та деструктивного впливу війни і мають знайти нові моделі та інструменти для подолання соціально-економічних наслідків, їх відновлення та подальшого розвитку.

Рисунок 10 — Роль культурного СВТ у досягненні ЦСР (частина 1)

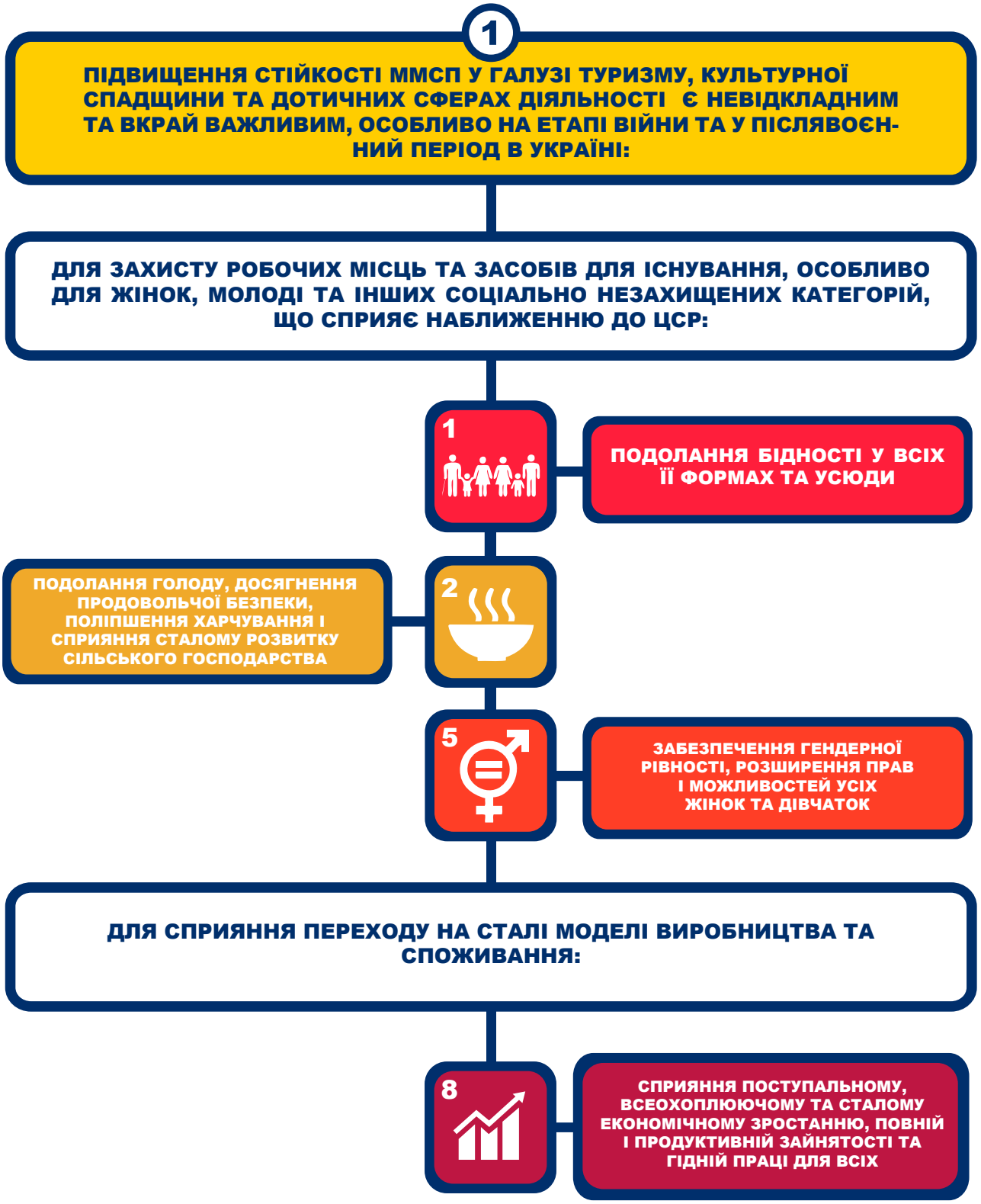

Рисунок 10 — Роль культурного СВТ у досягненні ЦСР (частина 2)

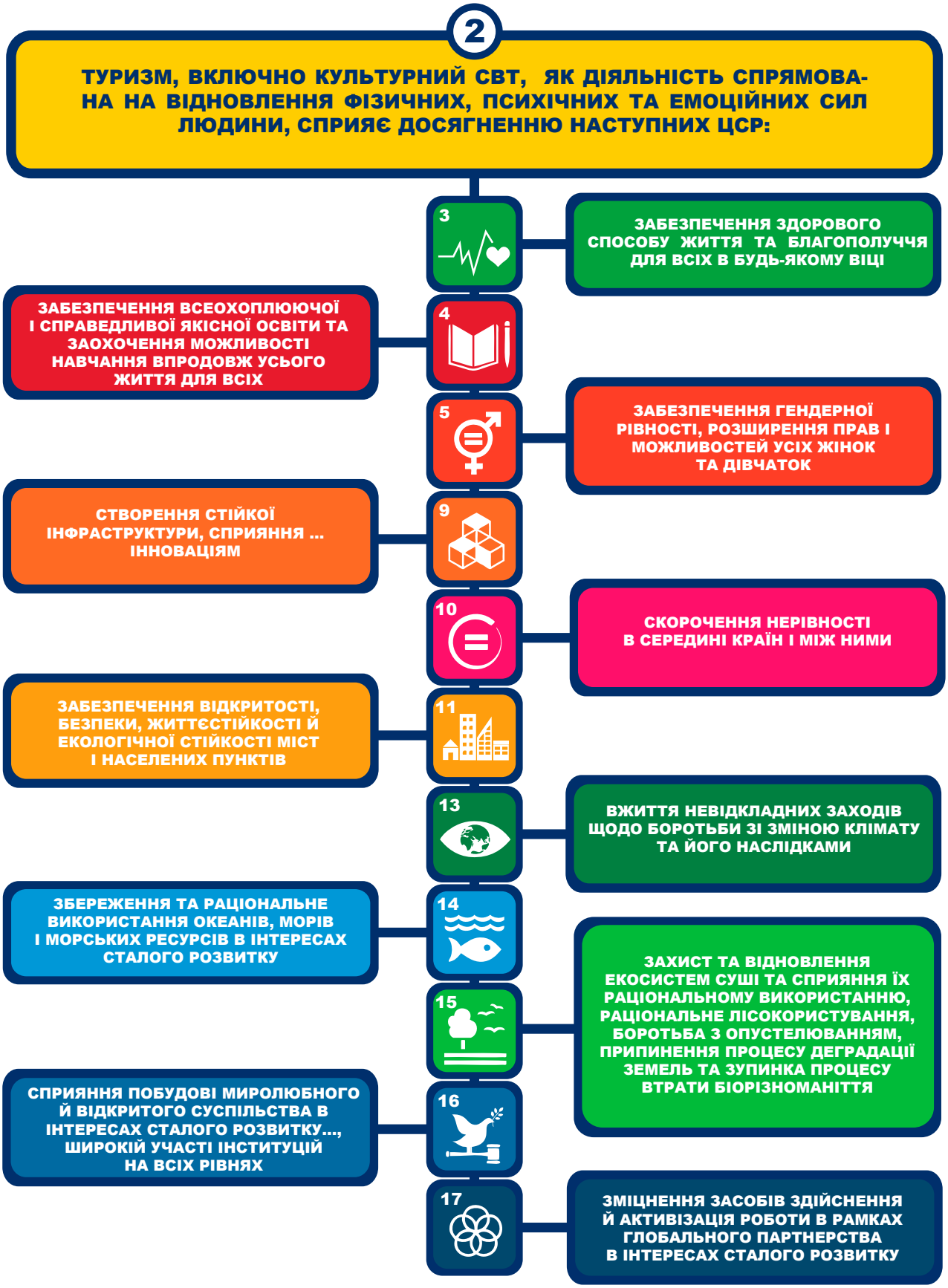

Розвиток культурного СВТ на засадах мережевого співробітництва широкого кола зацікавлених сторін на засадах соціальної солідарної економіки сприяє досягнення ЦСР.

ЦСР 17 у сфері сталого розвитку визнає багатосторонні партнерства важливим засобом мобілізації та обміну знаннями, досвідом, технологіями та фінансовими ресурсами.

ЦСР 17 також спрямована на заохочення та розвиток ефективних партнерських відносин між державним, приватним секторами та громадянським суспільством, спираючись на досвід та стратегії партнерства. Отже, мережеве співробітництво це потужний інструмент сталого розвитку. Багатостороннє партнерство та добровільні зобов'язання це основа розвитку культурного СВТ, у фокусі якого стоїть сприяння охороні культурної спадщини.

9. КРАЩІ ПРАКТИКИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ПОТЕНЦІАЛУ ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ СВТ ЯК ІНСТРУМЕНТУ РОЗВИТКУ ТА ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Краса крізь полум'я війни на маршрутах солідарного і волонтерського туризму Київщини.

Пізнавай та відновлюй! Мандруй та дій!

9.1. Дестинації культурного СВТ Київщини

Війна показала надзвичайно важливу роль культури як духовної зброї українців. Культурна спадщина стала дієвим інструментом спротиву російській агресії, символом незламності, сигналом до підтримки України світом. Вона заряджає людей оптимізмом, надає енергію для усвідомлення себе і для рішучих дій.

Культурно — мистецькі солідарні акції та волонтерські проекти, що відбуваються з перших днів на деокупованих територіях — формують сприятливе підґрунтя для розвитку солідарного та волонтерського туризму.

Системна експертна та практична діяльність учасників Мережі захисту культурної спадщини, засобами солідарного та волонтерського туризму у контексті солідарної економіки у воєнний та повоєнний час (у межах Київської області, як пілотного регіону), сприяла створенню проєктів солідарного долучення та пілотних продуктів культурного СВТ.

> *Військова окупація російськими військами частини Київської області на півночі та на сході тривала з першого дня війни 24 лютого до 2 квітня 2022 року. Решта територій та місто Київ зазнали інтенсивних бомбардувань. В ході військових дій окупантами пошкоджено 84 об'єкти культурної спадщини, 24 культові споруди та 16 меморіалів. З них — згідно даних ЮНЕСКО (станом на 26.07.2023 р) 38 об'єктів культурної спадщини.*

Після деокупації, чимало туристичних локацій відродилися та включили до своїх туристичних пропозицій можливості солідарного долучення та волонтерської діяльності для туристів. Суттєво збільшилася кількість туристичних пропозицій з акцентом на сприяння охороні культурної спадщини громад, шляхом проведення солідарних акцій та інших заходів щодо її візуалізації та збереження *(Мотузенко & Бондаренко, 2023).*

Наразі, на звільнених територіях активно відбувається формування інфраструктури пам'яті, яка є у фокусі уваги відвідувачів.

За результатами солідарної взаємодії в рамках діяльності Мережі на територіях громад, які постраждали від війни, розпочато роботу по формуванню дестинацій СВТ та створення маршрутів культурного СВТ.

ТУРИСТИЧНА ДЕСТИНАЦІЯ з потенціалом розвитку культурного СВТ — це територія, яка має:

- умовні чи певні кордони;
- туристично- рекреаційні ресурси;
- пропозиції солідарного та волонтерського залучення відвідувачів;
- приваблює туристів та волонтерів за рахунок наявності певної героїчної історії її формування, що відображена в інфраструктурі пам'яті та/або в туристичних пропозиціях локацій; які доведені до споживача сучасними засобами маркетингових комунікацій у вигляді сформованого туристичного продукту.

ІНФРАСТРУКТУРА ПАМ'ЯТІ — інфраструктура, яка зберігає пам'ять про важливі події і важливі постаті: пантеон героїв, цвинтарі, собори, пам'ятники, скульптури, інсталяції, площі, названі на честь видатних людей, та подій. Інфраструктура пам'яті допомагає відчувати наступним поколінням реальність цих героїв.

КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ — це об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України *(Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей», 2020).*

Культурна спадщина та інші культурні цінності на цих маршрутах уявляються як складові частини соціальної культури, символи єднання локальних громад, всіх регіонів нашої держави та країн світу на підтримку України.

Дестинації культурного СВТ формуються з урахуванням принципів тематичної спрямованості, територіальної єдності та врахування руйнівного впливу війни і героїчного супротиву громад *(див. Додаток 3 — Схема пілотних маршрутів культурного СВТ Київщини в межах пілотних дестинацій)*

1. **Дестинація «Героїчні міста Київщини»** — охоплює більшу частину Бучанського та Вишгородского (колишнього Іванківського) районів області. Територія була під окупацією; зазнала значних руйнувань; має уражаючу кількість жертв серед місцевого населення та потужні історії збройного, культурного спротиву і відновлення.

   Тематичний фокус дестинації: культурна спадщина малих міст та сіл Київщини, мешканці яких зі зброєю в руках героїчно захищали не лише свої родини, дім, громаду а й культуртурні скарби.

2. **Дестинація «Рушійна сила нашої землі** — охоплює місто Бровари, частину Обухівського та Кагарлицького районів області. Територія не була під окупацією; зазнала руйнувань; має багато історичних споруд та пам'яток археології національного значення з прадавніх часів до сучасності; має потужні історії волонтерства.

   Тематичний фокус дестинації: трипільська культура, давньоруська держава, козацька доба, дієвий спротив російській агресії.

3. **Дестинація «Незламний бізнес»** — охоплює частину Фастівського та Бучанського районів області. Частину території було окуповано та завдано значних руйнувань. Громади мають потужні історії спротиву та волонтерства. Завдяки еко паркам та агро господарствам, відкритим для відвідування, територія має унікальне біорізноманіття.

   Тематичний фокус дестинації: збереження гастрономічної та агроспадщини локальних спільнот, захист біорізноманіття, культурні традиції місцевих спільнот з акцентом на мікро-та малих виробників та аграріїв.

Всі три дестинації об’єднує наявність історій спротиву російський повномасштабній агресії міст та конкретних локацій Київщини та їх відновлення; наявність солідарних та волонтерських пропозицій та програм, з акцентом на захист, збереження та розвиток культурної спадщини громад *(див. додаток 3. Схема пілотних маршрутів культурного СВТ Київщини в межах пілотних дестинацій)*

В рамках дестинацій на основі мережевого співробітництва туристичних операторів, органів самоврядування громад, організацій «третього сектору» та представників локального ММСП сформовані та продовжують формуватися пілотні маршрути та продукти культурного СВТ. Активне залучення локального ММСП до створення туристичних послуг та пропозицій солідарного та волонтерського залучення туристів до підтримки відновлення підприємництва та культурних об'єктів громади дозволяє розвивати потенціал локацій на маршрутах СВТ як самодостатніх об'єктах туристичного тяжіння.

9.2. Пілотні маршрути культурного СВТ Київщини

МАРШРУТИ КУЛЬТУРНОГО СВТ — це попередньо спланована туристами або суб'єктом туристичної діяльності подорож, що може охоплювати один чи декілька туристських шляхів, які проходять по знакових місцях з героїчними історіями; мають культурні, рекреаційні, пізнавальні програми з інтерактивною складовою, та пропозиції солідарного/волонтерського залучення, що дозволяє відвідувачам, долучитися до реалізації солідарних ініціатив (наприклад: відновлення об'єктів культурної спадщини, відновленню біорізноманіття, тощо).

Пілотні маршрути культурного СВТ Київщини започатковано у 2023 році, завдяки спільній культурно-гуманітарній, волонтерській, науковій, професійній діяльності учасників «Мережі захисту культурної спадщини у контексті солідарної економіки засобами солідарного та волонтерського туризму у воєнний та повоєнний час (у межах Київської області, як пілотного регіону)» та експертній підтримці проєкту USAID «Економічна підтримка України». Саме в процесі їх розбудови, з урахуванням міжнародного досвіду, експертами, авторами даної книги, була сформована та на практиці відпрацьована методика розвитку солідарного та волонтерського туризму в Україні як інструменту охорони КСУ.

Мета подорожей пілотними маршрутами культурного СВТ Київщини: залучення відвідувача до солідарної взаємодії з локальними спільнотами з метою допомоги у відновленні культурної спадщини та занурення у культурний та історичний контекст локальних спільнот на разючому контрасті історій окупації російськими загарбникам.

В процесі створення маршрутів культурного СВТ фокус уваги було спрямовано на декілька категорій об’єктів туристичного тяжіння:

- на зруйновані або постраждалі об’єкти культурної спадщини громад Київщини;
- локальні МСП, які продемонстрували безпрецедентні приклади супротиву рашистській агресії та солідарної підтримки громади та ЗСУ;

- органів місцевого самоврядування деокупованих громад, з метою їх залучення до формування, вже на етапі війни, локальних дестинацій солідарного та волонтерського туризму з максимальним включенням локальних спільнот, як носіїв НКС.

Тематичні напрямки маршрутів визначено відповідно їх ресурсного історико-культурного потенціалу та історії спротиву та героїчної боротьби громад проти рашистської навали.

> *Загальна протяжність маршрутів у межах пілотних дестинацій культурного СВТ понад 420 км.*
>
> *Тривалість: маршрути заплановані як одноденні але, за бажанням, можуть бути подовжені.*
>
> *Фокусна аудиторія: кияни та жителі області всіх вікових категорій, представники українських та міжнародних благодійних та волонтерських організацій, підприємці, митці, студенти, школярі. міжнародні та українські компанії та представництва (корпоративні тури), сімейний відпочинок (у зонах рекреації).*
>
> *Сезонність: протягом всього року.*
>
> *Історії формування маршрутів культурного СВТ Київщини (Солідарна Україна, 2023k).*

Об'єктами туристичного тяжіння на маршрутах виступають: туристичні локації, включно локальні фермерські господарства та підприємства, відкриті для відвідування; об'єкти культурної інфраструктури, насамперед ті, що потребують відновлення; об'єкти інфраструктури пам'яті, яка, наразі, активно формується; рекреаційні зони міст та сіл.

Додаток 4 — *Характеристика пілотних маршрутів культурного СВТ Київщини в межах пілотних дестинацій* — містить перелік основних об'єктів туристичного тяжіння на пілотних маршрутах культурного СВТ та посиланні на інформаційні відеоролики історій спротиву та відновлення окремих локацій.

Маршрути створені з урахуванням туристичного попиту, який вже з липня 2022 року почав стрімко відновлюватися на Київщині. Наприклад: Дендропарк «Добропарк», на території якого окупанти зруйнувати всю інфраструктуру, вже з червня 2022 року розпочав приймати відвідувачів та став майданчиком проведення значної кількості солідарних та волонтерських ініціатив. В 2023-році, згідно офіційній статистиці парку, лише в сезон цвітіння тюльпанів, кількість відвідувачів становила понад 100 тисяч.

Садовий центр — креативний простір «ДаЛаС» та крафтова пекарня на дровах «Витач», що відкрилася під час війни, мали пік відвідування не тільки влітку, але й в холодну зиму 2022-2023 року, бо стали офіційними пунктами незламності, популярними смачними та теплими оазами відпочинку та відновлення, посеред суцільної темряви від ворожих бомбардувань.

«Солідарність всього світу з Україною важлива складова перемоги України. За час війни ми неодноразово відвідували Україну з різними волонтерськими місіями, тестували маршрути культурної солідарності. Дуже важливо на власні очі побачити, що тут відбувалося, щоб донести правду світові, показати культурний, інтелектуальний, моральний рівень українського суспільства, допомогти у відновлені вже зараз, включно дистанційно. Маршрути культурної солідарності та волонтерства надають саме таку можливість!» —

Микола Грицьков'ян, президент американської благодійної фундації ODFFU, учасник Мережі захисту культурної спадщини в контексті солідарної економіки засобами солідарного та волонтерського туризму у воєнний та повоєнний час (у межах Київської області, як пілотного регіону).

Більшість об'єктів культури на маршрутах увійшли до списку ЮНЕСКО культурних цінностей, що постраждали внаслідок повномасштабної російської агресії проти України (Damages and Victims, 2023). Зокрема, це: Іванківський історико-краєзнавчий музей. смт. Іванків; центральний будинок культури. м. Ірпінь; погруддя Тараса Шевченка та

пам'ятник Архангелу Михаїлу м. Бородянка тощо.

Корисними джерелами отримання додаткової інформації про наслідки окупації та культурні цінності на маршрутах є:

- віртуальні онлайн музеї, наприклад віртуальний музей пам'яті війни «VR музей» (War, н.д.), де в режимі 3D-турів можна побачити як міста та села Київщини виглядали одразу після звільнення (оцифрування всіх об'єктів відбувалось одразу після звільнення цих територій);
- музеї та виставки, в яких зберігаються колекції культурних артефактів зі звільненої Київщини: Національний музей війни за незалежність, Національний музей історії України, Музей Революції Гідності.

Пропозиції з надання культурних полуг формуються за наступними принципами:

- якнайширшого залучення мешканців громад, як носіїв НКС;
- залучення провідних національних та закордонних діячів культури;
- залучення відвідувачів/туристів до безпосередньої участі у культурних заходах, з метою створення інтеркультурного діалогу з мешканцями громади.

Маршрути культурного СВТ Київщини включають широкий перелік культурних послуг: пропонуються виступи фольклорних колективів, різноманітні майстер-класи з народних промислів, творчі зустрічі, фестивалі, виставки місцевих, національних та закордонних митців. Заняття творчістю та неформальне спілкування в рамках культурних заходів на маршрутах культурного СВТ має великий вплив як на туристів, так і на мешканців місцевих громад. Об'єднуючи людей, такі культурні заходи сприяють створенню унікального досвіду для відвідувачів/туристів, психологічному відновленню місцевих мешканців та їх соціальній реабілітації, підвищенню та зміцненню їх культурної самосвідомості, яка впливає на усвідомлення своїх переваг та систему цінностей, які вони демонструють зовнішньому світу, розширенню можливостей громад в процесі їх відновлення від руйнівного впливу війни.

Війна внесла свої корективи в асортимент сувенірної продукції. До традиційних пропозицій: виробів з вишивкою, тканих рушників, лозоплетіння, виробів з дерева, традиційного живопису, тощо, додались ще різноманітні «військові» сувеніри, як то малюнки на уламках ворожої техніки, брелоки, жетони, ножі з елементами трофейного озброєння, тощо. Предмет окремої уваги — пам'ятні поштівки та медалі випущені до певних дат.

Гастрономічна спадщина виступає невід'ємною складовою культурної спадщини громад і має бути широко представлена на маршрутах та локальними виробниками традиційних продуктів, закладами харчування тощо.

Війна вплинула і на формування гастрономічних брендів на маршрутах. Поряд з традиційними стравами, як-то, «Бучанський борщ на ребрі», з'явилися локальні страви, народжені війною, які подаються під розповідь про історію їх створення: «Калиновий борщ», «Розумна» каша з горіхами та грибами», авторський чай «Квітуй, земле!» (Відлуння руйнації, 2023).

Визначальною ознакою маршрутів культурного СВТ є наявність послуг із забезпечення солідарного і волонтерського долучення туристів до допомоги у культурному відновленні місцевих громад.

Набір таких послуг було сформовано та протестовано під час солідарних акцій та проєктів. За підсумком створено п'ять вуличних інформаційних стендів, які встановлено на маршрутах *(див. Додаток 4 — Інформаційні стенди з пропозиціями солідарного долучення туристів на маршрутах культурного СВТ пілотних дестинацій Київщини).* Це можна вважати початком розбудови інформаційної структури культурних СВТ Київщини.

Солідарне долучення туриста на маршруті може бути у вигляді донату на конкретну спра-

ву (наприклад, на відновлення будинку культури); допомоги у розповсюдженні інформації про проєкти та ініціативи громад, які потребують фінансування тощо. Кожна громада має окремий перелік таких пропозицій, які сформовані органами місцевого самоврядування, локальним бізнесом, дотичними до громади організаціями «третього сектору».

Волонтерські послуги на маршруті діляться на загальні та професійні:

- загальні — які може виконати кожен турист, наприклад, висадка дерев на зруйнованих територіях, розбір завалів після бомбардувань, формування продуктових наборів для зруйнованих територій з продуктів місцевих громад, допомога у зборі врожаю;
- професійні — волонтерські послуги згідно фахової діяльності учасника туру.

Наприклад, залучення художників до створення муралів; напрацювання архітектурних концептів відновлення територій громад; первинна експертна оцінка стану пам'ятки культурної після пошкодження або її реставрація тощо.

До забезпечення надання солідарних та волонтерських послуг залучені організації «третього сектору», першочергово волонтерські, локальний малий та середній бізнес, у співпраці з органами місцевого самоврядування та туристичними операторами. Пропозиція волонтерської праці від організації, яка її пропонує, включає надання всіх необхідних інструментів для здійснення цієї послуги, засобів захисту та гігієни, забезпечення безпекових вимог. Наприклад: робочий інвентар, набір одноразового спецодягу, антисептики, інструкцію на випадок повітряної тривоги із схемою розташування сховищ на маршруті, інструкцію з антимінової безпеки тощо.

Для відвідувачів маршрути культурного СВТ Київщини — це можливість поєднати культурне пізнання з дієвою підтримкою місцевих громад; долучитися до реалізації конкретних проектів відновлення через солідарну підтримку чи волонтерську працю і побачити реальну користь для вирішення викликів громад у їх відновленні.

Участь у турах культурного СВТ, індивідуальне відвідування гастротуристичних локацій, міст відпочинку в дестинаціях з потенціалом розвитку культурного СВТ — це, також, суттєва підтримка розвитку малого та середнього локального бізнесу громад.

Тематичні зустрічі в громадах та спільна волонтерська праця на таких маршрутах - стартовий майданчик для культурного, соціального та бізнеснетворкінгу; можливість на різних рівнях комунікації донести реальну інформацію про те, що відбувається в Україні і залучити ще активнішу підтримку світової спільноти.

Забезпечення солідарної або волонтерської залученості туристів до взаємодії з локальними спільнотами в контексті сприяння вирішенню проблем охорони культурної спадщини, налагодження міжкультурного діалогу, промоції спільних цінностей глобальної солідарності є центральною обов'язковою послугою, яка визначає мету подорожі у культурному СВТ.

Висновки

СВТ за своєю змістовною суттю має найбільший потенціал, щоб стати провідною формою туризму на етапі відновлення України, як туристичної дестинації, яка зазнала руйнівного впливу війни.

Через СВТ туристична галузь як на етапі війни, так і в післявоєнний період, зможе зробити вирішальний практичний внесок у відновлення країни, запропонувати форми трансформаційного поєднання солідарності, гуманітарного реагування, охорони культурної спадщини із сталим відновленням громад.

Визначальною характеристикою продукту СВТ є те, що на сучасному етапі набуває значення ідейна/ціннісна складова туристичного продукту, яка відповідає системі цінностей глобальної солідарності. Саме це слід вважати інноваційною трансформаційною зміною в індустрії туризму.

Отже, саме через СВТ туристична галузь України зможе сформувати інноваційний туристичний продукт, як відповідь на потенційний запит прогресивної світової спільноти, який буде відповідати очікуванням солідарних туристів щодо можливості залучення до відбудови нашої країни.

Культурний СВТ — це потужний канал залучення додаткових трудових та фінансових ресурсів для відновлення локальних спільнот, включно охорони їх культурної спадщини.

Планування розвитку СВТ на всіх рівнях необхідно здійснювати у партнерській взаємодії туристичних операторів, громад та організацій «третього сектору» із залученням локального ММСП та широкого кола зацікавлених сторін, відповідно до потреб громад. Важливо враховувати ризики та приділяти особливу увагу забезпеченню стійкості у відновленні та розвитку локальних спільнот, включно охорони культурної спадщини в процесі створення продуктів СВТ.

Багатостороннє мережеве партнерство та добровільні зобов'язання це основа розвитку культурного СВТ, у фокусі якого стоїть сприяння охороні культурної спадщини та культурного відновлення громад.

Солідарне долучення туриста до відновлення культурних цінностей місцевих громад, налагодження міжкультурного діалогу на засадах спільних цінностей глобальної солідарності є однією з ключових засад методології культурного СВТ.

Етичне ставлення до людей, культурних цінностей, природи та солідарна праця з дотриманням правил безпеки — наріжні принципи подорожей маршрутами культурного СВТ в Україні.

Культурно — мистецькі солідарні акції та волонтерські проекти, що відбуваються з перших днів на деокупованих територіях сприяють поширенню цінностей солідарної взаємодії та формують сприятливе підґрунтя для розвитку солідарного та волонтерського туризму. Отже, необхідно використати їх потенціал для формування широкого портфелю пропозицій солідарного та волонтерського залучення туристів.

Розробка та реалізація комплексної маркетингової стратегії культурного СВТ має відбуватися вже на воєнному етапі з чітким визначенням завдань та залучених зацікавлених сторін.

Цифровізація культурної сфери та туристичної галузі є одним з дієвих та ефективних інструментів забезпечення функції доступності, інформативності та охорони і позиціонування культурної спадщини та туристичної інфраструктури України у межах СВТ під час війни та у післявоєнний період.

На етапі війни проєкти культурного солідарного туризму мають значний потенціал для розвитку та поширення, тому що дають змогу при перебуванні туриста у відносно безпечних регіонах фінансово підтримувати значну кількість солідарних проєктів, які реалізуються у різних регіонах України. Важливим, також, в цьому контексті є донесення інформації про проєкти культурного СВТ світовій спільноті з наданням можливість для її дистанційного залучення. Такі заходи будуть сприяти створенню потенційного запиту на відвідування України, коли це буде безпечно.

Київська область, як пілотний регіон розвитку культурного СВТ, та ті області України, які демонструють реальну готовність до розвитку цього напрямку туризму на рівні туристичних операторів, місцевих громад, влади, локальних МСП, організацій «третього сектору» мають потенціал для першочергового включення в організацію культурного СВТ на засадах солідарної економіки, напрацювання відповідного досвіду та його поширення на різні регіони України. Саме пілотним регіонам необхідно виступити драйверами стратегічного планування розвитку культурного СВТ в Україні.

Туризм та культурна спадщина не можуть зупинити війну, але вони можуть допомогти адаптуватися до викликів сучасності та створити візії майбутнього.

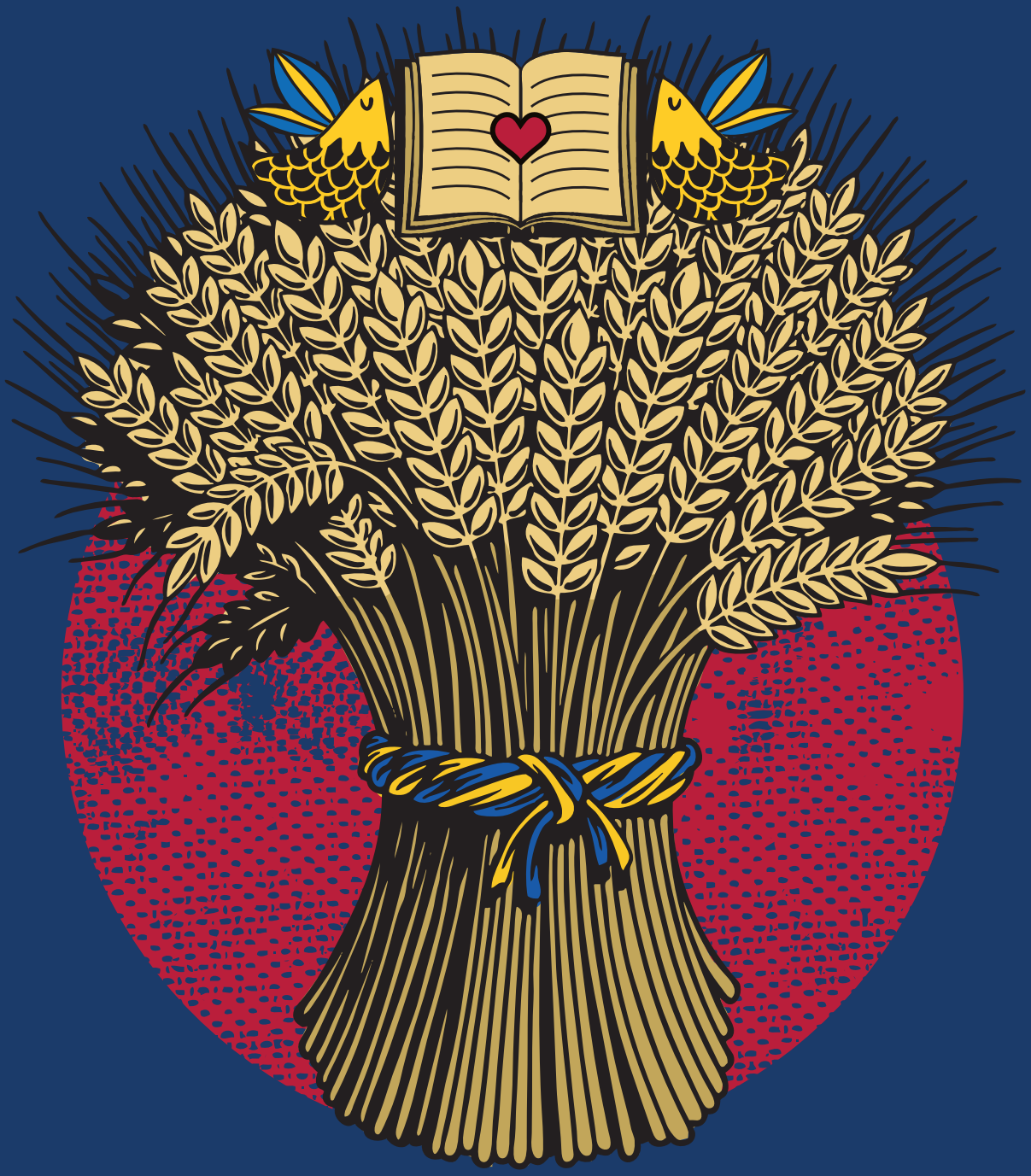

РЕКОМЕНДОВАНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА

Інформаційні джерела до розділу 1

«Культурна спадщина в сучасному українському суспільстві»

1. Виконавчий регламент Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту. Верховна Рада України. (1954, Травень 14). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_721#Text
2. Другий протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року. Верховна Рада України. (1999, березень 26). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-99#Text
3. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 26, ст.892. (2023, Червень 2). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text
4. Закон України «Про охорону культурної спадщини». Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 39, ст.333. (2023, Червень 15). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text
5. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст. 250 (2023, Липень 9). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#top
6. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України. Верховна Рада України. Міністерство оборони України. Наказ 23.03.2017 № 164. (2023, Травень 31). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#top
7. Кодекс цивільного захисту України. Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 34-35, ст.458 (2023, Березень 31). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text
8. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 року. Верховна Рада України. (1954, Травень 14). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_157#Text
9. Конвенція ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини. Верховна Рада України. (2003, Жовтень 17). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69/print
10. Методика планування заходів з евакуації. Міністерство внутрішніх справ України. Верховна Рада України. Наказ. 10.07.2017 № 579. (2017, Липень 10). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0938-17#Text

11. Порядок проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій. Кабінет Міністрів України. Верховна Рада України. Постанова від 30 жовтня 2013 р. № 841 м. Київ. (2023, Березень 10). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/841-2013-%D0%BF#Text

12. Протокол про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту. Верховна Рада України. (1954, Травень 14). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_722#Text

13. Список всесвітньої спадщини, що знаходиться під загрозою. (2023, Січень 25). Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури. https://whc.unesco.org/en/danger/

14. Спільна декларація Міністрів культури від 9 липня 2023 року в місті Рига, Латвія. Міністерство культури та соціальної політики України. (2023, Липень 9). https://mkip.gov.ua/files/%D0%A1%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%A0%D0%B8%D0%B3%D0%B0.pdf

15. Український культурний фонд. (2023, Квітень 1). Звіт за 1 квартал. https://ucf.in.ua/storage/docs/22052023/%201%20%D0%BA%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B0%D0%BB%202023_878bec59504e01640c8d0880b6a2461e9ad6802f.pdf

16. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 року. Верховна Рада України. (1907, Жовтень 18). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text

Інформаційні джерела до розділу 2

«Україна у вимірі глобальної солідарності»

1. Українці більше донатили на армію у червні: огляд зборів United24, «Повернись живим» та фонду Притули. (2023, Липень 21). Opendatabot. https://opendatabot.ua/analytics/donation-growth-june
2. AITO Ukraine. (2023, Липень 27). Presentation of AITO at ECTAA meeting. [Відео] YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=lX1f-V2VJ6g
3. Community projects. (2023). Global Volunteers. Взято 29.08.2023. https://globalvolunteers.org/community-projects/
4. Earthwatch. (2023). Homepage. Взято 29.08.2023. https://earthwatch.org/
5. The Fuller Center for Housing. (2023). Global Builders - The Fuller Center for Housing. Взято 29.08.2023. https://fullercenter.org/global-builders/
6. GVI Charitable Programs. (н. д.). Homepage. Взято 29.08.2023. https://www.gvi.org/
7. Knoch, S. B., & Nicodemi, S. (2020). 4Thought for Solidarity (N. Paddison, Зед.) [Review of 4Thought for Solidarity]. IZ – Verein zur Förderung von Vielfalt, Dialog und Bildung. https://www.salto-youth.net/downloads/4-17-4046/4TDS%20Study%2020200421.pdf
8. Kyiv region tours. (2023). Світ Бенксі в Україні. Взято 29.08.2023. https://kyivregiontours.gov.ua/routes/benksi-2
9. Life Different. (2023). Homepage. Взято 29.08.2023. https://livedifferent.com/
10. Habitat for Humanity. (2023). Press releases | Habitat For Humanity. Взято 29.08.2023. https://www.habitat.org/emea/about/newsroom/press-releases
11. Schweiger, G. (2022). Global solidarity and the responsibility of young people. (Consenso Global) [Review of Global solidarity and the responsibility of young people.]. OeAD-GmbH. https://www.salto-youth.net/downloads/4-17-4260/18-Gottfried_Schweiger-GlobalSolidarity.pdf
12. Volunteer forever. (2023). Homepage. Взято 29.08.2023. https://www.volunteerforever.com
13. Youth Europa. (2018, Листопад 18). EU Youth strategy. https://youth.europa.eu/strategy_en

Інформаційні джерела до розділу 3

«Культурний, солідарний та волонтерський туризм (СВТ)»

1. Мотузенко, О.О., & Бондаренко, В.В. (2023). Солідарна економіка. Методичний посібник.
2. Hernandez-Maskivker, G., Lapointe, D., & Aquino, R. (2018). The impact of volunteer tourism on local communities: A managerial perspective. International Journal of Tourism Research, 20(5), 650- 659.
3. Simpson, K. (2004). Doing Development: The Gap Year, Volunteer Tourists and a Popular Practice Development. Journal of International Development 16(5): 681-692. SINGH, T. V.
4. World Tourism Organization (2019), International Tourism Highlights, 2019 Edition, UNWTO, Madrid, DOI: https://doi.org/10.18111/9789284421152.
5. World Travel & Tourism Council: Travel & Tourism Economic Impact Global Trends 2022 (2022). (N. Jus, C. Tsering, & J. Mitcham, Eds.) https://wttc.org/Portals/0/Documents/Reports/2022/EIR2022-Global%20Trends.pdf

Додаткові:

1. Benson, A. (Ed.). (2010). Volunteer tourism: Theoretical frameworks and practical applications. Routledge.
2. Coghlan, A. (2007). Towards an integrated typology of volunteer tourism Organizations. Journal of Sustainable Tourism 15(3): 267–287.
3. Coghlan, A. (2006). Volunteer Tourism as an emerging trend or an expansion of ecotourism? A look at potential clients' perceptions of volunteer tourism organizations. International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing 11(3),225–237.
4. Hammersley, L. (2013). Volunteer tourism: building effective relationships of understanding. Journal of Sustainable Tourism, 22(6), 855–873.
5. Knollenberg, W., McGehee, N., Boley, B., & Clemmons, D. (2014). Motivation-based transformative learning and potential volunteer tourists: Facilitating more sustainable outcomes. Journal of Sustainable Tourism, 22(6), 922-941.
6. McIntosh, A. (1999). Into the Tourist's Mind: Understanding the Value of the Heritage Experience. Journal of Travel and Tourism Marketing 8(1): 41 -64.
7. McIntosh, A., & Zahra, A. (2007). A cultural encounter through volunteer tourism: Towards the ideals of sustainable tourism? Journal of sustainable tourism, 15(5), 541-556.

8. Smith, V., & Font, X. (2014). Volunteer tourism, greenwashing and understanding responsible marketing using market signaling theory. Journal of Sustainable Tourism, 22(6), 942–963.

9. Soanes, C., & Stevenson, A. (2005). Oxford Reference On-line. Available at www.oxfordreference.com — Accessed on 19 January 2006.

10. Sofronov, B. (2018). «The Development of the Travel and Tourism Industry in the World.» Annals of Spiru Haret University. Economic Series, 18(4), 123-137.

11. Souza, P., Barcelos, A., & Lamas, S. (2018). Turismo e voluntariado: a busca pela compreensão do voluntarismo. Revista Brasileira de Ecoturismo (RBEcotur), 11(1).

12. Stephen, W. (2001). Volunteer Tourism: Experiences That Make a Difference, 2001.

13. Stoddart, H., & Rogerson, C. (2004). Volunteer Tourism: The Case for Habitat for Humanity, South Africa. Geofournal 60(3): 311-318.

14. Tomazos, K., & Butler, R. (2012). Volunteer tourists in the field: A question of balance? Tourism Management. 33., 177–187. 10.1016/j.tourman.2011.02.020.

15. Wearing, S. (2001). Volunteer tourism: Experiences that make a difference. Cabi.

16. Wearing, S. (2015). Volunteer Tourism. Tourism Recreation Research. 28. 3-4. Weaver, David. (2015). «Volunteer Tourism and Beyond: Motivations and Barriers to Participation in Protected Area Enhancement.» Journal of Sustainable Tourism 23 (5): 683–705.

17. Wearing, S., Deville, A., & Lyons, K. (2008). The volunteer's journey through leisure into the self. Journeys of discovery in volunteer tourism, 63-71.

Інформаційні джерела до розділу 4

«Методологічні засади створення продукту культурного СВТ»

1. Богатирьова, Г.А., Ніколайчук, О.А., Романуха, О.М., & Снігур, К.В. (2020). Організація туристичної діяльності: методика та практика: навчальний посібник. (Ст. 159). ДонНУЕТ. Кривий Ріг. http://elibrary.donnuet.edu.ua/2076/1/Організація%20туристичної%20діяльності.pdf
2. Закон України про туризм. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 31, ст. 24. (2023, Квітень 1). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text
3. Кифяк, В.Ф. (2003). Організація туристичної діяльності в Україні. Навчальний посібник. (Ст. 300). Книги-XXI. Чернівці. https://tourlib.net/books_ukr/kyfjak.htm
4. Мотузенко, О.О., & Бондаренко, В.В. (2023). Солідарна економіка. Методичний посібник. (Ст. 68).
5. Zocchi, D., Stryamets, N., & Motuzenko, O. (2022). The Ark of Taste of Ukraine is an example of the biocultural diversity of Ukraine. Ark of taste of Ukraine - food, knowledge of history and gastronomic heritage.). https://lnkd.in/eqscr9Rv

Інформаційні джерела до розділу 5

«Мережеве співробітництво в організації СВТ, як інструмент охорони КСУ»

1. Бондаренко, В., Мотузенко, О., & Костюнік, П. (2023). Брендбук мережі захисту культурної спадщини в контексті солідарної економіки. [Брендбук]. https://drive.google.com/file/d/1nnNFDQf6iP7xny5zc9vcgqJMvgfsctAO/view?usp=sharing
2. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини. Верховна Рада України. (2008, Березень 6): https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69#Text
3. Poirier, Y. (2014, Липень). Social Solidarity Economy and Related Concepts. Origins and Definitions: An International Perspective. https://base.socioeco.org/docs/solidarity_economy_and_other_concepts-poirier-july-2015.pdf
4. Stibbe, D., Prescott, D., Findlay, R., Gilbert, J., & Goransson, O. (2022). THE SDG PARTNERSHIP GUIDEBOOK A practical guide to building high impact multi-stakeholder partnerships for the Sustainable Development Goals First Edition. United Nations. https://sdgs.un.org/sites/default/files/2022-02/SDG%20Partnership%20Guidebook%201.11.pdf
5. World Heritage and Sustainable Tourism Programme. (2023). UNESCO World Heritage Centre. https://whc.unesco.org/en/tourism/
6. International Labour Organization. (2017). ILO guidelines on decent work and socially responsible tourism. ILO. Geneva.
7. United Nations – General Assembly of the United Nations. (2022) ‘Resolution of the 77th Session, ‘Resolution 77/178 – Promotion of sustainable and resilient tourism, including ecotourism, for poverty eradication and environment protection. Взято 24.05.2023./ https://www.un.org/en/ga/77/resolutions.shtml[15-05-2023]
8. United Nations – Department of Economic and Social Affairs. (н.д.). Sustainable Development – The 17 Goals. https://sdgs.un.org/goals [12-05-2023]
9. 9.Солідарна Україна. (2023l, Серпень 26). Відеокнига «Солідарна країна». [Відео]. YouTube https://www.youtube.com/watch?v=2TkT5Tv4wn4

Інформаційні джерела до розділу 6

«Управління ризиками та етика культурного СВТ»

1. Машкова, О.В. (2012). Основи туристичного бізнесу. Додаток Б. Глобальний етичний кодекс туризму. Все про туризм. Туристична бібліотека. https://infotour.in.ua/mashkova_dod2.htm
2. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women. United Nations. (1979). Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 34/180 of 18 December 1979 entry into force 3 September 1981, in accordance with article 27(1). https://www.ohchr.org/sites/default/files/cedaw.pdf
3. Convention on the Rights of the Child. General Assembly resolution 44/25 (1989, Листопад 18). United Nations. https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child
4. Guttentag, D. (2009). The Possible Negative Impacts of Volunteer Tourism. International Journal of Tourism Research 11. (Ст. 537–551).
5. Harrison, R., Newholm, T., & Shaw, D. (2005). The ethical consumer. Sage.
6. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. United Nations. (1966). Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 2200A (XXI) of 16 December 1966 entry into force 3 January 1976, in accordance with article 27. https://www.ohchr.org/sites/default/files/cescr.pdf
7. Mohd, R. (2003). Motivational factors of volunteerism: a case study of Warrens Cranberry Festival 2002.
8. UNESCO World Heritage Convention (н.д.). Sustainable Tourism. Взято 29.08.2023. https://whc.unesco.org/en/tourism/
9. Universal Declaration on the Eradication of Hunger and Malnutrition. United Nations. (1974). The World Food Conference convened under General Assembly resolution 3180 (XXVIII) of 17 December 1973; and endorsed by General Assembly resolution 3348 (XXIX) of 17 December 1974. https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/universal-declaration-eradication-hunger-and-malnutrition
10. Voluntourism: the good and the bad. (2021). World Vision Canada. https://www.worldvision.ca/stories/voluntourism-the-good-and-the-bad
11. World Tourism Organization. (1999). Global Code of Ethics for Tourism, UNWTO. Взято 06.09.23. https://www.unwto.org/global-code-of-ethics-for-tourism

Інформаційні джерела до розділу 7

«Солідарна роль науки та освіти у збереженні культурної спадщини та відновленні України»

1. Маєвська, Л.М. (2007). Етнокультурне виховання. Нормативно-правове забезпечення: Міжнародний та вітчизняний рівень. Методичні рекомендації до курсу «Основи етнокультурного виховання». ЖДУ. Житомир.
2. Galli, J. (2022, Червень 1). RECONSTRUCT [Sub Ukr]. [Відео]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=die7XYOTOCg
3. Tourism for SDGS. (н.д.). Welcome To The Tourism For SDGs Platform! Взято 24.08.2023. https://tourism4sdgs.org/
4. UNESCO World Heritage Convention. (н.д.). World Heritage and Universities. Взято 29.08.2023. https://whc.unesco.org/en/activities/121/

Інформаційні джерела до розділу 8

«Стратегічне планування розвитку культурного СВТ в Україні»

1. Баран, Р.Я. (2021). Розвиток інтернет-маркетингу підприємств туризму в умовах цифрової трансформації економіки України: теоретико-методологічні та прикладні засади: монографія. АТБ «ННВК». Львів. 2021.
2. Глєбова, А. (2012). Інноваційні технології у туристичній галузі.Економіка. Управління. Інновації. №2(8). https://tourlib.net/statti_ukr/glebova2.htm
3. Гомольська, В. В. (2018). Крос-маркетинг як елемент інноваційного маркетингового менеджменту в туризмі. (5 (10)), (Ст. 160-164). http://pev.kpu.zp.ua/journals/2018/5_10_uk/29.pdf
4. Забалдіна, Ю.Б., Роскладка, Н.О., Білик, В.В., & Дупляк, Т.П. (2020). Маркетинг у туризмі. Навчальний посібник. Київський національний торгово-економічний університет. Київ. https://knute.edu.ua/file/MjIxNw==/fce92a63cccf5f7e04c329de3eacc74e.pdf
5. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки: розпорядження КМУ від 17 січня 2018 р. №67-р (2018, Січень 17). Кабінет міністрів України. https://www.kmu.gov.ua/storage/app/uploads/public/5a7/c21/ c86/5a7c21c867bde621479479.doc
6. Миронов Ю. Б., Свидрук І. І., & Топорницька М. Я. (2020). Стратегічне маркетингове планування в туризмі. Науковий вісник НЛТУ України. (1). (Ст. 94-97).
7. МКІП представило проєкти цифрової трансформації у сфері культури та туризму. (2020). Міністерство культури та інформаційної політики України. https://mkip.gov.ua/news/5040.html
8. Національна економічна стратегія України до 2030 р. (н.д.). NES2030. https://nes2030.org.ua
9. Чернега, О.М. (2022). Цифрові інструменти та їх вплив на покращення репутаційного менеджменту туристичної дестинації. Актуальні Проблеми Економіки. (1). https://eco-science.net/wp-content/uploads/2022/01/01.22._topic_Chernega-Olena-63-70.pdf
10. Чернега, О.М. (2022). Розроблення концепції репутаційного менеджменту туристичної дестинації в умовах війни. Російсько-українська війна (2014 – 2022): історичні, політичні, культурно-освітні, релігійні, економічні та юридичні аспекти. http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/237/6444/13298-1
11. Digital Transformation. (н. д.). UNWTO. https://www.unwto.org/digital-transformation
12. Tourism for SDGS. (н.д.). Welcome To The Tourism For SDGs Platform! Взято 24.08.2023. https://tourism4sdgs.org/
13. Williams, P., & Hobson, J.P. (1995). Virtual reality and tourism: Fact or fantasy? (16). (Ст. 423-427). https://doi.org/10.1016/0261-5177(95)00050-X
14. Wearing, S., McGehee, N. (2013). Volunteer tourism: A review. Tourism management, 38, 120-130.

Інформаційні джерела до розділу 9

«Кращі практики актуалізації потенціалу туристичних дестинацій для організації СВТ як інструменту розвитку та охорони культурної спадщини»

1. Відлуння руйнації/echoes of destruction. (н. д.). Facebook. [Сторінка]. Взято 24.08.2023 https://www.facebook.com/vidlunniia/
2. Закон України "Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей". Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 48, ст.405. (2020, Лютий 13). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14#Text
3. Маркетингова комунікація. (2023, Липня 31). Wikipedia. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D1%80%D0%BA%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F
4. Солідарна Україна. (2023a, Квітень 6). Пекарня Витач — дивовижна локація! / Солідарна країна. [Відео]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=lbQH0bSyo34
5. Солідарна Україна. (2023b, Квітень 6). Ясногородка — сімейний екопарк, що зазнав обстрілу / Солідарна країна. [Відео]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=rs4DRIVXcZg&t=2s
6. Солідарна Україна. (2023c, Квітень 10). Іванків — збережена творчість / Марія Примаченко, Ганна Верес / Солідарна країна [Відео]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=ApvCT-FErBk
7. Солідарна Україна. (2023d, Квітень 24). Добропарк. Мотижин / Солідарна країна. [Відео]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=1hEO0XlVtF4
8. Солідарна Україна. (2023e, Квітень 24). Ірпінь. Ресторан «Невинний кіт» / Солідарна країна. [Відео]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=lyC-aPcxU0Q
9. Солідарна Україна. (2023f, Квітень 24). Зоопарк XII місяців, вижив після окупації / Солідарна країна. [Відео]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=ZSBwHx6CKXQ
10. Солідарна Україна. (2023g, Квітень 24). Садовий центр «ДаЛаС» / Солідарна країна. [Відео]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=GVfkE1nylAA

11. Солідарна Україна. (2023h, Квітень 24). Фастів — місто художників / Солідарна країна. [Відео]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=K3n6X4eBYPI

12. Солідарна Україна. (2023i, Квітень 24). Чорнобиль Зона Відчуження / Солідарна країна. [Відео]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=haE4i6Df3IY

13. Солідарна Україна. (2023j, Квітень 24). Яблунівські гриби і ліщина / Солідарна країна. [Відео]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=x1ij94kg6gE

14. Солідарна Україна. (2023k, Липень 12). Солідарна країна / Фінальне відео циклу. [Відео]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=pcaxO3K892A

15. Солідарна Україна. (2023l, Серпень 26). Відеокнига «Солідарна країна». [Відео]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=2TkT5Tv4wn4

16. Солідарна Україна. (2023m, Серпень 26). ПИРІГ ІЗ ЗНИЩЕНОГО ОБСТРІЛАМИ ІРПІНСЬКОГО РЕСТОРАНУ НЕВИННИЙ КІТ Кіт кіш пиріг Солідарний Туризм. [Відео]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=d6h0YGpfjLY

17. Солідарна Україна. (2023n, Серпень 26). РОЗУМНА КАША Гречка З Ліщиною Та Грибами Фундуковий Сад у Яблунівці На Київщині. [Відео]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=YCBXEXkpPIA

18. Факти ICTV. (2023, Квітень 9). СОЛІДАРНИЙ ТУРИЗМ в ІРПЕНІ: волонтери влаштували АКЦІЮ. [Відео]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=QkjOdhGJ8lM

19. Ткаченко, Т.І. (2009). Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу. Монографія. Київський національний торговельно-економічний університет. Київ. (Ст. 463). https://tourlib.net/books_ukr/tkachenko.htm

20. Україні потрібна інфраструктура пам'яті — Дробович. Ukrinform. (2023, Травень 22). Ukrinform. https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3712747-ukraini-potribna-infrastruktura-pamati-drobovic.html

21. Damages and victims. (2023). UNESCO. Взято 24.08.2023 https://www.unesco.org/en/ukraine-war/damages-and-victims

22. War. (н. д.). Kyivregiontours. Взято 24.08.2023 https://kyivregiontours.gov.ua/war

Примітка: Інформаційні джерела оформлені за форматом APA 7

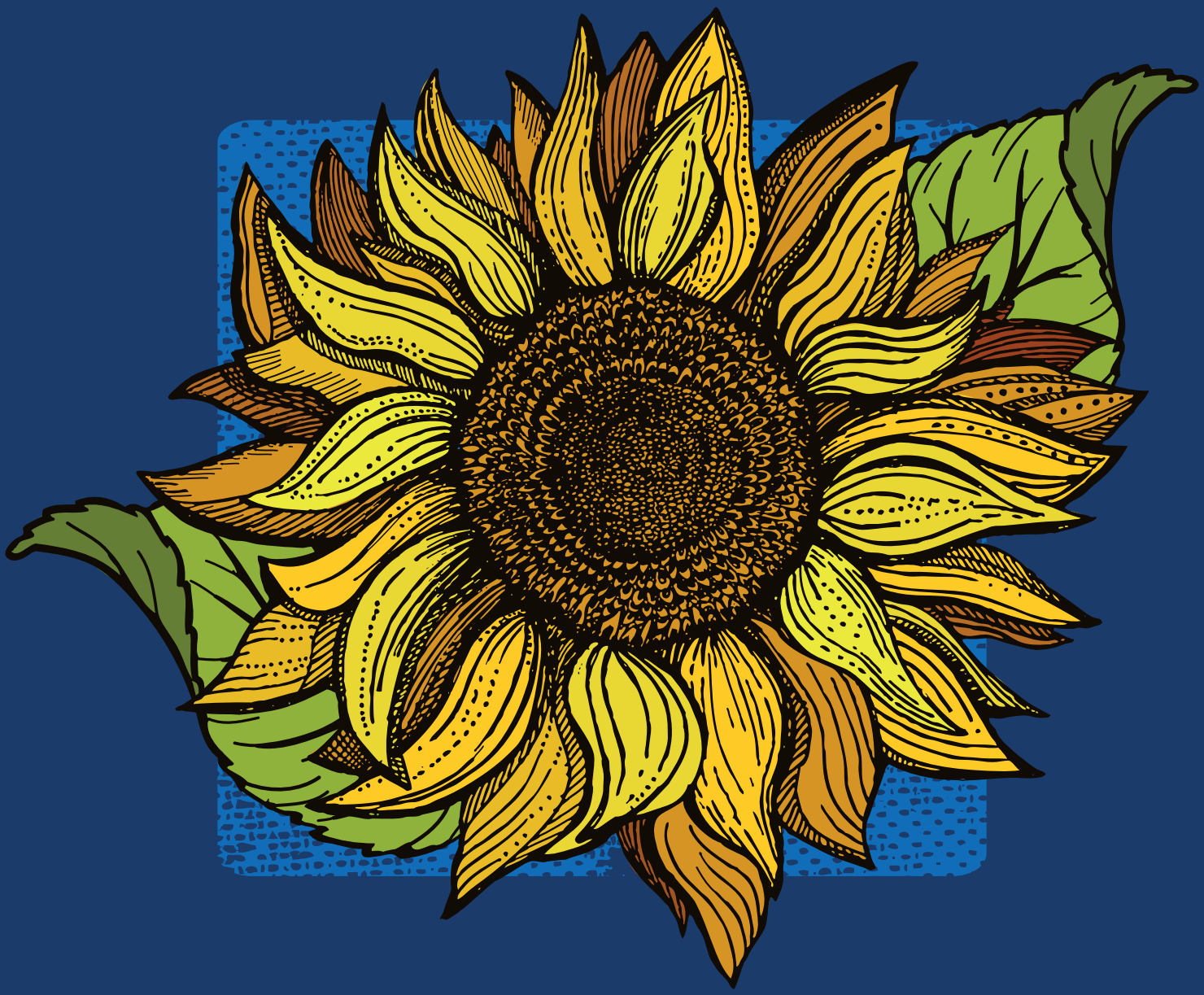

ДОДАТКИ

Додаток 1.

Меморандум про мережеве співробітництво щодо захисту Культурної спадщини України засобами солідарного та волонтерського туризму у контексті солідарної економіки у воєнний та повоєнний час (у межах Київської області, як пілотного регіону)

МЕМОРАНДУМ ПРО МЕРЕЖЕВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО
щодо захисту Культурної спадщини України засобами солідарного та волонтерського туризму у контексті солідарної економіки у воєнний та повоєнний час
(у межах Київської області, як пілотного регіону)

MEMORANDUM ON NETWORK COOPERATION
on the protection of the Cultural Heritage of Ukraine by means of solidarity and volunteer tourism in the context of the solidarity economy in war and post-war times
(within Kyiv Oblast as a pilot region)

м. Київ «29» листопада 2022 р.

Преамбула

Суб'єкти, що нижче підписалися (надалі — «Сторони»),

(1) зважаючи на необхідність об'єднання зусиль громадського суспільства, туристичного та інших бізнесів, органів влади та місцевого самоврядування для запобігання широкомасштабному руйнуванню Культурної спадщини України внаслідок повномасштабної військової агресії росії та геноциду проти української нації;

(2) визнаючи необхідність розробки та імплементації інноваційних стратегій та інструментів збереження Культурної спадщини (матеріальної та нематеріальної) засобами солідарного та волонтерського туризму;

(3) задля налагодження контактів та спри-

Kyiv November 29, 2022

Preamble

The signatories below (hereinafter referred to as the «Parties»),

(1) considering the need to unite the efforts of civil society, tourist and other businesses, authorities, and local self-government to prevent the large-scale destruction of the Cultural Heritage of Ukraine as a result of the full-scale military aggression of russia and genocide against the Ukrainian nation;

(2) recognizing the need to develop and implement innovative strategies and tools for the preservation of Cultural Heritage (tangible and intangible) by means of solidarity and volunteer tourism;

(3) to establish contacts and facilitate cooperation between national and

яння співпраці між національними та закордонними зацікавленими сторонами, та консолідації їх зусиль для підтримки територіальних громад;

(4) з розумінням необхідності підтримки туризму в Україні як інструменту захисту Культурної спадщини, інструменту психологічного, культурного та економічного відновлення громад; усвідомлюючи необхідність створення комунікаційної платформи між бізнес середовищем, громадами, освітніми установами, організаціями «третього сектору» та державними інституціями та співпраці з міжнародними програмами розвитку регіонів, грантодавчими організаціями, представниками міжнародної спільноти, щодо розвитку солідарного та волонтерського туризму, як інноваційної концепції відродження туризму у воєнний та повоєнний час в Україні;

(6) визначаючи необхідність стійкого діалогу й партнерської співпраці на локальному, регіональному, національному та міжнародному рівнях щодо ролі сталого туризму у відновленні територіальних громад, які постраждали внаслідок війни, з фокусом на локальні спільноти, як носіїв Культурної спадщини.

(7) керуючись принципами та положеннями соціальної солідарної економіки (About the origins and development of the concept «Solidarity Economy» (ripess.org); рекомендаціями ООН щодо розбудови високого впливу багатостороннього партнерства для досягнення Цілей сталого розвитку Guidance on partnership with the SDGs Department of Economic and Social Affairs (un.org);

(8) рекомендаціями Програми «Всесвітня спадщина ЮНЕСКО та Сталий туризм» World Heritage Centre —World Heritageand Sustainable Tourism

foreign stakeholders and consolidate their efforts to support territorial communities;

(4) with an understanding of the need to support tourism in Ukraine as a tool for the protection of Cultural Heritage, a tool for the psychological, cultural, and economic recovery of communities; realizing the need to create a communication platform between the business environment, communities, educational institutions, organizations of the «third sector» and state institutions and cooperation with international regional development programs, grant-giving organizations, representatives of the international community, regarding the development of solidarity and volunteer tourism as an innovative concept of the revival of tourism in Ukraine during the war and post-war period;

(6) determining the need for sustainable dialogue and partnership cooperation at the local, regional, national, and international levels regarding the role of sustainable tourism in the restoration of territorial communities affected by the war, with a focus on local communities as carriers of Cultural Heritage;

(7) guided by the principles and provisions of the social solidarity economy(About the origins and development of the concept «Solidarity Economy» (ripess. org); UN recommendations on building a high-impact multilateral partnership to achieve the Sustainable Development Goals Guidance on partnership with the SDGs Department of Economic and Social Affairs (un.org);

(8) recommendations of the «UNESCO World Heritage and Sustainable Tourism» Program World Heritage Centre — World Heritage and Sustainable Tourism Programme (unesco.org); provisions of the Convention on the Protection

Programme (unesco.org); положеннями Конвенції про захист нематеріальної культурної спадщини https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69#Text

підтверджують взаємну зацікавленість у спільній діяльності та координації зусиль у межах мережевого співробітництва щодо захисту Культурної спадщини України засобами солідарного та волонтерського туризму в контексті солідарної економіки у воєнний та повоєнний час (надалі — «Мережі») в рамках цього Меморандуму (надалі — «Меморандум»).

Сторони бажають у дусі співпраці і взаємної зацікавленості сприяти здійсненню заходів, спрямованих на розбудову мережевого співробітництва, спрямованого на захист Культурної спадщини України засобами солідарного та волонтерського туризму на засадах солідарної економіки у воєнний та повоєнний час та визначають Київську область як пілотний регіон.

Мета цього Меморандуму — структурувати співпрацю між Сторонами та підвищити їх ресурсний потенціал щодо захисту Культурної спадщини через створення пілотних проєктів з солідарного та волонтерського туризму на базі територіальних громад Київської області, які постраждали внаслідок війни.

Результат виконання цього Меморандуму про мережеве співробітництво Сторони вбачають у:

- формуванні ефективного партнерства між Сторонами;
- нарощування потенціалу Сторін та започаткування спільних пілотних проєктів, спрямованих на створення та просування інноваційного продукту солідарного та волонтерського туризму з фокусом на захист Культурної спадщини територіальних громад.

Цей Меморандум не зв'язує жодну Сторону фінансовими зобов'язаннями з будь-якою іншою Стороною.

of Intangible Cultural Heritage https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69#Text

confirm mutual interest in joint activities and coordination of efforts within the framework of network cooperation to protect the Cultural Heritage of Ukraine by means of solidarity and volunteer tourism in the context of the solidarity economy in war and post-war times (hereinafter referred to as the «Network») within the framework of this Memorandum (hereinafter referred to as the «Memorandum»).

The parties wish, in the spirit of cooperation and mutual interest, to contribute to the implementation of measures aimed at building network cooperation aimed at protecting the Cultural Heritage of Ukraine by means of solidarity and volunteer tourism based on the principles of solidarity economy in war and post-war times and identify Kyiv Oblast as a pilot region.

The purpose of this Memorandum is to structure cooperation between the Parties and increase their resource potential for the protection of Cultural Heritage through the creation of pilot projects for solidarity and volunteer tourism based on the territorial communities of Kyiv Oblast affected by the war.

The result of the implementation of this Memorandum on network cooperation is seen by the Parties in:

- forming an effective partnership between the Parties;
- increasing the capacity of the Parties Parties, and launching joint pilot projects aimed at creating and promoting an innovative product of solidarity and volunteer tourism with a focus on protecting the Cultural Heritage of territorial communities.

This Memorandum does not bind any Party with financial obligations to any other Party.

Якщо в результаті співпраці Сторонами будуть конкретизовані пілотні проєкти, то на наступному етапі співробітництва можуть бути укладені інші документи між Сторонами або окремими підписантами.

З цією метою Сторони досягли розуміння та домовились про таке:

Кожна Сторона:

- призначає відповідальну особу, яка здійснює координацію та організаційне забезпечення спільної роботи між Сторонами у Мережі.
- сприяє спілкуванню та налагодженню взаємодії з іншими зацікавленими сторонами, включаючи, але не обмежуючись, органами місцевого самоврядування, представниками локальних спільнот Київської області, туристичного сектору, організаціями «третього сектору», представниками профільних міністерств, освітніх установ як в Україні, так і закордоном.
- бере участь в обговоренні потенційних проєктів, пропонують ідеї та висловлюють зауваження та побажання.

Сторони сприяють розбудові співпраці з іншими зацікавленими сторонами.

Заключні положення

1. Меморандум про співробітництво набуває чинності з моменту його підписання Сторонами та діє протягом одного року з подальшим автоматичним продовженням на наступний рік.
2. Кожна Сторона може вийти з цього Меморандуму будь-коли шляхом надсиланням відповідного письмового повідомлення Стороні, яка координує діяльність Мережі за один місяць.
3. Сторона-координатор Мережі визначається відкритим голосуванням Сторін за результатом більшості голосів (50% + 1 голос).

If, as a result of cooperation between the Parties, pilot projects are specified, at the next stage of cooperation, other documents may be concluded between the Parties or individual signatories.

For this purpose, the Parties reached an understanding and agreed on the following:

Each Party:

- appoints a responsible person who coordinates and organizes joint work between the Parties in the Network;
- promotes communication and establishment of interaction with other interested parties, including, but not limited to, local self-government bodies, representatives of local communities of Kyiv Oblast, tourism sector, «third sector» organizations, representatives of relevant ministries, educational institutions, both in Ukraine and abroad;
- participates in the discussion of potential projects, offers ideas and expresses comments and wishes.

The parties contribute to the development of cooperation with other interested parties.

Final Provisions

1. The Memorandum of Cooperation enters into force from the moment of its signing by the Parties and is valid for one year, with subsequent automatic extension for the next year.
2. Each Party may withdraw from this Memorandum at any time by sending an appropriate written notice to the Party that coordinates the activities of the Network in one month.
3. The Party-coordinator of the Network is determined by an open vote of the Parties, based on the result of the majority of votes (50% + 1 vote).

4. Закінчення строку чинності або припинення дії цього Меморандуму про співробітництво у межах Мережі не буде впливати на правомірність або тривалість будь-якої діяльності, яка була розпочата Сторонами до припинення його дії, але не завершена на момент закінчення строку чинності або припинення дії Меморандуму.

5. Сторони виконують свої зобов'язання відповідно до цього Меморандуму про співробітництво та плану спільних заходів, який буде розроблений у процесі співпраці.

6. Цей Меморандум не перешкоджає правам і обов'язкам Сторін у рамках інших укладених ними угод, у тому числі міжнародних.

7. Цей Меморандум є відкритий для інших підписантів, які розділяють цілі та принципи мережевого співробітництва на досягнення Сторонами зазначеної мати.

8. Меморандум про мережеве співробітництво складено українською та англійською мовами по одному примірнику для кожної зі Сторін.

На засвідчення чого, нижчепідписані, належним чином уповноважені представники, підписали цей Меморандум.

Найменування Сторін цього Меморандуму їх реквізити, обов'язки та місцезнаходження зазначаються у заяві про приєднання до цього Меморандуму відповідно до додатків, що є невід'ємною частиною цього Меморандуму

4. The expiration or termination of this Memorandum of Cooperation within the Network will not affect the legality or duration of any activity that was initiated by the Parties prior to its termination, but not completed at the time of the expiration or termination of the Memorandum.

5. The parties fulfill their obligations in accordance with this Memorandum of Cooperation and the plan of joint activities, which will be developed in the process of cooperation.

6. This Memorandum does not interfere with the rights and obligations of the Parties within the framework of other agreements concluded by them, including international ones.

7. This Memorandum is open to other signatories who share the goals and principles of network cooperation to achieve the stated goal by the Parties.

8. The Memorandum on Network Cooperation is drawn up in Ukrainian and English, one copy for each of the Parties.

In witness whereof the undersigned, duly authorized representatives, have signed this Memorandum.

The name of the Parties to this Memorandum, their obligations, details, and location are indicated in the statement onjoining this Memorandum in accordance with the annexes, which are an integral part of this memorandum.

Додаток 2

Список учасників Мережі захисту Культурної спадщини України засобами солідарного та волонтерського туризму у контексті солідарної економіки у воєнний та повоєнний час (у межах Київської області, як пілотного регіону) на 31 липня 2023 р.

ПРОЄКТ МІЖНАРОДНОЇ ТЕХНІЧНОЇ ДОПОМОГИ — 1

- Проєкт міжнародної технічної допомоги Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Економічна підтримка України»

ПРЕДСТАВНИКИ ОРГАНІВ ВЛАДИ ТА САМОВРЯДУВАННЯ — 7

- Департамент культури і туризму Київської ОДА
- Обухівська районна державна адміністрація
- Управління культури і туризму Білоцерківської міської ради
- Відділ культури, туризму, молоді та спорту Іванківської селищної ради
- Бишівська сільська рада
- Відділ культури, національностей та релігій Ірпінської міської ради
- Макарівська селищна рада Бучанського району Київської області

ЗАКЛАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ — 3

- Київський національний університет імені Тараса Шевченка
- Київський національний університет будівництва і архітектури
- Венеціанський університет архітектури та дизайну (Università IUAV di Venezia)

ІНСТИТУТИ — 1

- Європейський інститут досліджень для Організації Об'єднаних Націй

ЗАКЛАДИ СЕРЕДНЬОЇ БАЗОВОЇ ОСВІТИ — 1

- Мотижинський ліцей Макарівської селищної ради Бучанського району Київської області

ТУРИСТИЧНІ ОПЕРАТОРИ — 5

- Товариство з обмеженою відповідальністю «Туристична компанія «Орнамент України»
- Товариство з обмеженою відповідальністю «Туристична компанія «Загор'є»
- Товариство з обмеженою відповідальністю «Українські інсентивні подорожі»
- Товариство з обмеженою відповідальністю «Чорнобиль Тур»
- Соціальне кооперативне товариство відповідального туризму ONLUS «ViaggieMiraggi»

ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ/ СПІЛКИ/ БЛАГОДІЙНІ ФОНДИ/ ВОЛОНТЕРСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ — 15

- Благодійна Організація «Благодійний фонд «Армія волонтерів»

- Благодійна Організація «Благодійний фонд «Волонтерський центр «ЧОРНОБИЛЬ»
- Благодійна Організація «Благодійний фонд «Омріяна Країна»
- Благодійна Організація «Родина-Україна»
- Благодійний Фонд Порятунку Тварин «Парку XII Місяців»
- Громадська Організація «Розвиток і добробут громади»
- Громадська Організація «Організація Оборони Чотирьох Свобод для України» ODFFU, Інкорпорейшен
- Громадська Благодійна Організація US Ukrainian activists
- Міжнародний Благодійний Фонд «Мистецька Скарбниця»
- Громадська організація «Київська міська організація Слоу Фуд»
- Громадська Спілка «Асоціація в'їзних туроператорів України»
- Громадська Спілка «Дороги вина та смаку Київщини»
- Громадська Спілка «Національна еногастрономічна туристична мережа «Дороги вина та смаку України»
- Громадська Спілка «Творче об'єднання «Славута», поєкт «Відлуння руйнації»
- Італійська асоціація відповідального туризму

ПРЕДСТАВНИКИ БІЗНЕСУ — 14

- Приватне підприємство «Яблунівський виробничий комплекс»
- Соціальний кооператив «Пауза Кафе»
- Ресторан «Невинний кіт», Фізична особа-підприємець Бондарева Ірина Анатоліївна
- Товариство з обмеженою відповідальністю «ГАЛА ФУДЗ»
- Товариство з обмеженою відповідальністю «Добропарк»
- ТОВ Торгівельна марка «Садовий центр «ДаЛаС»
- ФОП Акіменко Акім Андрійович
- ФОП Бурківський Ярослав Валерійович
- ФОП Верес Юрій Миколайович
- ФОП Гончаров Олексій Олександрович
- ФОП Громов Сергій Сергійович
- ФОП Жигун Вадим Вікторович
- ФОП Підгірня-Бабін Наталія Василівна
- V-art Corp., юридична особа, створена відповідно до законодавства Сполучених Штатів Америки

ФІЗИЧНІ ОСОБИ — 4

- Бабіч-Воропаєва Вікторія — журналіст
- Газнюк Марія Олександрівна — дизайнер та науковий консультант в ГО «Пермакультура в Україні»
- Грубич Костянтин Володимирович — журналіст, телеведучий
- Макаревич Мирослава Миколаївна — митець

Додаток 3

Схема пілотних маршрутів культурного СВТ Київщини в межах пілотних дестинацій

USAID ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

Солідарна Київщина

Солідарна країна

Пізнавай та відновлюй!
Мандруй та дій!

Рушійна сила нашої землі

м. Київ

с. Трипілля

1. Київський обласний археологічний музей

с. Халеп'я

2. Музей Вікентія Хвойки

с. Витачів

3. Крафтова пекарня «Витач»
4. Каплиця Української Духовної Республіки
5. Козацький вітряк

м. Ржищів

с. Уляники

6. Глемпінг «Шатро»

м. Бровари

7. Креативний простір «ДаЛаС»: садовий центр «ДаЛаС», медоварня «Медовий Спас», керамічна майстерня Perekhrest Ceramic

Незламний бізнес

м. Київ

с. Мотижин

1. Дендропарк «Добропарк»

с. Ясногородка

2. Сімейний екопарк «Ясногородка»

с. Яблунівка

3. ЯВК «Яблунівські печериці»

м. Фастів

4. Фастівська картинна галерея

Героїчні міста Київщини

м. Київ

с. Дмитрівка

1. Колона знищених російських танків

с. Горенка

2. Мурал Бенксі

м. Ірпінь

3. Міст у с. Романівка
4. Звалище розстріляних машин
5. Центральний будинок культури
6. Парк Письменників
7. Пам'ятник Тарасові Шевченку
8. Кафе-ресторан «Невинний кіт»

Субмаршрут «Калиновий шлях» в Ірпені

Міст у с. Романівка – набережна вздовж річки Ірпінь – Парк Письменників

м. Буча

9. Бучанський міський парк: меморіал жертвам російського вторгнення
10. Ресторан «Отаманша»
11. Пекарня «Хатинка Пекаря»
12. Кафе-ресторан «ЗАвертай»

м. Бородянка

13. Центральна площа: скульптура «Дівчинка під сонцем»
14. Пам'ятник Тарасові Шевченку
15. Мурали Бенксі

с. Демидів

16. Зоопарк «XII місяців»

смт Іванків

17. Іванківський історико-краєзнавчий музей

Додаток 4

Характеристика пілотних маршрутів культурного СВТ Київщини

Назва маршруту / Характеристика маршруту	МАРШРУТИ КУЛЬТУРНОГО СВТ ДЕСТИНАЦІЇ «ГЕРОЇЧНІ МІСТА КИЇВЩИНИ»	
	«КИЇВЩИНА: МІСТА-ГЕРОЇ УКРАЇНИ»	**«ШЛЯХАМИ МУРАЛІВ БЕНКСІ НА СОЛІДАРНУ ПІДТРИМКУ УКРАЇНИ»**
Тематичний фокус	Історії окупації, спротиву, звільнення та подальшого культурного відновлення малих міст Київщини, які нагороджені почесною відзнакою «Місто-герой України»* **«Мі́сто-геро́й України» — почесна відзнака, встановлена Президентом України 6 березня 2022 року для відзначення подвигу, масового героїзму та стійкості громадян, виявлених у захисті своїх міст під час відсічі збройної агресії російської федерації проти України.*	Про солідарність митців, їх мистецький маніфест на підтримку України та протест проти війни, шляхом ознайомлення з муралами Бенксі в містах Київщини, історіями героїчного супротиву та культурного відродження.
Логістика	м.Ірпінь — м.Гостомель — м. Буча	м. Київ — м.Ірпінь — м.Буча — м.Горенка — м.Гостомель — м.Бородянка
Культурні послуги	Виступи місцевих музикантів та фольклорних колективів біля центрального будинку культури міста Ірпінь; • майстер-класи з розпису уламків ворожої техніки від місцевих митців; • мистецькі акції та фестивалі.	Виступи українських та іноземних митців, локальних фольклорних колективів на підтримку місцевих громад.
Послуги солідарного / волонтерського долучення туристів	Солідарна пропозиція: • фінансова підтримка (донат) на відновлення однієї з культурних споруд, згідно актуальних пропозицій зазначених міст на момент проведення туру. *Наприклад: фінансова допомога на створення Культурного центру в Ірпені.* Волонтерські пропозиції: • участь у волонтерських акціях, які відбуваються в цих містах на момент проведення туру; • праця у волонтерському центрі громади.	Солідарна пропозиція: • фінансова допомога (донат) на відбудову центрального будинку культури, м. Бородянка, центрального будинку культури міста Ірпінь тощо. Волонтерська пропозиція: • участь у одній з волонтерських акцій, які відбуваються на маршруті на момент проведення туру.

Основні об'єкти туристичного тяжіння	Колона знищених російських танків, с. Дмитрівка; • центральний будинок культури, м.Ірпінь; • ТЦ Жираф *(біля цього місця українські війська та сили ТРО зупинили ворога)*, м.Ірпінь; • меморіал, присвячений жертвам російської окупації, м.Буча; • ресторан «Отаманша», м.Буча.	Мурали Бенксі: • Ядерна боєголовка, завантажена на кузов броньованої вантажівки м.Київ; • Діти на «гойдалках», м.Київ; • Гімнастка у шийному бандажі, яка виступає зі стрічкою над дірою від вибуху, схожою на м'яч, на стіні будівлі, м.Ірпінь; • Бородатий чоловік, що приймає ванну, м.Горенка; • Жінка у протигазі та з вогнегасником, м. Гостомель; • Маленький дзюдоїст, який перемагає чоловіка, схожого на Путіна, м.Бородянка; • Гімнастка робить стійку на руках серед уламків, м.Бородянка; • пекарня «Хатинка Пекаря», м. Буча.
Сувенірна продукція	• Медаль НБУ «Київщина. Міста героїв — Буча. Гостомель. Ірпінь»; • марки Укрпошти: поштовий блок до річниці визволення «Не забудемо! Не пробачимо! «Буча. Ірпінь. Гостомель»; • поштовий блок «Українська Мрія».	• Марка Укрошти. «ПТН ПНХ!» з графіти Бенксі, присвячена річниці повномасштабної війни росії проти України; • Футболки, поштівки із принтами за мотивами робіт українських та закордонних митців, які були створені на маршруті.
Гастрономічний бренд маршруту	• Бучанський борщ на ребрі.	• Хлібні вироби на заквасці за родинним рецептом бучанського пекаря.

Назва маршруту / Характеристика маршруту	«ІРПІНЬ НЕЗЛАМНИЙ»	«КАЛИНОВИЙ ШЛЯХ»*
Тематичний фокус	Ознайомлення із збройним та культурним спротивом мешканців Ірпеня ворожій навалі.	Рекреаційно-пізнавальний маршрут вздовж Ірпінської набережної: екскурс в історію, знайомство з сакральною річкою Ірпінь, яка зупинила наступ ворога на Київ. **Маршрут започатковано учасниками солідарної акції «Ірпінь та калина все буде Україна» 8.04.2023.м.Ірпінь Відео за посиланням: (Факти ICTV, 2023).*
Логістика	м.Ірпінь.	м.Ірпінь.
Культурні послуги	Творчі зустрічі, фестивалі, виставки, присвячені знайомству з творчістю місцевих присвячених героїчній боротьбі мешканців міста проти окупантів.	• Зустрічі з істориками та діячами культури громади; • виступи місцевих музикантів фольклорних колективів: • знайомство з гастрономічною спадщиною: дегустації, кулінарні майстер-класи.

Послуги солідарного / волонтерського долучення туристів	Солідарна пропозиція: • фінансова допомога (донат) на відновлення центрального будинку культури Ірпеня, який зазнав значних руйнувань від ворожої артилерії. Волонтерська пропозиція: • участь в одній з волонтерських акцій в Ірпені спрямованих на відновлення культурної інфраструктури та культурного діалогу з громадою.	• Зустрічі з істориками та діячами культури громади; • виступи місцевих музикантів фольклорних колективів; • знайомство з гастрономічною спадщиною: дегустації, кулінарні майстер-класи).
Основні об'єкти туристичного тяжіння	• Міст у с. Романівка, що став «Дорогою життя» для мешканців, які рятувалися з окупації; • звалище розстріляних окупантами машин; • центральний будинок культури Ірпеня; • територія навколо зруйнованого житлового комплексу «Ірпінські Липки»; • зруйнований окупантами та відновлений ресторан «Невинний кіт». *Відео за посиланням: Солідарна Україна. (2023e)*	• Міст у с.Романівка; • Ірпінська набережна, вздовж річки Ірпінь; • Парк Письменників; • Сад Письменників; • Ірпінська міська публічна бібліотека ім. Миколи Рильського.
Сувенірна продукція	Сувеніри місцевих митців, виготовлених з уламків ворожої техніки.	• Вироби місцевих майстрів з «калиновою» тематикою: вишиванки, прикраси, поштівки; • історичні та сучасні твори про Ірпінь
Гастрономічний бренд маршруту	Кіт-кіш пиріг за козацьким рецептом, м. Ірпінь *Відео за посиланням: Солідарна Україна. (2023m)*	Калиновий борщ.

Назва маршруту / Характеристика маршруту	«ПОЕЗІЯ НЕСКОРЕНИХ»	«ЖИТТЯ, КРІЗЬ ПОЛУМ'Я ВІЙНИ»
Тематичний фокус	Знайомство з творчістю Тараса Шевченка та сучасних поетів, письменників, драматургів, інших митців, які відгукуються на гострі події сьогодення.	Знайомство з мистецькими традиціями українського Полісся. З акцентом на творчість всесвітньо відомих майстринь: художниці Марії Приймаченко і ткалі Ганни Верес. *Відео за посиланням: Солідарна Україна. (2023c)*
Логістика	м. Київ — м. Ірпінь — м. Бородянка	м. Київ - смт Іванків.

Культурні послуги	Відвідувачі маршруту залучаються до участі у творчих читаннях, що відбуваються в Саду Письменників, біля вишні Володимира Вакуленка, та в міській публічній бібліотеці ім. Максима Рильського міста Ірпінь.	• Виступи народних колективів; (унікальні традиції чорнобильського співу мешканців села Горностайпіль); • майстер-класи: з малярства, обуховицького ткацтва*, ліпка з глини істот з картин Марії Приймаченко, тощо. **Обуховицьке ткацтво-елемент № 109 в Переліку нематеріальної культурної спадщини України. Наказ від 13.03.2023.*
Послуги солідарного / волонтерського долучення туристів	Солідарна пропозиція: • фінансова підтримка(донат) на видання творів місцевих авторів, підтримка літературних та мистецьких проєктів громади. Волонтерська пропозиція: • участь у заходах з благоустрою Парку Письменників.	Солідарна пропозиція: • фінансова підтримка (донат) на відновлення історико-краєзнавчого музею та розвитку центру народної творчості смт Іванків. Волонтерська пропозиція: • участь у одній з волонтерських акцій, які відбуваються в Іванкові на момент проведення туру.
Основні об'єкти туристичного тяжіння	• Пам'ятник Тарасу Григоровичу Шевченку в Києві в сквері його імені; • пам'ятник молодому Тарасу Шевченку в Ірпені; • Вишня Володимира Вакуленка в Саду Письменників м. Ірпінь; • розстріляний окупантами пам'ятник Великому Кобзарю в м. Бородянка.	• Історико-краєзнавчий музей міста Іванків. • Центр дитячої та юнацької творчості Іванківської селищної ради. • Мурал із зображенням художниці Марії Приймаченко.
Сувенірна продукція	Документальні твори, включно зі спогадами очевидців, та поетичні збірки місцевих авторів про окупацію, битву за Ірпінь, збройний та культурний спротив.	Сувеніри від центру дитячої та юнацької творчості та місцевих майстринь: рушники, вишиванки, писанки, поштівки тощо.
Гастрономічний бренд маршруту	Вареники з вишнею по-ірпінськи.	Обуховицькі сирники.

Назва маршруту / Характеристика маршруту	**МАРШРУТИ КУЛЬТУРНОГО СВТ ДЕСТИНАЦІЇ «РУШИЙНА СИЛА НАШОЇ ЗЕМЛІ»**	
	«ШЛЯХАМИ ТРИПІЛЬЦІВ, КОЗАКІВ ТА УКРАЇНСЬКИХ ВОЇНІВ»	**«ДАВНЯ ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНЕ ВОЛОНТЕРСТВО»**
Тематичний фокус	Екскурс в історію від прадавніх часів Трипілля до сучасності, з філософським осмисленням витоків української духовності та культури.	Вплив культури на формування української ментальності та характеру, які допомагають чинити супротив та перемагати ворога.
Логістика	с. Халеп'я — с. Витачів — с. Трипілля	м.Київ — м.Бровари.
Культурні послуги	• Майстер-класи з локальної кухні, гончарства, традиції хусткування, випікання хліба на дровах, культурно-гуманітарні солідарні акції, тощо.	• Майстер-класи з гончарства, дегустація медів; • знайомство з традиціями створення оберегів.

Послуги солідарного / волонтерського долучення туристів	Солідарна пропозиція: • фінансова підтримка (донат) на реставрацію та підтримання українських святинь: каплиці Української Духовної республіки та старовинного Козацького вітряка у с. Витачів. Волонтерські пропозиції: • робота волонтерів з благоустрою території навколо українських святинь; • для волонтерів-науковців — дослідження історико-культурного напрямку	Солідарна пропозиція: • фінансова підтримка (донат) на озеленення зруйнованих територій Волонтерська пропозиція: • праця у волонтерському центрі громади.
Основні об'єкти туристичного тяжіння	• Київський обласний археологічний музей, с. Трипілля; • музей Вікентія Хвойки, с. Халеп'я; • крафтова пекарня на дровах «Витач», с Витачів; • каплиця Української Духовної республіки, с. Витачів; • Козацький Вітряк, с. Витачів. *Відео за посиланням: Солідарна Україна. (2023a)*	• Музей давньої зброї; • креативний простір ДаЛаС; • керамічна майстерня Perekhrest Ceramic; • садовий центр ДаЛас; • медоварня «Медовий Спас». *Відео за посиланням: Солідарна Україна.(2023 g)*
Сувенірна продукція	Сувеніри, що імітують трипільську кераміку; печиво з трипільським орнаментом.	Керамічні вироби з історичною складовою: слов'янські обереги, чаші, амфори, тощо; сувенірні вироби з меду.
Гастрономічний бренд маршруту	• «Живий хліб» з орнаментами трипільської культури; • святковий Папушник; • борщ з сушеними карасями за рецептом Тараса Шевченка.	• Напій «Сікера».

Назва маршруту / Характеристика маршруту	МАРШРУТИ КУЛЬТУРНОГО СВТ ДЕСТИНАЦІЇ «НЕЗЛАМНИЙ БІЗНЕС»	
	«ЯБЛУНІВСЬКІ ПЕЧЕРИЦІ ТА ЯСНОГОРОДСЬКІ СТРАУСИ»	**«КРАСА ТА СИЛА ДЕНДРОПАРКУ «ДОБРОПАРК»**
Тематичний фокус	Про міцну солідарність МСП зі своїми громадами, волонтерами, митцями задля перемоги. Сімейний відпочинок на природі, знайомство з місцевими агрогосподарствами.	Знайомство з унікальним біорізноманіттям України та викликами щодо його збереження. Подорож в місце відпочинку, демонстрації краси та цілющої сили природи, яка відродилася після руйнації.

Логістика	м. Київ — с. Яблунівка — с. Ясногородка.	м. Київ — с. Мотижин.
Культурні послуги	Виступи фольклорних колективів Бищівської ТГ; майстер-класи з лозоплетіння (від народної майстрині села Грузьке), художні пленери; знайомство з традиціями народних свят.	• Виступи фольклорного аматорського колективу «Червона калина» с. Мотижин; • майстер-класи зі створення чайних сумішей та ароматичних трав; • кулінарні майстер-класи.
Послуги солідарного / волонтерського долучення туристів	Солідарна пропозиція: • фінансова підтримка (донат) на виготовлення (з локальних продуктів) сухих борщів-супів для мешканців постраждалих територій та ЗСУ. Волонтерські пропозиції: • волонтерська праця по догляду за тваринами в сімейному екопарку «Ясногородка»; • волонтерська праця на фермі по вирощуванню грибів локація «Яблунівські печериці».	Солідарна пропозиція: • фінансова підтримка(донат) на створення колекцій унікальних рослин та їх збереження. Волонтерські пропозиції: • догляд за пермакультурним городом; • посадка та догляда рідкісними рослинами.
Основні об'єкти туристичного тяжіння	• «Яблунівські печериці», с. Яблунівка. *Відео за посиланням: Солідарна Україна. (2023j)* • «Яблунівський Волонтерський Ковчег» — мурал створений учасниками солідарної акції — перша волонтерська толока «Вигрібай», с. Яблунівка; • сімейний екопарк «Ясногородка», с. Ясногородка. *Відео за посиланням: Солідарна Україна. (2023b)*	Територія дендропарку «Добропарк»: *Відео за посиланням: Солідарна Україна. (2023d)* • центральна площа Дендропарку; • клумба пряних і ароматичних рослин «Солідарна Україна»; • пермакультурний город університету «Україна».
Сувенірна продукція	• Сувенірні вироби з соломи від майстринь Бищівської територіальної громади; • гастросувенір: ліщина лози; • вироби з страусового пір'я та шкарлупи страусових яєць.	• Цибулини та насіння рослин; • чаї; • футболки; • брендовані головні убори від сонця.
Гастрономічний бренд маршруту	«Розумна каша». *Відео за посиланням: Солідарна Україна. (2023n)*	Авторський чай «Квітуй, земле».

Додаток 5

Інформаційні стенди з пропозиціями солідарного долучення туристів на маршрутах культурного СВТ пілотних дестинацій Київщини

5.1. Пропозиція солідарного долучення туристів на маршруті «Калиновий шлях» у м. Ірпінь, дестинація «Героїчні міста Київщини»

USAID ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

Солідарна країна

ІРПІНСЬКА НАБЕРЕЖНА
IRPIN EMBANKMENT
КАЛИНОВИЙ ШЛЯХ
VIBURNUM WAY

НАБЕРЕЖНА РІЧКИ ІРПІНЬ

Набережна річки Ірпінь є найбільшою набережною на Київщині для піших і велосипедних прогулянок. Її протяжність — 3 000 м, територія навколо — 4,5 га.

Набережну прикрашають понад 30 паркових інсталяцій та скульптур, освітлюють 120 оригінальних ліхтариків. Відкрита 19 серпня 2018 року. Набережна алея в обрамленні різноманітних дерев, кущів та квітів проходить вздовж річки Ірпінь.

IRPIN RIVER EMBANKMENT

Irpin river embankment is the largest embankment in Kyiv Oblast for walking and cycling. Framed by various trees, bushes and flowers, it runs along the River Irpin for 3,000 meters. The surrounding area is 4.5 hectares.

The embankment features more than 30 park installations and sculptures, and is illuminated by 120 original lanterns. It was opened on August 19, 2018.

ПАРК ПИСЬМЕННИКІВ

Парк відкрився після реконструкції восени 2017 року. Розташований на території Будинку творчості письменників Національної спілки письменників України.

Парк прикрашено скульптурами, парковими інсталяціями та іншим арт-об'єктами. Є сцена для проведення культурно-мистецьких заходів.

WRITERS' PARK

The park was opened after reconstruction in the fall of 2017. It is located on the territory of the Writers' House of the National Union of Writers of Ukraine.

The park features sculptures and monuments, an ornamental lake, a fountain, gazebos, pedestrian alleys, cycle paths, and a stage for cultural events.

САД ПИСЬМЕННИКІВ

У Саду Письменників ростуть яблуні, які посадили кінорежисер Олександр Довженко і поет Андрій Малишко, а також інші відомі літератори та діячі культури.

Під час акції «Ірпінь та калина – все буде Україна» тут було висаджено нові дерева на честь українських митців. Зокрема:

- вишня Вакуленка – на честь поета, публіциста та письменника Володимира Вакуленка, вбитого в Ізюмі окупантами;
- яблуня «Коронація слова» – на честь міжнародного літературного конкурсу «Коронація слова»;
- черешня мелітопольська – від української діаспори Америки – з любов'ю до України.

На вході до саду – кущі розкішної калини, висадженої волонтерами.

WRITERS' ORCHARD

The Writers' Orchard features apple trees planted by film director and classic of world cinema Oleksandr Dovzhenko, poet Andrii Malyshko, and other famous writers and cultural figures.

During the "Irpin and Viburnum – Everything Will Be Ukraine" event, new trees were planted here in honor of Ukrainian artists. In particular:

- Vakulenko cherry tree in honor of the poet, publicist and writer Volodymyr Vakulenko, who was killed in Izium by the occupiers;
- Coronation of the Word apple tree in honor of the Coronation of the Word international literary contest;
- Melitopol cherry from the Ukrainian diaspora in America, with love for Ukraine.

Донатити тут
Donate here

з позначкою «на озеленення міста»
for the greening of the city

1. Автомобільний міст через річку Ірпінь (мікрорайон Романівка)
   Road bridge over the Irpin River (Romanivka neighborhood)
2. Спортивні майданчики. Скейт-парк
   Sports grounds. Skate park
3. Ресторан «Вулик»
   Vulyk Restaurant
4. Прокат велосипедів
   Bicycle rental
5. Паркінг 1
   Parking lot 1
6. Залізничний міст
   Railway bridge
7. Паркінг 2. Пішохідний міст через річку Ірпінь
   Parking lot 2. Pedestrian bridge over the Irpin River
8. Кафе «Карась». Прокат велосипедів, електросамокатів, байдарок, човнів. Мангальна зона
   Karas café. Rental of bicycles, electric scooters, kayaks and boats. Barbecue area
9. Будинок творчості письменників. Дача Чоколова
   Writers' House of Creativity. Chokolov's dacha
10. Парк Письменників. Центральний вхід, кав'ярня
    Writers' Park. Main entrance, coffee shop
11. Сад Письменників
    Writers' Orchard
12. Сцена Парку Письменників
    Writers' Park stage

Під час повномасштабного вторгнення росії в Україну, саме річка Ірпінь стала місцем запеклих боїв й сакральною переповою, яка зупинила ворожу навалу та затримала ворога на своєму лівому березі.
А Романівський міст – перетворився на «Дорогу Життя», став символом людяності та волонтерського подвигу. На самій набережній річки Ірпінь було пошкоджено понад 300 дерев, але її відновили після руйнації завдяки підтримці багатьох країн світу.

During Russia's full-scale invasion of Ukraine, the River Irpin became the site of fierce battles and a sacred barrier that stopped the enemy invasion and kept the enemy on its left bank, while Romanivsky Bridge turned into the "Road of Life" and a symbol of humanity and volunteerism. More than 300 trees were damaged on the Irpin river embankment, but the embankment was restored thanks to the support of the whole world.

У рамках акції «Ірпінь та калина – все буде Україна», яка відбулася 8 квітня 2023 року, волонтери, благодійники, журналісти, письменники та військові, висадили на Набережній понад 170 калин та інших дерев і започаткували пішохідний маршрут культурної солідарності «Калиновий шлях».

As part of "Irpin and Viburnum – Everything Will Be Ukraine", which took place on April 8, 2023, volunteers, philanthropists, journalists, writers and the military planted more than 170 viburnums and other trees on the embankment and launched the Kalynovyi Shlyakh (Viburnum Way) cultural solidarity walking route.

НАСЛІДКИ РУЙНУВАНЬ ІРПЕНЯ ОКУПАНТАМИ:

В Ірпені пошкоджено та зруйновано 3250 житлових об'єктів. Майже 1500 приватних будинків зруйновано повністю, 1000 – частково, серед багатоквартирних будинків 500 пошкоджені частково, 80 потребують капремонту, 39 – підлягають знесенню. Понад 16000 ірпінців залишилися без даху над головою.

CONSEQUENCES OF THE DESTRUCTION OF IRPIN BY THE OCCUPIERS:

In Irpin, 3,250 residential buildings were damaged and destroyed. More than 16,000 residents of Irpin were left homeless.

Створення цього інформаційного стенду стало можливим завдяки підтримці американського народу, наданій через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) в рамках Проєкту USAID «Економічна підтримка України». Зміст змісту цього інформаційного стенду є відповідальністю авторів та необов'язково відображає погляди USAID чи Уряду Сполучених Штатів Америки.

«А ми тую червону калину підіймемо!»

"And we will raise that red viburnum!"

Дякуємо кожному, хто долучився до створення «Калинового шляху» в рамках акції «Ірпінь та калина – все буде Україна» і кожному, хто долучатиметься до відновлення Ірпеня!

We are grateful to everyone who participated in creation of the Viburnum Way as part of the "Irpin and viburnum – everything will be Ukraine" campaign, and everyone who will participate in the restoration of Irpin!

На озеленення міста донатити тут

Donate here for the greening of the city

Організації та установи, які підтримали акцію:

Organizations and institutions that supported the campaign:

Ірпінська територіальна громада	*Irpin Territorial Community*
Київська обласна державна адміністрація	*Kyiv Oblast State Administration*
Відділ культури, національностей та релігій Ірпінської міської ради	*Department for Culture, Nationalities and Religions, Irpin City Council*
КП «Управління благоустрою міста»	*City Improvement Department municipal enterprise*
Міжнародний культурно-гуманітарний проєкт «Відлуння руйнації»	*Echoes of Destruction International Cultural and Humanitarian Project*
Благодійна фундація ODFFU	*Organization for the Defense of Four Freedoms for Ukraine*
Slow Food Ukraine	*Slow Food Ukraine*
Асоціація в'їзних туроператорів України	*Association of Inbound Tour Operators of Ukraine*
БФ «Омріяна країна»	*Omriiana Kraina charitable fund*
Туристична компанія «Орнамент України»	*Ornament of Ukraine travel agency*
БФ «Армія волонтерів»	*Army of Volunteers charitable foundation*
Київський університет будівництва та архітектури	*Kyiv University for Construction and Architecture*
БФ «Мистецька скарбниця»	*Mystetska Skarbnytsia (Art Treasury) international charitable foundation*
Садовий центр «ДаЛаС»	*DaLaS Garden Center*
ПАТ «Укртелеком»	*JSC UkrTeleCom*
Благодійна організація «US Ukrainian Activists»	*US Ukrainian Activists charitable organization*
Ресторан «Глек» (м. Київ)	*Hlek restaurant*
ЯВК «Яблунівські печериці»	*Yablunivski Pecherytsi Yablunivka production facility*
БФ «Good Will»	*Good Will charitable foundation*

Приватні особи, які підтримали акцію організаційно, донатами, волонтерською працею.

Private individuals who supported the campaign in terms of organization, donations, and volunteer work:

Анастасія Архіпова
Анастасія Комар
Анатолій Калинка
Андрій Бондар
Андрій Кравчук
Андрій Лазорко
Анна та Кіра Палмер
Антоніна Святодух
Богдан Ковальчук
Борис Драганов
Борис Корпусенко
Вадим Жигун
Валерій Бабин
Валерія Бондаренко
Владислав Небилиця
Володимир Літвіненко
Володимир Медведев
Віктор Сташевський
Віктор Яценко
Вікторія Вахрамєєва
Вікторія Виноградова
Вікторія Дрідженко
Вікторія Рижкова
Віра Дараган
Віра Тертична-Гніленко
Дарина Кирилко
Дарка Грицков'ян
Дарія Кіріяк
Денис Василенко
Денис та Регіна Поліщуки
Елла Франк
Євгенія Антонюк
Жанна Сломінська
Іванка Червінська
Ігор Жук
Інна Костеріна
Інна Міщенко
Ірен Роздобудько
Ірина Басій
Ірина Бондарева
Ірина Леопольд
Ірина Хартанович
Катерина Романик
Костянтин Грубич
Костянтин та Віра Ківи
Кот Ельпітіфор
Ксенія Кім
Леся Шаповал
Максим Баженов
Максим Короленко
Марина Антонюк
Маріана Літвіненко
Марія Маковій
Микола Грицков'ян
Микола Клименко
Мирослава Макаревич
Михайлик Бобровський
Михайло Котовенко
Михайло Ільчук
Надія та Євген Шапоринські
Наталя Підгірна-Бабин
Наталія Ільчук
Наталія Поколенко
Наталія Притула
Оксамитка Блажевська
Оксана Павлушенко
Оксана Франчук
Олександра Апалькова
Олександр та Людмила Драганови
Олександр Кащенко
Олександр Козинець
Олександр та Майя Степові
Олександра Аскоченська
Олексій Пінчук
Олексій Толкачов
Олена Бондар
Олена Казьміна
Олена Попоко
Олена Шрамко
Олесь Журавчак
Олеся Фесенко
Ольга Філімонова
Ольга і Олександр Пінчуки
Рената Сабірова
Ріта Мороз
Роман Бондарев
Саша Страдецька
Сергій Мартинюк
Станіслав Кияниця
Тамара Перепелкіна
Тетяна Гурбич
Тетяна та Юрій Логуші
Тетяна Риміханова
Тетяна Шуляк
Юлія Більчук
Юлія Пітенко
Юлія Цирендоржиєва
Юрій Зубанов
Ярослава Надточій

Дмитро Скрипник та колектив КП «Управління благоустрою міста»

20 бійців підрозділу добровольчого формування Ірпінської міської територіальної громади № 1 Сил ТрО України з родинами

Мешканці Ірпеня

5.2. Пропозиція солідарного долучення туристів на маршруті «Шляхами трипільців, козаків та та українських воїнів» у с. Витачів, дестинація «Рушійна сила нашої землі»

USAID ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

...true bread. true place.

ВИТАЧ

HANDMADE IN UKRAINE

Солідарна країна

«Витач» – крафтова пекарня на дровах, кафе та креативний простір

Саме тут:

- випікають бездріжджовий «живий» хліб за унікальною технологією та багато іншої смакоти;
- влаштовують акції культурної солідарності, благодійні концерти, тематичні вечори;
- проводять майстер-класи для дорослих та дітей з випікання запашного хліба;
- під час повітряної тривоги заклад стає пунктом незламності.

Для військових тут виготовляють особливе енергетичне печиво. Хліби прикрашають трипільськими орнаментами, адже пекарня розташована саме на тих землях, де починалася давня культура українців.

Пекарня знаходиться у селі Витачів на мальовничій дніпровій кручі.

На території закладу:

- **козацька каплиця «Української Духовної республіки»**, побудована за авторськими ескізами поета Тараса Шевченка.

  Ідейний натхненник створення каплиці письменник та філософ Олесь Бердник. «Українська Духовна Республіка» – його ідея гуманістичного об'єднання, яка ґрунтується на духовній єдності українців всього світу.
- **старовинний козацький вітряк**, з колишнього міста Трахтемирів – козацької резиденції.

Vytach is a wood-fired craft bakery, café, and creative space

Here we:

- bake yeast-free "live" bread using a unique technology and many other tasty things;
- organize cultural solidarity events, charity concerts, and thematic events;
- conduct master classes for adults and children on baking fragrant bread;
- become an invincibility point during air raid alerts.

We make special energy cookies for the military.

We decorate our loaves with Trypilian decorative patterns, as the bakery is located on the land where this ancient culture of Ukrainians began.

The bakery is in the village of Vytachiv, on a picturesque cliff above the Dnipro River.

On our territory you can find:

- **the Cossack chapel of the Ukrainian Spiritual Republic**, built according to sketches by the poet Taras Shevchenko.

  The ideological inspiration of the chapel was writer and philosopher Oles Berdnyk.

  The Ukrainian Spiritual Republic is his idea of a humanist association based on the spiritual unity of Ukrainians all over the world.
- **an ancient Cossack windmill** with a 17th century millstone from Trakhtemyriv, the former city and Cossack residence.

ЗАПРОШУЄМО ДОЛУЧИТИСЯ ДО ЗБОРУ КОШТІВ НА РЕСТАВРАЦІЮ УНІКАЛЬНИХ УКРАЇНСЬКИХ СВЯТИНЬ!

ДОНАТИТИ ТУТ

WE INVITE YOU TO JOIN US IN RAISING FUNDS FOR THE RESTORATION OF UNIQUE UKRAINIAN SHRINES!

YOU CAN DONATE HERE

Створення цього інформаційного стенду стало можливим завдяки підтримці американського народу, наданій через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) в рамках Проєкту USAID «Економічна підтримка України». Зміст цього інформаційного стенду є відповідальністю авторів та необов'язково відображає погляди USAID чи Уряду Сполучених Штатів Америки.

5.3. Пропозиція солідарного долучення туристів на маршруті «Давня історія та сучасне волонтерство» у м. Бровари, дестинація «Рушійна сила нашої землі»

USAID ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

САДОВИЙ ЦЕНТР ДаЛаС

Солідарна країна

«ПОСАДИ ДЕРЕВО НА ЗРУЙНОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ»

СОЛІДАРНА ІНІЦІАТИВА

“PLANT A TREE IN DESTROYED AREAS”

SOLIDARITY INITIATIVE

Садовий центр «ДаЛаС» — одна з перших компаній, яка збільшує зелені насадження у садах, парках, на територіях житлових комплексів України.

На жаль, унаслідок російської агресії кількість вщент випалених та зруйнованих зелених просторів збільшується.

Ідея проєкту полягає у залученні туристів та відвідувачів «Садового центру» та всього креативного простору «ДаЛаС» до придбання рослин для висадки на зруйнованих територіях. Кожен охочий має можливість особисто вибрати рослини та допомогти містам стати екологічно придатними для проживання.

«ДаЛаС» — креативний простір, що об’єднав садовий центр, медоварню «Медовий спас», ресторан, волонтерський центр, керамічну майстерню та інші виробництва.

САДОВИЙ ЦЕНТР «ДАЛАС» ДОПОМАГАЄ ОЗЕЛЕНЮВАТИ ЗРУЙНОВАНІ МІСТА.

Приєднуйся до благородної справи!

Придбай рослину для зруйнованих територій і вона буде висаджена там, де після руйнації відроджується життя.

ДОНАТИТИ ТУТ

DONATE HERE

DALAS GARDEN CENTER HELPS TO GREEN DESTROYED CITIES.

Join us in this noble cause!

Buy a plant for destroyed areas, and it will be planted where life is reborn after destruction.

DaLaS Garden Center is one of the first companies to increase green spaces in gardens, parks, and residential areas in Ukraine.

Unfortunately, as a result of Russia’s aggression, the number of green spaces that have been burned and destroyed is increasing.

The idea of the project is to attract tourists and visitors to the garden center and the entire DaLaS creative space to purchase plants for destroyed areas. Everyone has the opportunity to personally choose plants and help cities become environmentally friendly.

DaLaS is also a creative space uniting a garden center, Medovy Spas honey brewery, a restaurant, volunteer center, and pottery workshop.

МАПА-СХЕМА ТЕРИТОРІЇ
SCHEMATIC MAP OF THE TERRITORY

1. **Садовий центр «ДаЛаС» — магазин**
   DaLaS Garden Center shop
2. **Ресторан «Сікера-бар»**
   Sikera-Bar restaurant
3. **Відпочинкова зона з альтанками**
   Recreation area with gazebos
4. **Медоварня «Медовий Спас»**
   Medovy Spas honey brewery
5. **Керамічна майстерня**
   Pottery workshop
6. **Озеро з динозаврами**
   Lake with dinosaurs

КОНТАКТИ / CONTACTS

вул. Дмитра Янченка, 2,
м. Бровари, Київська область,
Україна
2, St. Dmytra Yanchenka,
Brovary, Kyiv Oblast, Ukraine

+38 067 447 67 47
+38 098 202 01 78
dalas.com.ua
zakaz@dalas.com.ua
гардендалас
garden_centre_dalas

Створення цього інформаційного стенду стало можливим завдяки підтримці американського народу, наданій через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) в рамках Проєкту USAID «Економічна підтримка України». Зміст цього інформаційного стенду є відповідальністю авторів та необов’язково відображає погляди USAID чи Уряду Сполучених Штатів Америки.

5.4. Пропозиція солідарного долучення туристів на маршруті «Яблунівські печериці та ясногородські страуси» у с. Яблунівка, дестинація «Незламний бізнес»

USAID ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

Солідарна країна

ЯБЛУНІВСЬКИЙ ВИРОБНИЧИЙ КОМПЛЕКС

YABLUNIVKA PRODUCTION COMPLEX

«Яблунівські печериці» – підприємство з вирощування грибів, відкрите для відвідування, волонтерська та гастротуристична локація.
Yablunivski Pecherytsi volunteer and gastronomic destination is a mushroom-growing enterprise open to the public.

Тут ви можете | Here you can:

відвідати ферму з вирощування печериць

visit a mushroom farm;

зібрати та обробити гриби для ЗСУ та мешканців постраждалих територій

pick and process mushrooms for the Armed Forces of Ukraine and residents of war-affected areas;

поласувати фірмовою грибною юшкою та «розумною кашею» з горіхами та грибами

enjoy specialty mushroom soup and 'smart porridge' with nuts and mushrooms;

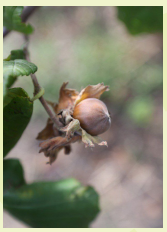

відпочити у ліщиново-му та яблуневому саду, а в сезон – самому зібрати врожай ліщини, яблук, чорної смородини

relax in the hazel orchard, and harvest hazelnuts, berries and vegetables during the season;

виловити у ставку справжню «золоту рибку»

catch a real goldfish in the lake;

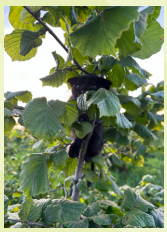

опікуватися домашніми тваринами

take care of pets;

придбати, а при нагоді й створити гастрономічні сувеніри

buy and create gastronomic souvenirs.

МАПА-СХЕМА ЯБЛУНІВСЬКОГО ВИРОБНИЧОГО КОМПЛЕКСУ
SCHEMATIC MAP OF YABLUNIVKA PRODUCTION COMPLEX

Ми безкоштовно надаємо гриби та городину для постраждалих від війни територій.
Долучайтеся до волонтерської праці особисто.
Зберіть врожай грибів під час відвідування нашої локації!

We provide mushrooms and vegetables for war-affected areas for free.
Join the volunteer work in person.
Harvest mushrooms while visiting our location!

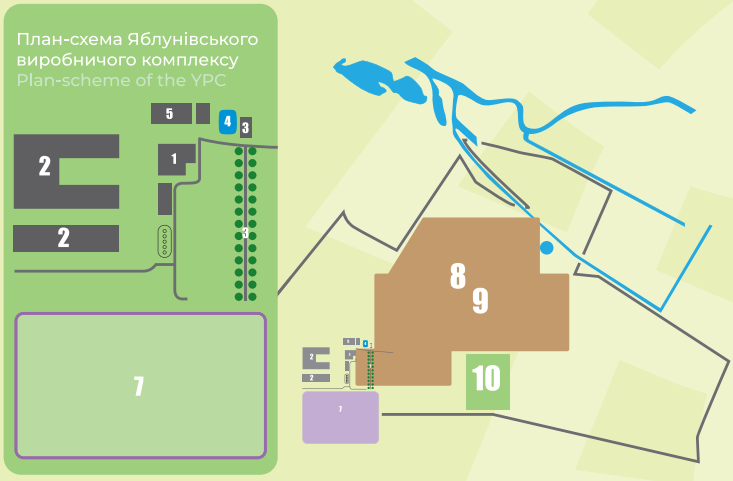

Долучайтеся до волонтерської праці!
Донатьте на сушку грибів та інших овочів для ЗСУ та постраждалих територій!
Посилання на донат тут!

Join the volunteer work!
Donate for drying mushrooms and other vegetables for the Armed Forces of Ukraine and war-affected areas!
Link for donations

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ
LEGEND

1. Адміністративні приміщення
   Administrative premises
2. Виробничі приміщення
   Production facilities
3. Локація «Ковчег»
   'Kovcheh' ('Ark') location
4. Водойма
   Ponds
5. Склад тари
   Containers warehouse
6. Алея «Ліщина»
   Lischyna (Hazel) Alley
7. Ділянка смородини
   Blackcurrant patch
8. Алея української селекції ліщини
   Alley of Ukrainian hazel trees
9. Горіховий сад
   Walnut orchard
10. Херсонський Баштан
    Kherson melon garden

ІСТОРІЯ ЛОКАЦІЇ

Під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну у березні 2022 року гриб-
на ферма «Яблунівські печериці» опинилися за 5 кілометрів від лінії фронту, але гриби у теплицях росли, тож їх потрібно було зібрати.

Власниця компанії Наталія Ільчук зібрала мешканців навколишніх сіл, волонтерів та відкрила «грибний сезон».

За два весняних місяці вони безкоштовно відвантажили понад 63 тони печериць київським ресторанторам, щоб ті готували обіди для тих, хто їх потребував.

У вересні 2022 року на базі підприємства відкрилася волонтерська та туристична локація.

У рамках солідарної акції посадили алею з ліщин українських сортів.

На базі локації «Яблунівські печериці» створена волонтерська толока із заготівлі продукції із задіянням мешканців місцевих громад.

HISTORY OF THE LOCATION

During March 2022, the first month of Russia's full-scale invasion of Ukraine, Yablunivski Pecherytsi was 5 km away from the front line. But the mushrooms growing in the greenhouses had to be picked.

Owner of the company Natalia Ilchuk gathered volunteers and residents of surrounding villages and opened a 'mushroom season'.

Over two spring months, they shipped more than 63 tons of mushrooms free of charge to Kyiv restaurateurs to prepare meals for those in need.

In September 2022, a volunteer and tourist location was opened at the enterprise.

As part of the solidarity event, an alley of Ukrainian hazel trees was planted.

A volunteer base to prepare food products was organized involving residents of local communities.

Створення цього інформаційного стенду стало можливим завдяки підтримці американського народу, наданій через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) в рамках Проєкту USAID «Економічна підтримка України». Зміст цього інформаційного стенду є відповідальністю авторів та необов'язково відображає погляди USAID чи Уряду Сполучених Штатів Америки.

5.5. Пропозиція солідарного долучення туристів на маршруті «Краса та сила дендропарку «Добропарк» у с. Мотижин, дестинація «Незламний бізнес»

USAID ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

dobropark

Солідарна країна

СОЛІДАРНА УКРАЇНА

КЛУМБА ПРЯНИХ І АРОМАТИЧНИХ РОСЛИН

«Добропарк» — перший в Україні найбільший сімейний дендропарк, місце відпочинку, демонстрації краси та цілющої сили природи.

Під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну був окупований військами агресора.

Окупанти знищили всю інфраструктуру «Добропарку», розікрали садовий інвентар, пройшлися танками по полях. Та попри це у травні 2022 року на руїнах розквітло 5 мільонів тюльпанів.

Добропарк відродився!

Сьогодні це комфортна та унікальна локація, на який з'являються нові місця для змістовного відпочинку. До їхнього створення долучаються з багатьох країн світу.

«Солідарна Україна» — клумба пряних і ароматичних рослин з однойменної колекції відділу культурної флори Національного ботанічного саду імені М. М. Гришка НАН України.

Клумба містить понад 20 видів корисних харчових рослин.

Посаджена в рамках солідарної волонтерської акції «Пізнавай та відновлюй себе і свій дім — Україну!»

Запрошуємо долучитися до збору коштів на відновлення та збереження колекції рослин і розвиток «Добропарку».

SOLIDARITY UKRAINE

FLOWERBED OF AROMATIC SPICE PLANTS AND HERBS

Підтримайте відновлення та збереження рослин і розвиток Добропарку.

ДОНАТИТИ ТУТ

Support the restoration and preservation of plants and the development of Dobropark.

DONATE HERE

Dobropark is the first and largest family arboretum in Ukraine, a place to relax and experience the beauty and healing power of nature.

During Russia's full-scale invasion of Ukraine, it was occupied by the aggressor's troops.

The occupants destroyed the entire infrastructure of Dobropark, stole the gardening equipment, and drove tanks through the fields. Despite this, in May 2022, five million tulips bloomed here in the ruins.

Dobropark has been reborn!

Today, it is a convenient and unique location where new places for meaningful leisure are emerging, created with international participation.

"Solidarity Ukraine" is a flowerbed of aromatic spice plants and herbs from the collection with the same name of the Department of Cultural Flora of the M. M. Hryshko National Botanical Garden, National Academy of Sciences of Ukraine.

The flowerbed contains more than 20 species of useful food plants.

It was planted as part of the solidarity volunteer event "Discover and restore yourself and your home – Ukraine!"

Your support helps us to preserve the beauty of nature!

41 Клумба «Солідарна Україна»

41. Клумба пряних і ароматичних рослин «Солідарна Україна»

41. "Solidarity Ukraine" flowerbed of aromatic plants and herbs

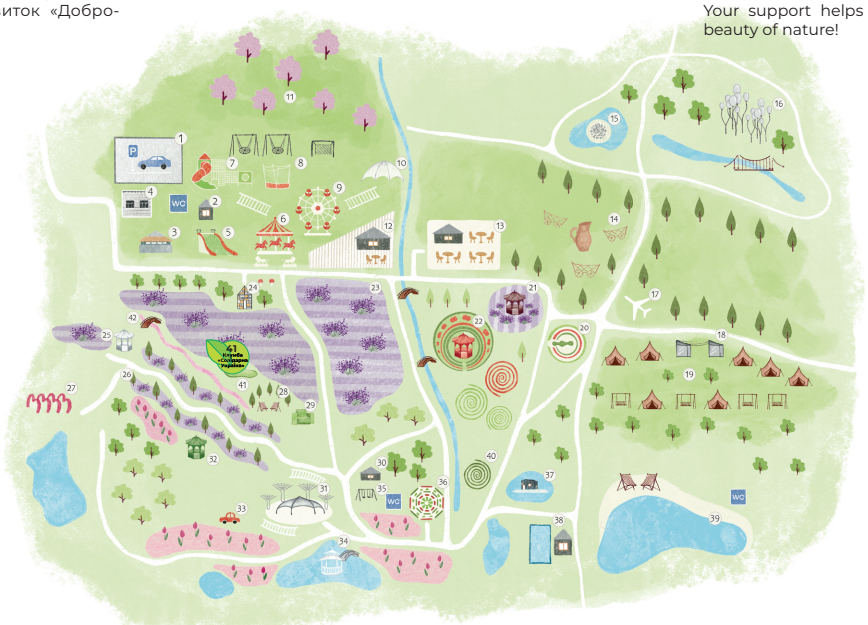

ПЕРЕЛІК РОСЛИН КЛУМБИ «СОЛІДАРНА УКРАЇНА» / LIST OF PLANTS IN THE "SOLIDARITY UKRAINE" FLOWERBED

- **Календула лікарська** Calendula officinalis
- **Фенхель звичайний** Foeniculum vulgare
- **Кореопсис великоквітковий** Coreopsis grandiflora
- **Деревій звичайний, с. Розеа** Achillea millefolium, cv. Rosea
- **Канупер бальзамічне** Tanacetum balsamita
- **Лофант ганусовий** Lophanthus anisatus
- **Пахучка (каламінта) непетова** Clinopodium nepeta
- **Гіссоп лікарський с. Водограй (білий), с. Маркіз (синій), с. Атлант (рожевий) (НБС)** Hyssopus officinalis cv. Vodohrai, cv. Markiz, cv. Atlant
- **Котяча м'ята закавказька** Nepeta transcaucasica
- **Монарда двійчаста** Monarda didyma
- **Ельсгольція Стаунтона** Elsholtzia stauntonii
- **Мелісса лікарська** Melissa officinalis
- **М'ята перцева** Mentha piperita
- **Материнка звичайна** Origanum vulgare
- **Шавлія мускатна с. Кардинал** Salvia sclarea L. cv. Kardynal
- **Шавлія бухарська** Salvia bucharica
- **Шавлія дібровна** Salvia nemorosa
- **Шавлія відхилена** Salvia Patens
- **Шавлія кільчаста** Salvia verticillata
- **Вітекс китайський** Vitex negundo
- **Вайда фарбувальна** Isatis tinctoria
- **Свербіга східна** Bunias orientalis
- **Сильфій жорсткий** Silphium scaberrinum
- **Чорноголовник багатошлюбний** Poterium poligamum

Створення цього інформаційного стенду стало можливим завдяки підтримці американського народу, наданій через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) в рамках Проєкту USAID «Економічна підтримка України». Зміст цього інформаційного стенду є відповідальністю авторів та необов'язково відображає погляди USAID чи Уряду Сполучених Штатів Америки.

Додаток 6

Ескізи-ідеї «ПАМЯТНИЙ ЗНАК ВОЛОНТЕРАМ»
м. Ірпінь. Проєкти студентів КНУБА

Ідея:

«Voluntas — вільне волевиявлення»

Завдяки волонтерам не згасло сотні і тисячі життів. Ліхтарики під мостом символізують врятовані життя, які оберігає образ волонтера, як оберігав міст від атак.

Команда-автор(к)и:

Апалькова О., Дараган В., Кіріяк Д., Комар А. Небилиця В., Хартанович І.

Ідея:

на склі «куба спогадів» вигравійовано світлини зруйнованого моста, а крізь куб з led-підсвіткою видно модель цілого — все задля переосмислення міці народу після 24.02.2

Команда-автор(к)и:

Апалькова О., Дараган В., Кіріяк Д., Комар А. Небилиця В., Хартанович І.

Ідея:

допомога та надія, що зароджується в руках волонтерів — немов чиста вода, що дарує нове життя, лине від самого серця та освітлює шлях в майбутнє.

Команда-автор(к)и:

Апалькова О., Дараган В., Кіріяк Д., Комар А. Небилиця В., Хартанович І.

Ідея:

Романівський міст, прозваний дорогою життя: барельєф рук, переплетених в жестах, які кожен з нас знає, — символ єднання, міці, людяності та відносин. Проїжджаючи повз нього можна згадати, що люди поряд — і я сам(а) — єдине що змінює світ.

Команда-автор(к)и:

Апалькова О., Дараган В., Кіріяк Д., Комар А. Небилиця В., Хартанович І.

Ідея:

«Людина хоч і не літає, а крила має...»

Ліна Костенко

Команда-автор(к)и:

Апалькова О., Дараган В., Кіріяк Д., Комар А. Небилиця В., Хартанович І.

Ідея:

«Орлині крила чуєш за плечима, (...) самі ж прикуті до землі»

Леся Українка

Команда-автор(к)и:

Апалькова О., Дараган В., Кіріяк Д., Комар А. Небилиця В., Хартанович І.

Додаток 7

Архітектурні проєкти по збереженню муралів Бенксі від студентів Київського національного університету будівництва та архітектури

1. смт. Бородянка вул. Центральна, 353;
2. смт. Бородянка вул. Центральна, 427 б;
3. смт. Гостомель біля аеропорту «Антонов» вул. Проскурівська, 2;
4. с. Горенка, вул. Садова, 21;
5. м. Ірпінь вул. Сиверинівська, 158

«КРИТИЙ МЕМОРІАЛЬНИЙ ПАВІЛЬЙОН»

Авторки: Смілка Юлія, Яновська Владислава

На створення архітектурного образу споруди авторів наштовхнув вибух — як кульмінаційна подія. Використавши прийом динамічної композиції, досягнуто ефекту розриву.

До критого павільйону веде алея, на якій нанесені написи з хронологією подій війни. По мірі наближення до входу відвідувач все глибше занурюється в історію війни.

Перед вхідною групою розташований інформаційний стенд — який символізує ракету.

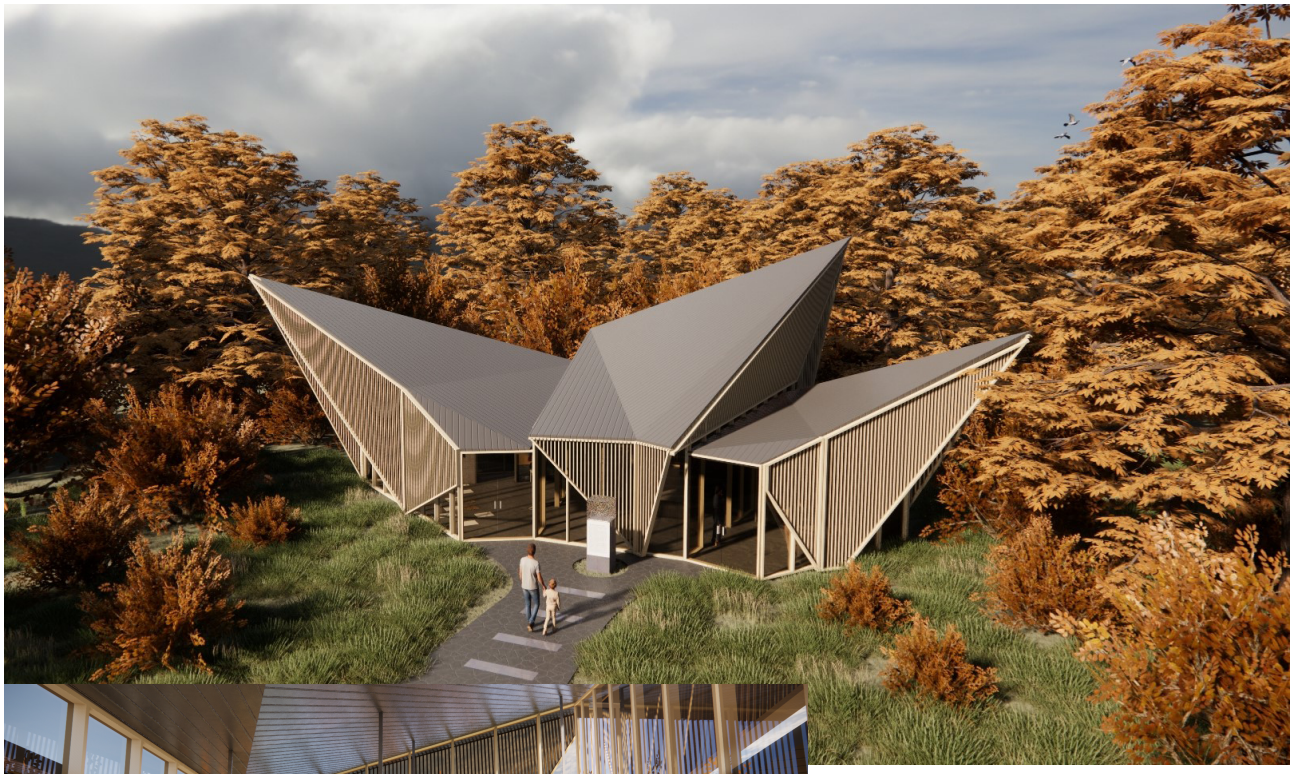

«ВІДКРИТИЙ МЕМОРІАЛЬНИЙ ПАВІЛЬЙОН НОВОВИЯВЛЕНИХ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУНОЇ СПАДЩИНИ ГРОМАД»

Авторки: Шатківська Анна, Щериця Ксенія

Актуальність цієї роботи полягає у збереженні територіальної громади Київської області, а саме муралів британського художника Бенксі. Оскільки мурали сюжетно поєднані між собою, автори пропонують об'єднати їх в одному місці для того, щоб повністю занурити глядача в певну атмосферу та історію, яку автор прагнув розповісти.

За основу взято концепцію відкритого простору з безбар'єрним доступом. Будь-хто і будь-коли може прийти,й подивитися на мурали Бенксі та вшанувати пам'ять трагедії , під час якої були створені ці мурали.

«ФУНДАМЕНТ ВІЙНИ»

Автори: Міусова Дарина, Хоменко Андрій

В результаті роботи було розроблено збірну конструкцію, яку можна встановити в будь-якому місці, незалежно від генерального плану міста. Конструкція складається зі скріплених між собою листів полікарбонату. Щоб всередину проникало більше сонячного світла, в стіни і стелю вставлені фрагменти прозорого скла.

Ідея проекту — створити відчуття нестабільності та ненадійності. Це ті емоції, які відчувають люди під час війни. Підлога виконана з антивандального прозорого скла, під яким люди можуть побачити розташовані залишки існуючого фундаменту та деякі особисті речі мешканців зруйнованого будинку. Фундамент - це те, що вистояло, що несе на собі всю вагу. Це символ народу, на якому тримається держава. Концепція заснована на контрасті: дівчина в тимчасовій, не дуже статичній позі, впевнено спирається на кам'яні блоки, що у свою чергу стоять на слизькій підлозі. Це викликає непорозуміння.

«МЕМОРІАЛЬНИЙ ПАВІЛЬЙОН ЖЕРТВАМ РОСІЙСЬКОГО ВТОРГАННЯ В УКРАЇНУ У 2022 РОЦІ»

Автори: Микита Олена, Хоменко Андрій, Міусова Дарина

Основна місія меморіального павільйону — фізично зафіксувати минуле та зберегти пам’ять про один із найжахливіших моментів сучасної української історії. Потрапляючи всередину, людина потрапляє в ефірний і, здавалося б, простий простір, відірваний від подій минулого. Але дивлячись вниз, видно головну деталь — металевий щит, на екрані якого безупинно прокручується відео наслідків війни. А оглядаючись навколо можна побачити велику кількість фотографій руйнувань, розташованих у хронологічному порядку.

Бетонні споруди символізують непорушність спогадів, які назавжди залишать слід у свідомості не одного покоління. А крізь скло ми бачимо мурал Бенксі, який крізь статичні замкнуті форми бетонних конструкцій виглядає як надія на майбутнє.

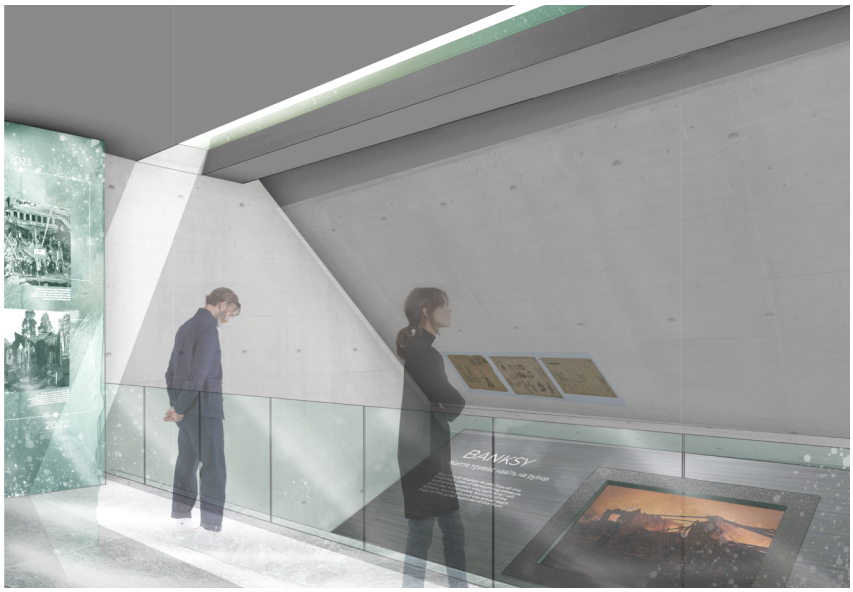

«ВІДОБРАЖЕННЯ»

Автори: Хоменко Андрій, Міусова Дарина, Микита Олена

Цей проект має на меті викликати емоції, не впливаючи на почуття, використовуючи односторонню дзеркальну структуру для відображення оточення ззовні. Вхід з металевого профілю символізує тріщину в стіні.

Заглянувши всередину, ми бачимо головну деталь — стіну зруйнованого будинку із зображенням британського художника Бенксі. Стіни прозорі зсередини. На них зображені наслідки війни — все те, що пережили звичайні люди, спроектоване на реальність. На нашу нову свободу.

Дивлячись на це через руйнування, смерть, війну і страх, лише тоді розумієш, що це відображення трагедії. Те, за що ми боролися. Чому ми тут.

«КОРИДОР ЕМОЦІЙ ВІЙНИ»

Автори: Бородій Давид, Щербинін Богдан

Арт-об'єкти Бенксі втілюють ідею образів незламних людей у зруйнованому контексті.

Контекст — реконструкції не підлягає, але без нього розписи стають іншими, тому головна ідея проекту — передати емоції, які несе контекст, щоб максимально збереглися відчуття перегляду муралів Бенксі.

CONCEPTUAL PROJECT FOR THE PRESERVATION OF BANKSY'S MURALS

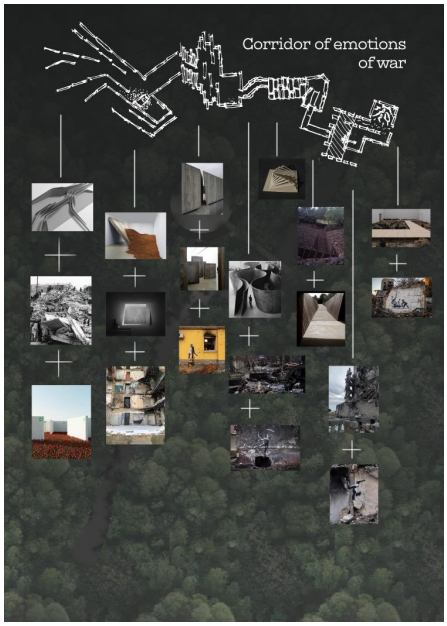

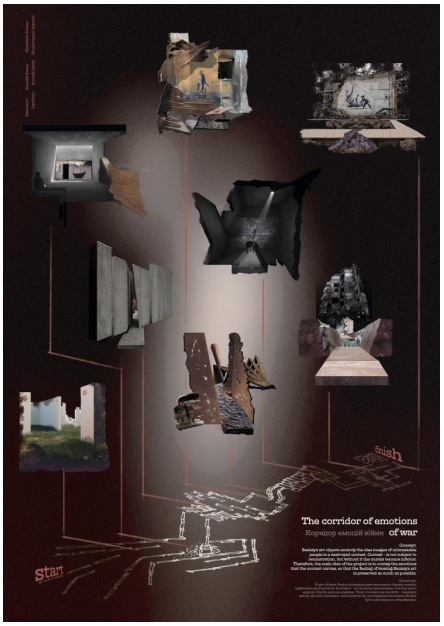

Concept:

Banksy's art objects embody the idea images of unbreakable people in a destroyed context. Context - is not subject to reconstration, but without it the murals become inferior. Therefore, the main idea of the project is to convey the emotions that the context carries, so that the feeling of viewing Banksy's art is preserved as much as possible.

START. POST

Symbolizes
Unnecessary disturbing obstacles of ordinary life

Символізує:
Непотрібні тривожні перешкоди звичайного життя

VICTORY. JUDO-EATERS

Symbolizes:
A powerful victory blow and the end of the war

Символізує:
Потужний переможний удар і завершення війни

STABILITY. ACROBATIC ON STONES

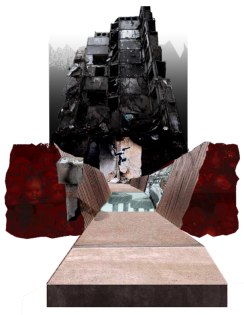

Symbolizes:
Stability despite the load and shaky resistance

Символізує:
Стійкість попри навантаження і хитку опору

ONGOING. GYMNAST WITH RIBBON

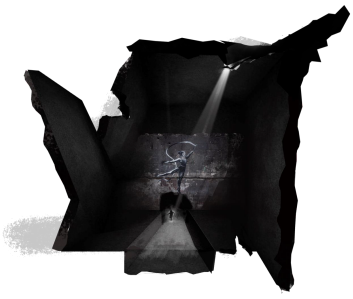

Symbolizes:
Courage to continue even with destruction and brokenness

Символізує:
Сміливість продовжувати навіть з руйнаціями та зламами

STEADFASTNESS IN THE FACE OF LOSS

Symbolizes:
Pain and losses, but unity and indomitability

Символізує:
Біль та втрати, але єдність та незламність

THE FIRST BATTLE. THE WOMAN IN THE GAS MASK

Symbolizes:
Fatigue from the first attempts to fight

Символізує:
Стомлення від перших спроб боротьби

POINT OF NO RETURN

Symbolizes:
Trials that became individual, because the war finally affected everyone

Символізує:
Випробування, які стали індивідуальними, бо війна остаточно зачепила кожного

DIVING. A MAN IN THE BATH

Symbolizes:
An unexpected start of discomort and fear that no one expected

Символізує:
Неочікуваний початок дискоморту та страху, якого ніхто не чекав

«СТРІЧКА ПАМ'ЯТІ»

Автори: Вінічук Софія, Бородій Давид

Пластичний напівзакритий простір асоціативно оточує арт-об’єкти, немов біла стрічка, яка символізує мир, світло, свободу, що обов'язково приходить на місце страждань та болю. Світлові промені та коридори, створені завдяки формі, ведуть глядача по сюжетній лінії, вибудуваній самим Бенксі, підкреслюючи першочерговий задум автора.

ГЛОСАРІЙ

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ ТУРИЗМ (ВТ) — відносно нова форма туризму, яка пов'язана з тими туристами, які здійснюють організовану подорож, метою якої є безпосередня волонтерська допомога подорожуючих у вирішенні актуальних економічних, екологічних, соціально-культурних проблем локальних спільнот у межах обраних туристичних дестинацій; грунтується на етичних принципах та цінностях глобальної солідарності та має конкретну спрямованість через персональне залучення туристів до надання волонтерських послуг під час подорожі.

ІНФРАСТРУКТУРА ПАМ'ЯТІ — це інфраструктура, яка зберігає пам'ять про важливі події і важливі постаті: пантеон героїв, цвинтарі, собори, пам'ятники, скульптури, інсталяції, площі, названі на честь видатних людей або подій та допомагає відчувати наступним поколінням реальність героїчних постатей або історичних подій.

ІНФРАСТРУКТУРИ СОЛІДАРНОСТІ — це скоординовані програми, що забезпечені достатніми ресурсами на політичному рівні, підтримані або бізнесом, або адміністративним ресурсом різних організацій, включно «третього сектору», що мають за мету сприяти запобіганню багатьом ризикам некоординованої солідарності та цілеспрямовано та професійно супроводжувати розширення можливостей для широкого кола зацікавлених сторін та визнання їхніх солідарних дій суспільством і політикою.

КУЛЬТУРНИЙ ТУРИЗМ — це «переміщення людей із суто культурними мотивами, такими як навчальні поїздки, вистави та культурні тури, подорожі на фестивалі та інші культурні заходи, відвідування місць і пам'яток, подорожі з метою вивчення природи, фольклору, мистецтва та паломництва». Іноді культурними туристами вважають відвідувачів культурних заходів, незалежно від того, чи були ці заходи основною метою їх подорожі чи ні.

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА — сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини: визначних місць, споруд, комплексів, їхніх частин, пов'язаних з ними рухомих предметів, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність.

КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ — це об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України

ОХОРОНА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ —

система правових, організаційних, фінансових, матеріально-технічних, містобудівних, інформаційних та інших заходів з обліку (виявлення, наукове вивчення, класифікація, державна реєстрація), запобігання руйнуванню або заподіянню шкоди, забезпечення захисту, збереження, утримання, відповідного використання, консервації, реставрації, ремонту, реабілітації, пристосування та музеєфікації об'єктів культурної спадщини.

НЕМАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА (НСК)

включає звичаї, форми показу та вираження, знання та навички, а також пов'язані з ними інструменти, предмети, артефакти й культурні простори, які визнані спільнотами, групами й у деяких випадках окремим особами як частина їхньої культурної спадщини та що передається від покоління до покоління, постійно відтворюється спільнотами та групами під впливом їхнього оточення, їхньої взаємодії з природою та їхньої історії і формує у них почуття самобутності й наступності, сприяючи таким чином повазі до культурного різноманіття й творчості людини.

Охорона НСК включає заходи, спрямовані на забезпечення життєздатності елементів НСК, включно їх ідентифікацію, документування, дослідження, збереження, захист, популяризацію, підвищення ролі, передачу, зокрема шляхом формальної та неформальної освіти, а також відродження різних аспектів такої спадщини.

УКРАЇНСЬКИЙ КУЛЬТУРНИЙ ФОНД —

державна бюджетна установа, мета існування якої — забезпечити сталий розвиток української культури в напрямках, визначених державною політикою розвитку культури.

ПАРТНЕРСТВА В ІНТЕРЕСАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ —

багатосторонні ініціативи, що добровільно здійснюються урядами, міжурядовими організаціями, групами організацій громадянського суспільства та іншими зацікавленими сторонами, зусилля9 яких сприяють реалізації узгоджених на міжурядовому рівні ЦСР.

СОЛІДАРНІСТЬ —

це усвідомлення спільних цінностей, інтересів, цілей, стандартів і симпатій, що створює психологічне відчуття єдності груп або спільнот, що проявляється у їх взаємодії та співпраці і формує зв’язки у суспільстві, які об’єднують людей в одне ціле та сприяють забезпеченню соціальної згуртованості в суспільстві.

СОЛІДАРНИЙ ТУРИЗМ (СТ)

включає в себе форми туризму, де фокусом подорожі є обізнаність туристів з викликами локальних спільнот та їх солідарна підтримка, а організаційною особливістю — розширення участі локальних спільнот в організації надання туристичних послуг (логістичних, розміщення, харчування, культурних послуг), що сприяє більш сталому розподілу ресурсів та справедливому розподілу прибутку від туризму, просування сталих моделей місцевого та регіонального розвитку.

СОЛІДАРНА АКЦІЯ —

сукупність пов'язаних між собою інформаційно-психологічних, соціальних та маркетингових заходів, направлених на вирішення нагальних потреб суспільства (громади), що проводиться в короткостроковий термін часу в основі якої лежать цінності та переконання учасників.

ТУР —

туристична подорож (поїздка) за визначеним маршрутом у конкретні терміни, забезпечена комплексом туристичних послуг (бронювання, розміщення, харчування, транспорт, рекреація, екскурсії тощо).

ТУРИСТИЧНИЙ ПРОДУКТ —

це попередньо розроблений комплекс туристичних послуг, який поєднує не менше ніж дві такі послуги, що реалізується або пропонується для реалізації за визначеною ціною, до складу якого входять послуги перевезення, послуги розміщення та інші туристичні послуги, не пов'язані з перевезенням і розміщенням.

ТУРИСТ-ВОЛОНТЕР —

особа, яка подорожує за межами свого постійного місця проживання та чия основна мета візиту відрізняється від здійснення діяльності за винагороду в місці відвідування.

НФТ —

невзаємозамінні токени (NFT) — це криптографічні активи, засновані на технології блокчейн, які можна обмінювати та продавати. Це можуть бути NFT-картинки, пісні, твіти, тексти, розміщені на вебсайті, фізичні об’єкти та інші цифрові елементи.

ТУРИСТИЧНА ДЕСТИНАЦІЯ З ПОТЕНЦІАЛОМ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНОГО СВТ —

це територія, яка має:

- умовні чи певні кордони;
- туристично-рекреаційні ресурси;
- пропозиції солідарного та волонтерського залучення відвідувачів;
- приваблює туристів та волонтерів за рахунок наявності певної героїчної історії її формування, яка відображена в інфраструктурі пам’яті та (або) в туристичних пропозиціях локацій, які доведені до споживача сучасними засобами маркетингових комунікацій у вигляді сформованого туристичного продукту.

Подяка

Співавтори висловлюють щиру подяку за експертну підтримку членам Мережі захисту культурної спадщини Київщини засобами солідарного та волонтерського туризму в контексті солідарної економіки у воєнний та повоєнний час:

Бенно Альбрехту — професору архітектурного та міського дизайну, ректору Венеціанського університету IUAV, головному досліднику проєкту «Будівництво заради миру» Світового банку (World Bank), консультанту ЮНЕСКО та Економічної та соціальної комісії для Західної Азії (UN ESCWA), керівнику міждисциплінарного дослідження з міського та соціального відновлення Сирії;

Петру Кулікову — доктору економічних наук, професору, ректору Київського національного університету будівництва та архітектури, Голові Спілки ректорів закладів вищої освіти України, Віце-президенту Конфедерації будівельників України, Віце-президенту Будівельної палати та Академії будівництва України;

Олені Чернезі — кураторці проєкту по цифровізації напрямків туризм та культура в КП ГІОЦ ВО КМР (КМДА), консультантці з цифровізації туристично-культурного надбання в Україні;

Марині Антонюк — Президентці ГО «Асоціація в'їзних туроператорів України», директорці туристичної компанії Ukrainian Incentives DMC, Віце-президентці в Європі об'єднання туристичних агенцій «Beyond Limits DMC collective»;

Олені Казьміной — кандидатці економічних наук, директорці Туристичної компанії «Орнамент України», Віце-президентці ГО «Асоціація в'їзних туроператорів України».

Дар'я Чудіновій — гідесі і перекладачці;

Співавтори також висловлюють подяку пані Ользі Моісеєнко за технічний супровід робіт над даним виданням.